

Arquitectura Tradicional en *pedra seca*: el patrimoni immoble de la comarca del Bages

Autor: Jaume Plans Maestra

Consultora: Begonya Enguix Grau

Avaluadora Externa: Glòria Munilla Cabrillana

PRA: Elisenda Ardèvol Piera

Treball de fi de carrera d'Humanitats
Juny 2006

"Per estudiar aqueixes modestes
construccions en sec,
us heu de carregar els estris al coll, i amb el
menester fotogràfic,
papers, mides, llapis i quaderns, convertit
gairebé en un camàlic i
fugint de camins i passant camps a través,
heu d'anar vagant
a l'aventura per plans i muntanyes procurant
no travessar sembrats,
saltant parets, pujant barrancs, sofrint totes
les inclemències del temps"
Joan Rubió, 1914

© (Jaume Plans Maestra)

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor o dels límits que autoritzi la Llei de Propietat Intel·lectual.

1- Introducció.	4
2- Sobre els orígens de la tècnica de la <i>pedra seca</i> : primeres mostres constructives d'arquitectura pètria.	7
3- Delimitació geogràfica d'estudi: El medi històric i físic del Bages.	12
4- Solucions constructives en el medi.	14
4.1.- Procés constructiu i funcional.	16
4.2.- Els constructors i l'utilitatge.	21
5- Tipologia constructiva en <i>pedra seca</i> bagenca.	26
5.1.- Barraques de vinya.	
5.1.1.- Aproximació històrica a les barraques o cabanes de <i>pedra seca</i> .	36
5.1.2.- Barraques al Bages.	40
5.2.- Tines.	45
5.3.- Estructura vertical: murs d'aterrament i sosteniment.	49
5.4.- Altres aplicacions constructives en <i>pedra seca</i> .	54
5.4.1. Pous de glaç.	56
6- Conclusions.	57
- Bibliografia.	64
- Annexes.	
1.- Recull de lèxic.	71
2.- 1716. Pactes per la construcció d'una tina a Manresa.	78
3.- 1826. Compte de les obres realitzades en un camp del terme de Manresa.	79
4.- Diversos documents referents a pous de glaç i neu del Bages.	80
5.- Relació d'individus d'ofici vinculat amb l'art de treballar la pedra.	82
6.- Entrevista a un barraquire bagenca.	86

(Fotos i dibuixos de l'autor)

1- Introducció.

La tria del tema per realitzar el TFC té a veure força amb les meves inquietuds, perquè sovint, acostumo a fer passejades a peu o, en bicicleta per la comarca del Bages per tal de conèixer el territori. Tot i passar sovint pel costat d'aquestes edificacions, mai m'havia aturat a adonar-me del seu valor patrimonial i cultural. L'any 1991 va arribar a les meves mans un llibre de Fèlix Martin i Ramon Serra sobre les construccions de *pedra seca* de les Garrigues. A partir d'aleshores vaig tenir curiositat per aplicar el treball que s'havia realitzat en aquella demarcació i traslladar-ho al meu poble: Sant Fruitós de Bages, d'on vaig fer-ne un estudi. I, més tard, arran de les Trobades per la preservació per la *pedra seca* dels Països Catalans, vaig tornar a interessar-me per la investigació d'aquests elements arquitectònics del paisatge bagenc. No ha estat fins ara que m'he dedicat -d'una forma seriosa, aplicant el que anat aprenent en aquests estudis-, a recopilar i presentar de forma rigorosa les dades del present treball.

Aprofitant la possibilitat que m'ha ofert la realització del TFC, he decidit realitzar un treball d'aprofundiment sobre la *pedra seca* delimitant una àmplia zona de territori com és el Bages, demarcació on hi ha una representativitat molt alta d'aquesta tipologia constructiva. Tret d'un parell d'estudis monogràfics locals i, algun article dispers, no hi ha a la demarcació del Bages cap treball que tracti el tema de la *pedra seca* de forma àmplia, com el que s'ha pretés aquí. Així, he intentat contrastar diferents fonts històriques i documentals amb el treball prospectiu, per tal de donar una visió més àmplia de conjunt.

Un cop aclarit l'abast de la recerca he començat a cercar informació i la definició dels objectius del Treball de Fi de Carrera. La investigació s'ha realitzat partint d'una sèrie de qüestions, com ara:

- Quines són les tipologies constructives d'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* que hi ha al Bages?
- Qui ha estat l'autor/s de les construccions de *pedra seca*?
- Estem davant d'un model de construcció espontània, autòctona o, pot estar influènciada per altres cultures?

Per contestar les preguntes de la recerca del Treball de Fi de Carrera el treball s'ha estructurat tenint en compte els següents paràmetres:

- **Recerca bibliogràfica i documental:** la recerca s'ha realitzat mitjançant fonts bibliogràfiques diverses, des de publicacions i articles especialitzats fins a llibres i articles diversos -seguint l'orientació de la meva consultora-, que m'han ajudat a contextualitzar millor la recerca, com per exemple: arquitectura general, cultura popular i material i sobre metodologia d'anàlisi. També he dedicat força temps a fer recerca en fonts arxivístiques de caràcter notarial per tal de poder datar i donar testimoni de la presència de construccions i constructors de *pedra seca* a la comarca del Bages. Fruit d'aquesta recerca s'han pogut localitzar alguns documents inèdits, no publicats, que m'han ajudat a contextualitzar la problemàtica plantejada, sobretot pel que fa a l'aspecte històric i geogràfic. També s'ha fet, una selecció tant de llibres com d'articles de revistes especialitzades que fan referència a les construccions en *pedra seca* d'arreu. En alguns casos tracten la

problemàtica a nivell local (per exemple: SOLER, 1994; MIRALLES, MONFOR i MARIN, 2002; MORENO i PERARNAU, 2002); comarcal (RIPOLL, 2003; PREIXENS, 2002) o, regional (ALONSO DE MEDINA i CERVERA, 1977; GIRONÈS, 1999). Algun treball dels seleccionats com el de l'arquitecte eslovè Borut Junavec, ens introdueix en les tipologies de cabanes d'arreu de la mediterrània (JUVANEC, 2003) i pot donar una idea general del que representa la pedra seca a Europa o, el treball de l'arqueòleg Cristian Lassure, que aprofundeix en la tradició constructiva (LASSURE, 1981).

També és molt important el buidatge d'informació documental provinent de fonts inèdites com són els protocols notarials, per tal de poder contextualitzar històricament la problemàtica plantejada. El buidatge de fonts documentals també ha de servir per establir-ne un recull de vocabulari, perquè, per exemple, les barraques no reben la mateixa denominació a tots els indrets: al Bages en diuen *barraques de vinya*, *mulasses* a Vilanova, *espones* a l'Alt Pallars, *cabanes* o *casots* a la Catalunya Nord...; el recull de vocabulari també inclourà la denominació de les eines que estan estretament lligades a l'ús de la pedra.

- **Entrevistes:** pel que fa a les entrevistes només se n'ha pogut realitzar una -transcrita a l'Annexe 6- amb un dels darrers barracaires del Bages. Per fer l'entrevista vaig preparar un guió amb una sèrie de preguntes tenint en compte les necessitats bàsiques del treball: aprofundir en el coneixement de l'ús de la *pedra seca*. Completant l'observació sobre el terreny també s'ha obtingut informació oral d'alguns pagesos de la demarcació sobre les construccions estudiades. Aquests darrers contactes han estat improvisats, sovint casuals i s'han aprofitat quan es realitzava l'estudi dels edificis en *pedra seca*.

- **Observació i recerca prospectiva sobre el terreny:** l'observació i recerca s'ha dut a terme per tal d'obtenir informació empírica sobre les mostres més representatives de *pedra seca* de la comarca motiu d'estudi. Així, s'han estudiat i examinat un conjunt de construccions en *pedra seca* suficientment representatiu i ampli. Posteriorment amb les dades obtingudes s'han analitzat i exposat establint-ne les diferents tipologies de construccions en *pedra seca*, si hi ha homogeneïtat o heterogeneïtat, semblances o diferències constructives o, els elements que les caracteritzen entre altres aspectes.

- **Respecte als objectius del treball:** fonamentalment he volgut contribuir al coneixement d'un patrimoni immoble, sovint desconegut, però que entronca amb una tècnica ancestral coneguda popularment com a *pedra seca*. El present treball se li ha donat una certa transversalitat, en el sentit de combinar recerca en fonts bibliogràfiques, documentals i de prospecció sobre el terreny a la recerca del màxim de mostres representatives en *pedra seca* del Bages. A partir de l'anàlisi d'aquestes mostres arquitectòniques s'ha intentat establir les diferents tipologies i les seves característiques, aprofundint en el seu estudi i coneixement.

S'estudiaran, doncs, les diferents varietats constructives i aplicacions que s'han fet amb aquesta tècnica tradicional antiga dins el medi rural, que té els seus orígens en els assentaments neolítics, els dòlmens, els poblats ibèrics, passant per la romanització i l'època medieval, fins a l'actualitat. Queda clar, però, que un dels períodes en què l'home ha fet ús més extensiu i intensiu d'aquest art ancestral a Catalunya i, més concretament a la zona que ens ocupa l'estudi, es pot datar entre el segle XVIII fins a començaments del XX. En són exemples la gran quantitat de murs i parets de pedra seca, les típiques barraques de vinya o

cabanes, aixoplucs, canalitzacions, pous d'aigua i de glaç, tines o, camins, entre moltes altres aplicacions constructives que ens han arribat físicament fins al present.

Així, els àmbits als quals s'inscriu el present projecte de fi de carrera són multidisciplinars perquè s'hi tractarà la història, l'arquitectura i la cultura popular, entre altres aspectes més rellevants. L'enfocament que pretenc donar-li al treball d'investigació és un estudi on s'hi combinarà principalment la recerca en fonts bibliogràfiques -llibres, articles de revistes, documentació de fonts arxivístiques- i la prospecció d'algunes construccions en pedra seca de les zones amb més presència d'aquesta arquitectura singular com ja he comentat.

L'objectiu general de recerca ha estat agafar mostres significatives de construccions que utilitzin l'art de la pedra seca de diferents poblacions bagenques per tal d'avaluar-ne les seves especificitats, quines semblances o diferències constructives s'hi poden copsar mitjançant l'anàlisi i l'estudi de les construccions i edificacions. Estem davant d'elements patrimonials singulars com poden ser les barraques de vinya, les tines i els murs o parets de pedra seca. Aquests elements patrimonials sovint estant estretament lligats amb les feines i al treball agrícola al camp.

L'interès i originalitat del projecte rau en el fet de plantejar un treball que abrasi una extensió geogràfica suficientment àmplia per obtenir-ne uns bons resultats. Fins ara la majoria de treballs d'investigació sobre la *pedra seca* que s'han realitzat a Catalunya han tractat la temàtica des de la vessant del localisme, tret d'alguns estudi puntual. Tot i que la idea inicial era realitzar un estudi que agafés tot Catalunya, finalment m'he decidit per tractar-lo monogràficament.

Alguns trets distintius del treball es basen en la seva singularitat: s'intenta oferir una visió acurada del mostrari en *pedra seca* que es pot trobar a la comarca del Bages; la seva pluralitat, en el sentit d'aplegar informació no només de prospecció del territori, sinó també en arxius i de caràcter etnogràfic, per l'oralitat d'alguns comunicants; educacional en el sentit que l'estudi detallat pot servir per l'aprenentatge, la creació i el coneixement de l'entorn del patrimoni arquitectònic en *pedra seca*; i innovador: adapta els coneixements apresos al llarg dels estudis per tal de donar una visió acadèmica metodològica i rigorosa.

El resultat final del treball està adreçat a la comunitat científica de diferents àrees: història, geografia, arquitectura, art o, etnografia, entre d'altres disciplines acadèmiques. Els elements motiu d'estudi són "elements vius" en el sentit que són presents en el nostre paisatge i formen part encara de l'activitat agrícola i vitivinícola, d'aquí que, el treball, també pugui tenir una utilitat per aquest col·lectiu específic.

Agraeixo molt sincerament els bons consells de la meva consultora, Begonya Enguix, per reconduir i marcar el camí correcte del present treball.

2.- Sobre els orígens de la tècnica de la *pedra seca*: primeres mostres constructives d'arquitectura pètria.

La tècnica constructiva de la *pedra seca*, consisteix a col·locar, combinar i encaixar pedres, més o menys treballades i de mides diverses, sense cap altre material que les uneixi. Aquest art ancestral propi del paisatge rural català comprèn el material, una tècnica i habilitat precisa, això és la construcció i la capacitat del constructor. Els materials emprats són extrets, produïts i transformats en el lloc de construcció perquè s'han de minimitzar esforços per treure'n el màxim rendiment. La utilització de la tècnica de la *pedra seca* és una mostra de com l'home s'ha adaptat al seu entorn físic. El resultat n'ha estat la construcció d'una sèrie d'edificacions, lligades sovint a l'activitat agrària, però també a altres usos, les quals han necessitat segles de perfeccionament, de transmissió de coneixements i tècniques i de creació d'un estil constructiu determinat.

No totes les arquitectures, però, són iguals, bàsicament perquè no totes pretenen respondre a uns mateixos objectius. Sovint es distingeix entre arquitectura històrica o estilística, arquitectura popular o tradicional i arquitectura comuna o vulgar.¹ Pel que fa a les construccions arquitectòniques caracteritzades per l'ús de la tècnica en *pedra seca*, sobre les quals tracta el present treball, no hi ha establerta una denominació específica. D'aquí que, genèricament s'hagi anomenat de moltes formes: vernacle, anònima, espontània, local, indígena, tradicional o, rural, segons els casos (GOLDFINGER, 1970). La tècnica de la *pedra seca*, es podria encabir millor en la definició d'Arquitectura Popular o Tradicional per una sèrie d'aspectes com són que aquesta mena d'arquitectura cerca, abans que res, la solució òptima de la seva funció i també el protagonisme dels materials i de les tècniques constructives pròpies de la zona, la participació directa, en general, de l'usuari en el projecte i en la realització; l'ús d'un repertori formal d'una gran senzillesa amb algunes referències puntuals als llenguatges cultes i, en especial, la perfecta adequació a les necessitats funcionals. En l'arquitectura popular en *pedra seca*, aquestes solucions es donen sense pretensions estètiques -tret de casos excepcionals-, però, no per això les seves realitzacions careixen de sensibilitat ni queden completament al marge de l'estètica.

L'arquitectura es defineix sovint com l'art de projectar i construir edificis o espais per l'ús de l'home, considerant-se "art" des del moment en què comporta una recerca estètica.² Existeixen diferents formes de construir les quals depenen del nivell tecnològic de la societat que construeix i de les necessitats que aquesta última manifesta. El sistema constructiu utilitzat per una comunitat és el reflex de part de la seva personalitat, perquè amb la construcció es pretén transformar el medi natural en un medi artificial, adaptat a les necessitats de l'home i el procés de transformació revela les necessitats de trobar el camí a les solucions constructives.

Leon Battista Alberti a *De re aedificatoria* (1450-1485) afirma que l'arquitectura consistia en la realització d'una obra de forma que el moviment dels pesos o càrregues i el conjunt de materials escollits, fossin útils al servei de l'home. Modernament, Sigfried Giedion (1981) defineix la creació arquitectònica com la

1. http://www.almendron.com/arte/arquitectura/claves_arquitectura/ca_01/ca_012/arquitectura_012.htm, Accés 22 novembre, 2005.

2. http://www.almendron.com/arte/arquitectura/claves_arquitectura/ca_01/ca_011/arquitectura_011.htm, Accés 22 novembre, 2005.

correcta aplicació dels materials i dels principis econòmics a la creació d'espais per l'home. Vitruvi³ (I a.C.) destaca una sèrie de requisits de les construccions: durabilitat -*firmitas*-, utilitat o conveniència -*utilitas*- i agradabilitat -*venustas*-. L'arquitectura en *pedra seca* es pot incloure dins una fase que Alois Riegl (1901) descriu com "activitat domèstica primitiva", vinculant-la amb l'art popular, concepte que apareix en el segle XIX i que el mateix autor intenta incloure en el sistema general de les arts (SACARÈS, 2000: 15).

L'arquitectura en *pedra seca* presenta una sèrie de peculiaritats com la preponderància dels aspectes materials i tècnics. La tècnica constructiva és aquella part que s'ocupa de la correcta utilització dels materials en funció de les seves qualitats i de la seva naturalesa, de forma que compleixin satisfactòriament les condicions de solidesa, aptitud i, en alguns casos, bellesa. L'aspecte funcional és una altra de les seves característiques diferenciadores. Aquest aspecte originarà les múltiples tipologies d'edificis i aplicacions constructives, segons la seva finalitat. També l'arquitectura en *pedra seca* posseeix un sentit comunicatiu en el que es barregen factors i referències de tota mena: populars, històrics, religiosos o, socials, entre altres aspectes. Un dels elements que caracteritza aquest fenomen arquitectònic és l'espai, definit per uns límits físics -murs-, que determinen un volum; també cal parlar del factor temporal, el temps invertit en la realització del mateix. Així, per exemple, la planta d'un edifici aporta una informació vital, perquè permet conèixer la seva forma o, dades sobre el sistema de cobriment utilitzat.

La localització espacial de l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* està lligada, si no en exclusiva, fonamentalment a les àrees rurals. Per suposat que obres d'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* han existit en les ciutats i el seu entorn, però és en les zones rurals, agrícoles i ramaderes on han persistit, amb més o menys fortuna, al pas del temps. Cal veure, doncs, des de quan s'ha fet un ús d'aquesta tècnica arquitectònica constructiva.

Del pas de l'home nòmada al sedentari, del caçador al recol·lector, abandonant les coves com vivenda, neix l'arquitectura, lligada a les necessitats de l'home primitiu d'assentar-se. Al costat de les tècniques més elementals com l'agricultura i la ramaderia l'home comença a utilitzar i treballar la pedra disposant-la en sec, o sigui sobreposant-la sense cap element addicional d'unió, alhora que sorgeixen els primers assentaments com llocs de residència.

3. Vitruvi remet a l'origen dels primers edificis partint d'un esquema evolutiu en què la cabana apareix en els primers estadis d'hàbitat de l'home; arriba a la conclusió que l'àmbit geogràfic no només determina la tipologia de materials per a la construcció, sinó la forma de construir-les: "per causa de la invenció del foc es va produir la primera trobada entre els homes que es van associar i van coniar; i com que en van acudir molts a un mateix lloc i tenien com a prerrogativa de la natura el fet de caminar no doblegats sinó drets i de poder contemplar la magnificència del món i dels astres; i com que, igualment, podien, amb les mans i els dits, manipular fàcilment allò que volguessin, en aquella agrupació, els uns van començar a fer-se sostres de fulles, els altres a excavar coves al peu de les muntanyes, alguns imitant els nius de les orenetes i les seves construccions, a fer-se de fang i petites branques llocs on aixoplugar-se. Aleshores, observant les sostrades alienes i afegint a les seves idees les novetats, aconseguiren uns tipus de cabanes cada vegada millors.

D'altra banda, com que la natura d'aquells homes era propensa a la imitació i tenien una gran capacitat d'aprenentatge, diàriament, orgullosos dels seus descobriments, es mostraven els uns als altres com realitzaven les seves construccions, i així, exercitant el seu enginy amb discussions, eren rebuts amb judicis cada dia millors. En primer lloc, amb forques aixecades i posant-hi branques al mig recobrien les parets amb fang. D'altres, assecant terra fangosa, construïen parets en capes, lligant-les amb fusta i, per evitar la pluja i la calor, les cobrien amb canyes i fulles. Després que, a causa de les tempestes hivernals, les sostrades no van suportar les pluges, van aconseguir, fent teulades de doble inclinació i posant fang sobre els teulats inclinats, desfer-se dels degotissos.

Que es va arribar aquest punt, segons el procés que hem descrit més amunt, podem comprovar-ho, perquè en l'actualitat a països de fora, com ara la Gàl·lia, Hispània, Lusitània, Aquitània, es construeixen edificis amb aquests materials, amb llistons de roure o amb palla." (VITRUVI, 1989: 25-26).

Dins l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* existeix una relació directa entre l'home, els materials de l'entorn i les construccions per amuntegament ordenat de pedres, acabades amb elements que impedeixen el pas de l'aigua, per proveir protecció i habitacle. El seu origen cal situar-lo entre el 8.000 i el 5.000 a.C. al Pròxim Orient, extenent-se a partir de les grans migracions culturals del neolític⁴.

Des de temps pretèrits l'home s'ha constituït en comunitats per millorar la seva protecció, per raons econòmiques o, per satisfer la necessitat de contacte humà. Els primers constructors edificarien amb materials locals en llocs escollits per la seva aptitud per la defensa o per les condicions del terreny. Un constant i orgànic desenvolupament de la vivenda tindria lloc en totes les parts de la terra. És possible aïllar determinades característiques que es reflexin en els diferents tipus constructius, en relació amb condicions naturals, com són els canvis de clima, la constitució del terreny, els recursos hídrics, les fronteres o, a la política. Així, en indrets boscosos, l'home vivia en els arbres o construïa amb fusta; en les regions pedregoses, es refugiava en coves o edificava amb pedra. Amb tot, els recursos limitats van estimular a l'home a anar descobrint i treballant amb simples materials en l'àmbit del seu domini. D'aquí que, és lògic que els éssers humans, encara que estiguessin separats entre si per zones de mar o muntanyes, arribessin a solucions semblants davant els mateixos problemes.

L'aparició de l'arquitectura immoble, doncs és un fet característic del neolític, quan l'home adopta l'agricultura i s'estableix en un indret fix. Probablement el primer aixopluc fou de fusta, de branques, fulles, canyes o fibres. Després hi devia haver un procés d'impermeabilització de l'habitatge mitjançant el fang. Per treballs arqueològics se sap que la casa primitiva era de planta rodona i de coberta cònica o cupular -nivell primer de Jericó, 7.800 a.C.-, com encara es pot copsar actualment en moltes zones africanes i també n'hi ha semblances constructives en altres indrets d'Europa, on l'ús de la tècnica de la pedra seca és força habitual, per exemple: els trulli⁵ al sud d'Itàlia, els nurags⁶ de Sardenya, els talaiots⁷ de Mallorca i Menorca o, els castros⁸ propis del nord d'Espanya, entre altres construccions antigues.

4. Molt abans, però, que el primer home emprenedor intentés arquejar algunes branques, per construir-se un sostre, molts animals s'havien convertit en constructors. Probablement l'home va prendre la idea de construir-se un refugi dels seus cosins, els simis antropomòrfics. Darwin havia observat dels orangutans i dels ximpanzés que edificaven plataformes sobre les quals dormien: "y como ambas especies siguen el mismo hábito podría argumentarse que esto se debe al instinto, pero en realidad, no podemos estar seguros de que no sea el resultado de similares deseos en ambos animales, y de un similar poder de razonamiento". (RUDOLFSKY, 1973: 2); "Comment l'homme préhistorique couvrit-il les premières cabanes? Sûrement, les toitures en furent constituées avec des herbes, des mousses, des feuillages résistants, des joncs et des roseaux. Les découvertes de débris plus ou moins carbonisés faites dans la vase des lacs, confirment cette supposition. Comme les maçons primitifs qui s'inspirèrent, ainsi que le dit Vitruve, du travail des hirondelles, les ancêtres des hommes, lorsqu'ils sentirent la nécessité de se mettre à l'abri des eaux du ciel, auraient pu prendre des leçons de certains animaux". (HUSSON, 1903: 11)

5- Construcció rústica, característica d'algunes localitats - Alberobello, Putignano i Martina Franca- de la Pulla (Itàlia), de planta generalment circular i amb coberta feta de lloses horitzontals, disposades esglaonadament a mesura que pugen, talment que pren la forma d'una cúspide cònica. Sovint hom adossa a l'habitable central altres trulli petits, generalment de planta quadrada, que es comuniquen entre ells. Deriven directament d'algunes construccions megalítiques típiques de la Mediterrània.

6- Tipus de monument prehistòric en forma de torre, gairebé exclusiu de Sardenya i datables en l'edat del bronze i ferro: entre la meitat del II mil·lenni fins als segles VI-III a.C. Els nurags corresponen a la tècnica arquitectònica dita ciclòpia o megalítica, amb grans blocs de pedra. Solien tenir caràcter defensiu i sovint s'elevaven en la part central dels poblats. El tipus més simple és el de planta circular, però també n'hi han de plantes més complexes. La coberta d'aquestes edificacions es realitza mitjançant el sistema de falsa cúpula, thólos i de corredor amb sostre pla. Un cert paral·lelisme hi ha amb els talaiots de Mallorca i Menorca.

7- Monument prehistòric consistent en una gran torre o talaia, construïda amb pedra seca, en general de mides grans, de tècnica ciclòpia, ben tallades o molt toscament, segons els casos. Segons la planta, corresponen a dos tipus bàsics: planta circular o quadrada, però també ovalada, rectangular, absidal. Per raons constructives, les parets exteriors són inclinades cap a dins i no verticals. La majoria sembla que foren construïts dins ja del primer mil·lenni a.C..

8- Aquesta cultura prehistòrica pertany a la segona edat del ferro pròpia de Castella i Lleó, es caracteritza pels seus poblats fortificats - castros- amb parets de *pedra seca*, situats al cim d'un turó i voltats d'una o de diverses muralles. Una cultura pròxima fou l'anomenada castreña o de las citanias del NW de la Península Ibèrica, amb muralles circulars i escultura antropomòrfica.

Més problemes planteja, però, establir la procedència i connexió entre la *pedra seca*, sobretot les barraques o cabanes que ens han arribat fins al segle XXI i les primeres manifestacions arquitectòniques de l'home primitiu. La datació d'aquests edificis rurals moderns és un problema: una part molt ínfima de la totalitat de construccions en *pedra seca* està inventariada; els treballs de recerca monogràfics que s'han fet fins al present destaquen l'anonimat de la majoria de les obres; l'arqueologia només ha realitzat treball d'investigació en intervencions d'urgència i, per tant, aquesta metodologia acadèmica només s'ha aplicat en contades ocasions; tampoc s'hi ha implicat l'àmbit acadèmic en l'estudi d'aquestes edificacions, tret d'alguns historiadors, geògrafs o, arquitectes, de forma puntual (RIPOLL, 2003; LASSURE, 1981).

Malgrat tot, hi ha una certa unicitat entre els investigadors alhora d'establir un nexa pel tipus de treball de la pedra que s'ha fet a l'època moderna i l'antiquíssima tradició constructiva mediterrània, ja sigui amb arrels, megalítiques, neolítiques o orientals. Així, per uns, caldria situar els orígens d'aquesta especialitat de l'arquitectura popular al Pròxim Orient -bressol de les cultures- (RUBIÓ, 1914; SOLER, 1994); degut a les migracions i els diferents moviments de la població, aquesta tècnica s'escamparia a la resta de pobles del Mediterrani. Per altres, la semblança constructiva de les construccions orientals en *pedra seca* no demostra que aquests països siguin l'origen d'aquestes edificacions, perquè les cultures megalítiques i neolítiques europees donen indicis molt més propers i consistents (SÁNCHEZ, 2001). També es podria pensar en un model de construcció espontània, autòctona, que sense massa influències directes, va evolucionar al llarg dels anys, adoptant uns patrons semblants. No se sap del cert, però, si el seu origen és autòcton o, si la tècnica constructiva va ser importada d'altres llocs de la Mediterrània:

"V.M. Rosselló (1990) hi veu unes reminiscències pirenaïques per a les barraques de roter de planta allargada i origen asiàtic per a les de curucull. Miquel Forteza (1996) creu que tenen l'origen en els monuments megalítics de Mallorca i Menorca. Antoni Alomar (1998) diu: cercar una explicació cultural més antropològica que etnològica d'allò que va començar per ésser un simple caramull de pedres mal travades -molt possiblement al davant d'un abric natural del Paleolític- i que, per causes d'explicació llarga i complexa s'ha mantingut ben viu i útil fins avui. Ambdues tecnologies, la pedra seca i la ciclòpia, han coincidint i fins i tot s'han complementat en alguns casos, al llarg de mil·lennis. Cronològicament, la pedra seca, tot i tenir uns orígens anteriors en molts mil·lennis a la ciclòpia, fa tanmateix temps que la va deixar enrera, perdurant de forma persistent fins ara mateix" (CALVIÑO i CLAR, 1999: 48-49).

Una cosa és ben certa, a l'Estat Espanyol, aquestes construccions adquireixen una gran importància, sobretot a Catalunya, Aragó, les Illes Balears, Castella i el País Valencià, tot i la seva presència en totes les regions. La documentació antiga escrita catalana ja dona testimoni de l'existència de parets, marges i, alguna cabana, des d'època medieval. El gran desenvolupament, però, d'aquestes construccions s'ha de situar en èpoques posteriors, a partir del segle XVIII, coincidint amb un increment de l'activitat agrària basada sobretot en la vinya i, en menys mesura en altres productes del camp com l'olivera, l'ametller o, el garrofer entre altres.

El contacte entre diferents cultures i pobles, des dels àrabs, passant pels primers pobladors cristians després de la reconquesta o, la immigració d'europaus, en el cas de Catalunya, sobretot francesos entre els

segles XVI-XVII, podrien haver influenciat en la cultura de la *pedra seca*. Potser no tant en la tècnica constructiva que ja era coneguda, però si en la manufactura i l'estil, aportant coneixement i perfeccionant l'utilitat necessari per la facturació i el treball de la pedra (PLANS, 2004).

Hi ha una sèrie de factors que expliquen, en general, perquè no ha estat possible que hagin arribat barraques conservades, fins als nostres dies, anteriors al segle XVII: la fragilitat de la majoria de les construccions, la degradació dels agents naturals, la discontinuïtat utilitària i funcional, les característiques pròpies del material exposat a les inclemències del temps i la pròpia acció de l'home. Aquest exemple del Baix-Llanguedoc pot servir de model i aplicar-se a les construccions catalanes:

"En el Baix-Llanguedoc la tècnica de la *pedra seca* apareix en el decurs del segle XVIII, la qual cosa no permet establir que hagi preexistit en aquesta època. En efecte, la fragilitat d'aquestes construccions, perquè la seva solidesa es basa únicament en el seu propi pes i en l'estructura de la construcció, no permet una conservació intacte superior a dos segles. Tant aviat com s'obre una esquerda en l'edifici o, el sostre de la coberta desapareix, aquesta via oberta produeix una degradació ràpida deguda als agents naturals (vegetació salvatge, les seves arrels fan ensorrar les parets; efectes de la gelada hivernal que fa debilitar la pedra calcària, extremadament fràgil) o la depedració humana. Per això, no es troba cap cabana en bon estat de conservació anterior de finals del segle XVII. L'aparició de la coberta en falsa cúpula segueix esdevenint un tema d'estudi molt controvertit i només els estudis arqueològics detallats permetrien avançar en el seu coneixement"⁹ (BOUET, 1999: 57-58).

Barraca de vinya (Pont de Vilumara i Rocafort)

9. "En Bas-Languedoc, cette technique -encorbellement à sec- apparaît au cours du 18ème siècle, ce qui ne permet en aucune façon d'augurer qu'elle ait déjà préexisté à cette époque. En effet, la fragilité de ces constructions dont la solidité repose uniquement sur leur propre poids et sur la finesse du montage de l'appareil, ne permet guère une conservation intacte supérieure à deux siècles. Sitôt qu'une brèche est ouverte dans l'édifice ou que la lauze sommitale disparaît, c'est la voie ouverte à une dégradation rapide due aux agents naturels (végétation sauvage dont les racines font éclater les parois; effets d'un gel hivernal faisant débiter un matériau calcaire extrêmement gélif) ou à la prédation humaine. C'est ainsi qu'on ne trouve en état de conservation satisfaisant aucune cabane antérieure à la fin du XVIIème siècle. L'apparition de la fausse voûte encorbellée reste encore un sujet d'étude très controversé et seules des études archéologiques précises permettraient d'avancer quelques certitudes". (BOUET, 1999: 57-58)

3.- Delimitació geogràfica d'estudi: El medi històric i físic del Bages.

Entre els factors que tenen una incidència decisiva en el desenvolupament dels nuclis poblats, del seu entorn i de la seva gent destaquen sobretot el medi històric i el físic. La terra i els paràmetres fonamentals que estan lligats a aquesta última com el relleu, la vegetació, els recursos del sòl i el subsòl, la presència o absència de xarxes viàries, el clima o, la hidrografia, entre altres aspectes, esdevenen el punt de partida per l'home.

Els testimonis arqueològics més antics del Bages són del paleolític. En aquesta època el repartiment i l'ocupament demogràfic esdevenen molt minsos. Les restes apareixen principalment en coves i balmes, no perquè sigui l'únic lloc on aquells éssers humans s'aixoplugaven, sinó perquè eren els indrets més fàcils de conservar i de localitzar. No serà fins al neolític que s'enceti l'explotació intencionada i rendible per mitjà de l'agricultura i la ramaderia. Durant el Neolític Mitjà (3500-2800 a.C.) l'ocupació al Bages és molt més gran i repartida, com ho demostren les nombroses troballes d'enterraments, sobretot els "sepulcres de fossa", on es fa ús de lloses de pedra i pedruscall. Posteriorment, durant els períodes Calcolític i Edat del Bronze-Ferro (2.400-1.500 a.C.), destaca la presència de monuments megalítics, a partir de l'esforç col·lectiu amb una finalitat bàsicament sepulcral. Així es troben cambres simples, cambres "pirinenques", cistes amb túmul i paradòlmens: balmes naturals, arranjades normalment amb lloses que juntament amb els hemidòlmens - fossa tapada per una llosa i realçada mitjançant un túmul-, formen el fenomen submegalític circumscrit a la comarca del Bages (DAURA, GALOBART i PIÑERO, 1995).

Pel que fa al Període Ibèric (aprox. VII al III a.C.) destaca la base indígena i el signe de la influència colonitzadora hel·lènica. Els assentaments localitzats destaquen l'establiment de nombroses petites comunitats rurals que s'estenen arreu gràcies a la superfície conreada. Aquests jaciments es poden classificar en: *oppidum*, que seria el gran poblat, enlairat i fortificat; un segon grup el formarien poblats de característiques similars però de menor entitat; un tercer grup, caracteritzat per les atalaies defensives, situades en punts estratègics per disposar de gran visibilitat i control de les terres circumdants; i els assentaments rurals al pla els quals es dedicaven al conreu extensiu i també a la ramaderia. D'aquests jaciments destaca l'*oppidum* del Cogulló (Sallent) on, a partir de les excavacions realitzades, s'hi poden veure la distribució de les cases ibèriques, fetes amb fonament i un sòcol de *pedra seca* que aguantava les parets de tàpia i teulat de brancatge; també en les parets s'observen mostres d'aparells petris poc escairats i lligats en sec.

Un dels trets que caracteritza el Període Romà bagenc és que els establiments rurals romans del tipus vil·la tenen un precedent ibèric, com succeeix per exemple a Boades (Castellgalí) o el Cogulló (Sallent). Hi ha una potenciació clara de l'habitatge a la zona plana, davant dels poblats emplaçats en turons, els quals s'acaben despoblant. El procés de romanització afecta a les tècniques constructives, a la cultura material o, a la llengua, entre altres aspectes més rellevants i també comporta l'establiment de ciutats. El Bages marca la frontera septentrional de la romanització a la Catalunya Central. Un territori perifèric que està lluny dels centres de poder com eren les ciutats, però, cal considerar-lo com un territori ben integrat en els corrents comercials i culturals de l'època.

En aquest sentit, alguns historiadors, entre ells, Albert Benet (1995), han plantejat la hipòtesi d'un nucli rural bagenc dispers el qual correspondria al topònim de *Bacasis* -avalada per diferents troballes epigràfiques-, esmentat per Ptolomeu com una ciutat dins la Lacetània. Es tractaria d'un àmbit de poblament sense cap nucli concret, disseminat pel Pla de Bages. Aquest mateix topònim apareix en diferents documents alt-medievals com: Bagas, Baias, Bages o Baies, entre altres. De l'etimologia de Bacus, déu pagà del vi, hauria vingut la forma *Bakasis*.

Un dels canvis que va produir-se, en època romana al Bages, va ser la substitució d'una economia agrícola indígena, basada en alguna forma de propietat col·lectiva de la terra per una economia agrícola basada en la propietat privada, la qual tenia com elements bàsics el conreu del cereal, la vinya i l'olivera. Pel que fa a les edificacions destaquen les vil·les -(Boades (Castellgalí) o, Sant Amanç (Rajadell)- amb utilització de la tècnica de la *pedra seca*, però també d'altres construccions com per exemple: la torre del Breny (Castellgalí) que és un monument funerari romà realitzat amb carreus grans i ben escairats de pedra sorrenca lligats en sec i col·locats a trencajunt.

En època visigòtica els carolingis afavoririen la instal·lació d'agricultors per tal de conrear zones abandonades i ermes pel sistema d'apriació, sense oblidar la creació de les abadies benedictines, amb la donació de grans territoris; en aquests indrets es faria necessari rendibilitzar al màxim la producció de la terra, apartant la pedra sobrant dels camps que no permetia créixer les plantes, donant-li una sortida, no només destinada als marges, sinó també d'alguns habitatges o masos primitius, aixecats amb parets de *pedra seca*. Així, des de la colonització intensiva d'agricultors sofert en els segles X i XI en els límits de l'antic comtat de Manresa, s'ha de suposar la primera arrencada extensiva de l'ús de la *pedra seca*. Gràcies a l'estructura senyorial civil, com l'antic castell de Cardona o, el de Balsareny i, eclesiàstica -fundació de nous monestirs: Montserrat, Sant Benet de Bages o, l'Estany, entre altres-, aquests últims van garantir la seguretat a la població, alhora que s'afavoria el cultiu en zones abandonades i ermes pel sistema d'apriació. En aquests indrets es feia necessari rendibilitzar al màxim la producció de la terra extraient tota la pedra que no permetia créixer les plantes de forma còmode. Segurament aquesta pedra sobrerera aniria destinada a sostenir la terra dels vessants, confeccionar murs, parets i, probablement, algun habitatge o casa primitiva facturada en *pedra seca*. En aquest darrer aspecte, l'arqueologia hauria d'aportar dades rellevants, cosa que no ha pogut realitzar fins al moment.

Si es parteix del fet que en el Bages, el cultiu de la vinya i la tècnica i ús de la *pedra seca* estant estretament lligades, la seva necessària utilització s'hauria de situar com a mínim a l'Edat Mitjana. En els segles XII i XIII en la zona del Pla de Bages es desenvoluparia un dels vinyars més importants catalans d'època medieval, sobretot de la mà de la comunitat benedictina de Sant Benet de Bages. Els segles posteriors serien de creixement i extensió del cultiu de la vinya, substituint-se el vinyar antic per vinyes noves, productores de vins més resistents. Tot i que, la crisi dels segles XIV i XV, provocada per les guerres, la pesta i la fam, produirà un pas enrera en el desenvolupament de la vinya. En aquests dos segles tindrà lloc un cert estancament de l'activitat productiva agrària, sobretot per manca d'efectius, provocant que molts camps i conreus s'abandonin. A partir del XVI es produirà un cert creixement demogràfic produït per la immigració francesa, qüestió que afavorirà el reviscolament de les activitats socials i econòmiques a tots els nivells.

No serà, però, fins a les transformacions econòmiques i socials dels segles XVII, XVIII i XIX, amb l'augment progressiu de població, els avenços en agricultura, l'extensió i intensificació dels conreus, sobretot de l'explotació de la vinya, que el medi rural viurà la màxima remodelació del seu paisatge. Al respecte, Francisco de Zamora que travessava els límits del Bages a finals del XVIII descriu:

"... más adelante (Caserras) se empiezan ya a encontrar algunas viñas por ser el terreno más templado; "algunos pueblos de este territorio se hallan en el Pla de Bages muy conocido en los Pirineos porque surten en él de mucho del vino que necesitan; ... salimos de Sallent caminando por entre viñas hasta llegar a la villa de Santpedor, hay muchas viñas plantadas las cepas en las lindes de las tierras de conreo o a filas de una a dos hileras, dejando en medio una faja que siembran de granos; ... salimos de Santpedor caminando por entre viñas muy unidas, en terreno llano y seco en dirección a San Benito, este último está cerca del Llobregat, en una hoya llana plantada de viñas y algunas olivas; ... camí de Manresa a Joncadella descriu: este camino es divertido por los pinares y viñas que se encuentran alternativamente, se ven muchas viñas y olivas plantadas a faja"¹⁰.

Un altre cronista de l'època, el pare Caresmar, descriu l'any 1780 sobre el Bages:

"la causa de la destrucción lastimosa de los montes que se experimenta en este corregimiento, se atribuye al exceso de plantación de viñas, asegurándose que en el término de su capital apenas ay un palmo de tierra que no esté cultivado y ocupado con viñas; de modo que se cogen anualmente en su territorio de legua y media de extensión más de 50000 cargas de vino; ...desde Calders a Calaf y desde Monistrol de Montserrat hasta Balsareny que hay seis leguas de distancia, son todas montañas cultivadas de viñas, y en los parages en que no las hay, se hallan pinos, hallándose también entre las viñas algunos olivares".¹¹

Cal no oblidar el període d'estancament econòmic patit durant les guerres de Successió (1702-1714) i la Guerra del Francès (1808-1814). Malgrat aquests entrebancs, el Bages es convertirà en el darrer terç del XIX en un dels productors vinícoles més importants de tot de Catalunya. L'arribada de la fil·loxera - finals del segle XIX- farà disminuir l'activitat vitivinícola. Tot i que, a principis del XX el cultiu de la vinya es recuperarà, gràcies a la replantació de ceps americans, l'activitat vitivinícola estarà molt lluny de la producció aconseguida el segle anterior, produint-se un retrocés cada cop més acusat.

Pel que fa al medi físic, la demarcació del Bages forma part de la depressió Central Catalana, que és el sector oriental de la conca de l'Ebre, la regió de baixes altituds limitada pels Pirineus al nord, la cadena Costanera Catalana a l'est i la cadena Ibèrica a l'oest i al sud. Durant part del terciari, aquesta conca o depressió es va omplir de sediments procedents d'aquests relleus que la limitaven. En la comarca afloren sobretot roques sedimentàries d'aquell període: conglomerats, sorrenques, lutites, calcàries i, puntualment,

10. ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Ed. Curial, 1973.

11. CARESMAR, J. *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria, con inclusión de la consistencia estado en que se halla cada Partido o Veguería de las que componen el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1780.

evaporites. La majoria de roques del Bages són de l'eocè superior o de començament de l'oligocè. Prop dels rius, també hi ha sediments detrítics molt més moderns, d'edat quaternària, com els que donen lloc a les graveres.¹²

Les formes del relleu s'originen, bàsicament, per l'erosió diferencial, o dit d'una altra forma, per la resistència desigual de les roques a ser erosionades. Al Bages podem trobar els següents tipus de relleu: montserratí, tabular i de zones plegades.

L'originalitat morfològica que presenta la muntanya de Montserrat serveix de prototip de l'anomenat relleu montserratí. El material és el conglomerat -o pedra pinyolenc-, caracteritzat per presentar còdols de diversa naturalesa, un conjunt, però, molt homogeni i força resistent a l'erosió. Entre els conglomerats també hi ha algunes capes primes de roques més argiloses i fàcilment erosionables on creix la vegetació. Sovint, aquest nivells van relacionats amb la presència de balmes i coves. Pel que fa al relleu tabular, aquest últim resulta de l'erosió de zones poc deformades i es caracteritza pels vessants amb pendent pronunciat que culminen en superfícies poc inclinades. Es forma per l'alternança d'estrats tous als vessants, sobretot lutites i durs a les culminacions: conglomerats, gresos i, puntualment, calcàries.

Les roques que trobem principalment al Bages, emprades en la majoria de les construccions de *pedra seca*, són els conglomerats, les sorrenques, les lutites, les calcàries, les evaporites i les que formen les graves. Els conglomerats són roques detrítics formades bàsicament per fragments arrodonits petits anomenats còdols. Aquests últims, estan inclosos en una matriu composta per sorra, llim i argila. Les graves acostumen a ser arrodonides i, també s'anomenen còdols, a més de tenir el seu origen fluvial. Les graves acostumen a estar incloses en una matriu que sol ser sorrenca o llimosa. Abunden als llits actuals dels rius i a les terrasses fluvials. Les sorrenques o, gresos, són roques detrítics que s'originen per cimentació de sorres que, generalment, estan incloses en una matriu formada per partícules de gra més fi. Les sorrenques abunden arreu de la comarca. Les lutites, són roques detrítics formades per fragments minúsculs. La seva escassa resistència a l'erosió ha facilitat el formidable buidament que ha originat el relleu del Bages. A les planes bagenques, actualment ocupades per conreus, predominen aquests materials, els quals s'utilitzen a les bòbiles per fabricar ceràmica de construcció. Les roques calcàries són les que més abunden al Bages -on s'anomenen vulgarment pedra calar- formen capes molt resistents. En l'actualitat són explotades com a material de construcció i antigament s'havien utilitzat per fer calç. Per últim, les evaporites són roques solubles que provenen de l'evaporació de l'aigua d'un antic mar com ara la sal gemma o les sals potàssiques.

Un cop vist el context històric i físic bagenc cal veure quins trets presenten, en l'àrea d'estudi, les solucions constructives que ha emprat l'home en el medi i lligades a l'ús de la *pedra seca*.

12. <http://www.iec.es/institucio/societats/ICHistoriaNatural/Bages/geologia/geologia.htm>, Accés 2 març, 2006.

4.- Solucions constructives en el medi.

Com ja s'ha dit, l'ús de la tècnica de la *pedra seca* és un exemple de l'adaptació de l'home al medi físic, d'aprofitament agrícola construint terrasses de conreu, de cercar aixopluc i protecció, de tenir un habitatge o indret on guardar-hi l'utillatge agrícola sense tenir-lo de tragar periòdicament, de creació d'estructures amb finalitat de regulació hidrològica o, simplement de facilitar l'accés a l'entorn més immediat i la comunicació entre nuclis poblats, entre moltes altres aplicacions. La *pedra seca*, que entronca amb els primers canvis d'hàbits de l'home primitiu, intenta resoldre les necessitats i els problemes puntuals del món rural deixant, en el decurs de l'evolució de l'home, innumbrables vestigis. Al darrera d'aquestes construccions, però, hi ha segles de perfeccionament, de transmissió de coneixements i tècniques constructives que identifiquen a moltes regions de la mediterrània.

Aquest art ancestral destaca per la seva adaptació al medi, les seves formes, la seva funcionalitat, l'espai que ocupa com un producte directe de la reflexió dels seus constructors amb l'entorn i les seves necessitats. Es tracta del llegat que ens han deixat en el medi rural els nostres avantpassats. En alguns casos, fruit de l'esforç i el treball continuat de diverses generacions, de guanyar terreny erm i boscos per tal de fer-lo productiu. Aquest treball al camp ha comportat una remodelació del paisatge en el medi rural aprofitant el material bàsic que es trobava a l'abast: la pedra. Amb aquest substrate bàsic s'han bastit camins, carrerades, cabanes o barraques, habitatges, ponts, marges, parets, pous, sínies, recers, forns o, aixoplucs, entre moltes altres aplicacions. Encara, però, que la *pedra seca* s'ha emprat per solucionar una gran quantitat de problemes constructius, el seu màxim exponent en el medi rural són els murs i les barraques o cabanes. La utilització de l'art de la *pedra seca* ens ha llegat un immens patrimoni immoble singular. Cal exposar tot seguit quins trets bàsics presenta el procés constructiu de l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* del Bages.

4.1.- Procés constructiu i funcional.

En l'actualitat, on es troben més mostres d'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* és en el medi rural. Els progressos significatius que s'han produït en el camp de l'agricultura en el decurs de la història han estat fruit de l'experiència, de l'observació i del contacte entre diferents pobles i cultures. En un primer moment el conreu s'havia realitzat en terres planeres i de regadiu. Més tard, degut a la necessitat d'expansionar les collites, a la seva comercialització i intercanvi d'excedent o, per accedir a la propietat, va caldre conrear noves terres i guanyar terrenys erms i boscosos en indrets orogràficament difícils, on la inclinació del terreny s'apropava o era superior al 20%. Accedir a un nou terreny apte per al conreu, suposava un esforç físic considerable, però en canvi, produïa un rendiment quantitatiu significatiu, no pel producte obtingut immediat, sinó per l'augment real de la propietat a llarg termini. Perquè, en el cas de la vinya, el cep no és plantava fins al quart any i les primeres collites estaven uns anys a donar els primers fruits; una olivera trigava 20 anys en ésser adulta. Però en canvi, els contractes de rabassa morta o emfiteusi del segle XVIII permeten observar que, per exemple, una vinya pot arribar a donar fruits durant dos i tres generacions d'individus i, sobrepassar els cent anys (PLANS: 2004).

Perquè una nova parcel·la de terreny fos el màxim productiva, primer de tot, s'havia de netejar d'arbres, arrels, matolls i pedres. Aquest últim element tindrà una destinació precisa en l'aixecament de marges i murs, més quan l'orografia del terreny ho requeria. Els marges o parets en *pedra seca* moldegen i anivellen les línies del terreny en terrasses, conservant el sòl i fent factible el seu conreu. Per això, la seva estructura té de ser compacta, resistent i homogènia per tal de suportar la terra acumulada, a més de drenar l'aigua de la pluja; d'aquí que l'alçada i l'amplada del marge està en funció del desnivell del terreny i de la terra que ha de sostenir.

Quan es construeix un mur en *pedra seca* que ha d'oposar-se a qualsevol esforç és natural donar-li a més d'una amplària que l'estabilitzi, una força suficient, destinada a contrarestar la força de les terres mòbils o transportades. Quan les terres són fixes o assentades, un mur, d'una amplada de la cinquena o sisena part de la seva alçada, hauria de ser suficient per contenir-les. Les terres i les matèries que han de contenir murs de sosteniment no tenen la mateixa mobilitat, ni la mateixa gravetat i, per tant, la mateixa força. La sorra és la matèria més mòbil i conseqüentment la més forta en el seu esforç, mentre que la terra argilosa i compacta és la menys mòbil i la més lleugera en aquest mateix esforç. Depenent de la inclinació del terreny s'haurà d'emprar més o menys gruix de recobriment i, sovint, l'experiència serà fonamental perquè l'obra tingui una llarga vida (SAINT-FÉLIX, 1820: 53).

Tret que el mur de sosteniment es pugui recolzar directament sobre la roca, en general es busca un sòl ferm mitjançant l'excavació d'una rasa de 50 a 70 cms. de profunditat. Aquesta base es reomple amb pedra, la qual es pot fer fins a dos cops més ampla que el mur. Els murs de pedra són gruixuts de 45 fins a 120 cms. i les pedres es posen habitualment en filades horitzontals. Els blocs de major tamany defineixen l'alçada de les filades. A causa de la forma aleatòria dels blocs de pedra és habitual la presència de peces que les calçin a fi de que la càrrega se sostenti sobre un material rígid. Majoritàriament, els murs de sosteniment es construeixen de dues formes: de balança o verticals i en talús¹³. L'únic enemic del mur de pedra són els moviments sísmics i l'acció descontrolada de l'aigua. El constructor sap, però, per la seva experiència, que quan més flexible i més deformable sigui el mur, la construcció tindrà una major estabilitat.

En aquells indrets on la pedra aflora en fragments petits resulta habitual la construcció de murs emprats per delimitar les zones destinades al bestiar o, simplement per determinar amb exactitud els límits de cada propietat. A més amb aquesta activitat el terreny queda net i lliure de pedres i en millors condicions per la seva utilització. La perfecció i la cura amb que solen ser fetes aquestes obres posen de manifest la tendència generalitzada de l'obra ben realitzada on s'hi han esmerçat moltes hores de treball.

La *pedra seca* esdevé, doncs, una tècnica i aplicació constructiva en el seu estat pur i original: sense cap mena de suport de morter per corregir un error en la construcció. Això comporta una perfecta organització interna dels blocs, una eliminació de les aigües cap a l'exterior i un ajustament perfecte entre les pedres per assegurar l'estabilitat del conjunt. El seu aspecte rústic i rudimentari constitueix en realitat un resultat més que òptim d'una gran qualitat constructiva.

Pel que fa a l'utilitat bàsic per la construcció d'un mur o pared de *pedra seca* és extremadament simple i comú a tot arreu. Per exemple, en el Bages, en l'entrevista realitzada al barracaire Ton Badia, aquest últim

13. Veure l'entrevista de l'Annexe 6.

afirmava que només li calia: "les perpalines per moure la pedra, perquè a mans costa massa, els perpals i el mall... Per transportar la pedra confeccionàvem un estiràs amb fusta de roure"¹⁴.

Sobre la barraca de vinya del Bages, l'etnògraf Ramon Violant descriu que aquesta:

"es construida de pared seca en su totalidad, casi siempre con bloques bien recortados de sauló (especie de arenisca de color tostado), muy abundante en el país, como en toda la zona central catalana. Ora se nos presenta de forma cuadrada, ora cilíndrica, y a veces un poco cónica, con cúpula aguda y planta cuadrada, para el primer caso, y circular, para el segundo; pero siempre cubierta con bóveda cónica o de cúpula, construida por el sistema arcaico de falsa bóveda, o sea colocando las hiladas de piedras cada vez más salientes hacia el interior, hasta terminar en el centro con un agujero circular que casi siempre se tapa con una piedra plana mucho mayor que las demás. Esta cúpula de piedra se ve protegida por una cubierta de tierra apisonada siguiendo la figura cónica, más o menos puntiaguda, de aquella, de casi un metro de espesor en el centro, a veces coronada por una piedra derecha. Una hilada de losas colocadas planas, a modo de alero, en la parte alta de la pared, contorneando toda la cubierta, protege las paredes de la humedad de la lluvia, ya que este alero escupe el agua hacia fuera. En todos los casos el portal de acceso es alto y rectangular, con marco formado por las mismas paredes laterales y una o varias piedras, de una sola pieza, a modo de dintel, unen estas paredes casi a la altura del alero de la cubierta, a veces cerrado con puerta. Y casi todas tienen unos huecos en las paredes, a modo de mirillas, para observar el exterior, sin ser vistos los observadores, durante la sazón o la madurez de la uva. Ya que, como dice el refrán catalán: *la por guarda la vinya*" (VIOLANT, 1981: 270).

Pel que fa al a construcció d'una barraca primer de tot s'havia d'escollir l'indret més òptim possible com ara sobre substrate rocós o, cercant terra ferm. Si això no era possible, s'havia de realitzar un fonament d'una certa fondària. La barraca pot estar situada al mig de la parcel·la de conreu, lliure de qualsevol altre suport, a la vora del camp, al costat d'un marge o encaixada en un bancal, aquest últim actúa també de mur de contenció. Més complexa és l'orientació de la porta d'entrada, perquè mentre que la majoria s'orienten cap a migdia, també n'hi ha cap al sud o l'est i, fins i tot el nord. El condicionament propi de la parcel·la és el que fa que unes barraques s'orientin cap a un lloc o un altre. Independentment de la planta de la barraca, un cop delimitat l'espai escaient, s'anaven aixecant les parets col·locant les pedres de major tamany a la base, a la part exterior i en el portal, per donar més consistència i solidesa a l'edificació. Les pedres s'ajustaven i es travaven amb falques de pedra de diferent tamany, introduïdes a cops de maceta o de mall, donant una immobilitat i solidesa a la construcció més que considerable. Pel tancament del portal es disposava una llinda plana més gran o també s'adoptava la solució d'arc de mig punt. La majoria de barraques disposen d'un únic portal d'accés al seu interior, permeten el pas d'una sola persona, encara que també hi ha barraques dobles amb dues entrades, una destinada a la persona i l'altra, per l'animal de càrrega.

14. En l'entrevista recollida a l'Annexe 6 el barracaire pràcticament utilitza únicament dos utensilis per l'extracció de pedra: la *perpalina*, que és una barra rígida de ferro o d'acer recolzada en un punt de suport a mode de palanca, permetia moure, alçar, o desplaçar objectes pesants; molt emprada en les rompudes i el *mall*: martell gros i feixuc amb el mànec llarg de fusta i el cap de ferro que servia per trencar la pedra.

SISTEMA DE COBRIMENT DE LA COBERTA DE LES BARRAQUES DE VINYA DEL BAGES
Fases del procés del tancament de la cúpula

1

2

3

4

Sistema de cobriment per eliminació d'angles

Sistema de cobriment en anells concèntrics

Al mateix temps que s'aixecaven les parets de la barraca es tenia en compte deixar l'espai per la porta, les finestres, els armaris o, l'espai destinat a xemeneia, entre altres detalls de la vivenda. En les cantoneres s'hi posaven rocs més grans perquè la volta empenya cap al cantons i cap baix. Quan s'aconseguia l'alçada adient del mur de la barraca s'iniciava el cobriment de la volta. La majoria de vegades, aquesta volta es coneix amb el nom de volta cònica, la qual s'utilitza tant en les construccions de planta circular com en les de planta quadrangular. Consisteix en la superposició de filades concèntriques de radi cada cop menor, de forma que es va tancant l'espai a mesura que s'aproximen entre elles. Per aquesta raó se les anomena, també, voltes per aproximació o avançament de filades. S'utilitzen pedres planes que es col·loquen amb un cert desnivell cap a l'exterior. Segons Benach:

"S'acostumava a utilitzar pedres de forma més o menys planes emplaçades l'una sobre l'altra i falcades amb pedres de mida més reduïda per tal d'evitar el moviment com a conseqüència del pes propi de la pedra. Es procurava col·locar-les, dins el possible, fent filades, de forma semblant a les de qualsevol construcció de totxo, inclinant-les una mica cap a fora per tal de poder-ne expulsar l'aigua de la pluja" (BENACH, 1979: 44).

El tancament de la coberta es resol·lia, habitualment, amb una o varies lloses, això permetia d'apartar-les per a facilitar la sortida de fums o la ventilació-, pedruscall i terra d'argila ben picada. En el Bages sobre aquesta terra era habitual plantar-li un mantell de lliris blaus, els quals ajudaven a que la terra no marxés i evitar l'acció de l'aigua de la pluja. A dalt, sobre la llosa que tancava la volta de la barraca és habitual posar-hi al damunt un escaire dret en punxa de pedra, anomenat caramull.

Quant a la funcionalitat pròpia de la barraca cal dir que intenta resoldre algunes mancances en el medi rural: necessitats socio-econòmiques d'aixecar un habitacle ocasional quan s'esdevenia un treball continuat al camp i, si era necessari passar-hi alguna nit, per tant, aixopluc transitori; davant les inclemències del temps -pluges sobtades de l'estiu o freds de l'hivern- es feia necessari tenir un refugi, més quan la casa quedava relativament lluny del camp de treball; disposar d'un lloc on guardar l'utilatge agrícola a prop del

camp, sense tenir de transportar-lo cada dia des de casa; i per últim, s'utilitza de magatzem i assecador dels fruits de secà.

4.2.- Els constructors i l'utilitatge.

L'art de construir comprèn els materials, les tècniques i les habilitats, això és, la construcció i la capacitat del constructor. Els materials que s'utilitzen són extrets, produïts i transformats, habitualment, en les proximitats del lloc de construcció. El Bages amaga una gran varietat d'entorns: relleu pla i abrupte, subsòl diferent o, fins i tot, diferències climàtiques, entre altres trets més essencials; aquests últims factors multipliquen tant els recursos disponibles com les seves conseqüències en termes de limitacions constructives.

En la comunitat pre-moderna, abans de la introducció dels vehicles motoritzats, la circulació dels materials pesats de la construcció no és produïa i, si circulaven, era amb costos molt elevats. Per tant, això quedava fora de l'abast de l'arquitectura tradicional. Aquest aspecte d'aprofitar tot el material possible, amb un desplaçament mínim, du als constructors a adaptar-se als materials disponibles, sigui quina sigui la seva qualitat o resultat. D'això resulta un material imperfecte, sovint impositat i en altres ocasions amb possibilitats d'elecció, el qual ha de permetre, malgrat tots els inconvenients, que la construcció tingui una bona execució. Tot això obliga al constructor a enginyarse-les en l'aplicació de la tecnologia. El defecte es compensa així com un valor afegit. Les tècniques són ancestrals i la seva evolució és tan lenta que no intervenen ni nous materials ni noves influències en tant la comunitat no les hagi acceptat i assimilat; aquestes es caracteritzen per sistemes fàcils de portar a la pràctica i per una preocupació constant per l'economia i l'eficàcia. No en va res es desaprofita en una construcció de *pedra seca*. D'aquí la dita popular: "tota pedra fa paret".

Les habilitats es transmeten mitjançant l'aprenentatge i la pràctica i sovint és la permanència en l'ús i els costums la que assegura la transmissió de coneixements entre les diferents generacions. La construcció imprimeix la seva imatge en l'hàbitat de forma indissociable. El constructor s'adapta als recursos dels quals pot disposar per suportar les càrregues, cobrir els espais o, assegurar la impermeabilitat d'una barraca. No existeix una tecnologia que pugui donar una solució formal única perquè un constructor d'una altra cultura construirà un edifici diferent al del seu company. Cadascun estarà arrelat de forma implícita a les seves tradicions i reflexos arquitectònics. Això és el que fa de l'art de construir un instrument al servei d'un projecte i no un llenguatge per ell mateix que predetermina l'arquitectura. Això és vàlid per l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* la qual no cerca grans innovacions tècniques i, en canvi, s'adapta a les limitacions dels materials dels quals disposa.

Christian Lassure (1981) distingeix d'una banda els constructors per "l'architecture majeure", que es caracteritza per la separació entre usuari, el qual encomana l'obra i va destinat l'edifici i constructor, que és l'arquitecte o encarregat de l'obra, el responsable a qui es confia l'edificació. D'altra banda, Lassure destaca "l'architecture mineure", on pot succeir que el constructor pugui ser l'únic usuari, en aquest cas es tractaria d'autoconstrucció; el constructor pot ser diferent a l'usuari i aleshores s'encarrega l'obra a un paleta especialitzat; i per últim, l'usuari que participa de la construcció, junt al professional. L'autoconstrucció és un mètode de construcció barat que s'imposava per edificis destinats a un ús temporal o estacional i, per tant,

justificant la reducció d'una inversió el màxim possible. L'autoconstrucció de cabanes o barraques de *pedra seca* apareix com una pràctica corrent en les capes modestes rurals, des del pagès fins al ramader, passant pel manobre o peó.

Els "manouvriers" de *pedra seca* eren contractats durant l'hivern en treballs puntuals pels grans propietaris. Aquests últims es construïen els refugis o barraques en les immediacions de les propietats on treballaven. Per informació oral, Lassure (1981) constata també la pràctica autoconstructiva relacionada amb l'activitat ramadera de pastors que construïen refugis de *pedra seca*. També esmenta a caçadors, furtius, jornalers de camins, pagesos i obrers, com els autors de construccions de cabanes de *pedra seca* entre el segle XIX i començaments del XX.

Pel que fa a Catalunya i a l'àrea d'estudi, una qüestió important que cal plantejar-se d'entrada és qui és l'autor/s de les construccions de *pedra seca*. Si ja és difícil datar la totalitat de construccions de *pedra seca*, no és pas menys difícil trobar-ne testimoni dels seus constructors. Al respecte, Ramon Violant, fa més de cinquanta anys, afirmava sobre les barraques del Pla de Bages:

"estas edificaciones rústicas, pero no exentas de ingenio y de habilidad constructiva, eran obra de campesinos del país, especializados en ello, llamados barracaires, que alternaban el oficio con el cultivo de la tierra, como los demás. Muchos años atrás cobraban a tres pesetas el jornal de construir las" (VIOLANT, 1981:278).

Joan Benach referint-se a les barraques d'Altafulla diu: "els qui bastien les barraques no eren treballadors habituals de la construcció ans pagesos convertits eventualment en constructors" (BENACH, 1979: 46). August Bernat, a partir de fets històrics i de tradició oral, llança la hipòtesi que les barraques de *pedra seca* que es poden veure en l'actualitat en les valls i muntanyes de la Conca del riu Gaià i l'antiga frontera de la marca són en realitat "les cabanes que construïren aquells antics colons catalans que poc a poca anaven avançant cap a les terres mores"(BERNAT, 1981: 16). El mateix autor també afirma:

"amb aquest nou contingent de colons arribarien, ben probablement els constructors de les grans barraques, algunes d'elles amb dues o tres estances i coronades amb aquella cúpula tan característica d'aquesta zona i que representen una important evolució arquitectònica en l'art de construir en *pedra seca*". (BERNAT, 1996: 33).

De la Terra Alta, Fucho diu:

"el camperol ha estat un professional agrícola que per necessitats -precarietat i baix poder adquisitiu- s'ha hagut d'especialitzar en altres facetes o oficis, com pot ser, en el de la construcció, perquè calia estalviar despeses i no produir-ne. Per aquesta raó neix el pagès marginador, un enginyós en la construcció de *pedra en sec*" (FUCHO, 2000:37).

Un estudi sobre les cases i masies del solsonès descriu que els constructors de les cabanes de vinya del segle XVII eren els mateixos treballadors del camp, anomenats quartaires i vinyataires. Aquests habitatges - tenien la finalitat de guardar-hi les eines de camp i utilitzar-los com aixopluc-, d'una, dos o tres estances s'anirien reconvertint i engrandint en cases de pagès (CASCANTE, 2005).

Pel que fa al Bages, Soler -aporta noves dades- es refereix a les fonts orals, que presenten divergències: mentre alguns dels entrevistats manifesta l'origen autòcton d'aquests constructors barracaires, d'altres afirmen que es tractaria de gent barracaire provinent de la Cerdanya, on destaca la figura del *cerdà*: "els cerdans eren grups de pioners que durant l'hivern resseguien aquestes terres realitzant diferents oficis, sobretot el de carboner i barracaire" (SOLER, 1994: 27). En aquest sentit, Carme Sanmartí recull un contracte de masoveria del mas Sanmartí (Sallent) de l'any 1877 on destaca la presència relativament continuada dels *cerdans* al mas. Aquest fet va ocasionar que hi hagués una habitació a les golfes que portava el seu nom: "quarto dels cerdans", homes vinguts de la Cerdanya, que segons tradició oral, estaven especialitzats en la construcció d'aquest tipus de parets. Sembla, per informació oral, que els marges del mas Sanmartí els haurien construït homes que arribaven en colles en les èpoques en què a la Cerdanya hi feia massa fred i no els era possible realitzar feines agrícoles. (SANMARTÍ, 1995: 242-243). També afegir que dels paredaires de la Cerdanya es deia que alhora de refer les parets seques del conreu: "són més pràctics en això que els paletes i per tant com en són més llestos els hi surten més barates i més ben fetes" (VILARRASA, 1925:10).

La consulta exhaustiva de fonts documentals de caire notarial permet oferir noves dades sobre l'origen dels constructors del Bages en època moderna. D'una banda, es constata com a partir del segle XVI, sobretot a partir del darrer terç i fins a mitjans del XVII, es produeix un fenomen d'immigració occitana amb l'entrada d'un important contingent de gent¹⁴, d'ofici *mestre de cases*. Aquests nouvinguts provenen de les terres altes i dels massissos muntanyencs del centre-sud francès, sobretot dels bisbats de Tula, Càors, Rodés, Llemotges o, Sant Flor, entre altres poblacions. Aquests "arquitectes" de la pedra són els que apareixen en la documentació notarial de l'Època Moderna, realitzant la construcció de parets de *pedra seca*, tines, pous de glaç i, probablement, barraques. Per tant, en el Bages, durant dos segles continuats, hi ha hagut un flux de gent hàbil en l'ús de la pedra, provinent d'un país veí, els quals deuriem aportar els seus coneixements tant pel que fa a la tècnica constructiva, com a l'utilitatge.

Els predecessors d'aquests primers constructors apareixen en la documentació posterior com a gent especialitzada en l'ús de la tècnica de la *pedra seca*. La intensificació del treball de la terra també comporta l'especialització d'oficis. Així, per exemple, a mitjans del XVIII surt documentat un individu d'ofici *mestre de parets seques* i alhora pagès de la població de Sallent, el qual cobra una quantitat econòmica per aixecar diferents parets de *pedra seca* en l'heretat del mas Illa de Sallent.¹⁵ Al XIX, també és possible trobar gent de la demarcació realitzant treballs de *pedra seca* com és el cas de dos individus de Manresa, un d'ells de professió paretaire i l'altre *trencador de pedra* -picapedrer-, als quals se'ls contracta per arreglar una paret de pedra d'un camp de conreu.¹⁶

14. Veure Annexe 4.

15. "Compte de las obras que jo Miquel Mas mestre de parets secas y pages de la vila de Sallent he fet en la heretat y terras del mas Illa, situat en lo Pla de Butjosa del terme de dita vila declarant que en aquest compte no van compresos los jornals dels manobras, ni la pedra, per haverlo costejat tot apart lo dit Josep Torras si unicamente los jornals de mi dit Miquel Mas. Pmo per tretse jornals de fer la part de la vora de la vinya de don March Xipell, tres lliuras divuyt sous; ltt per set jornals per fer la paret del cap de la mayola devant la casa, duas lliuras y dous sous; ltt per vuyt jornals per fer la paret de la vora de las alsinas de la Butjosa, fins al hermot, duas lliuras y vuyt sous; ltt disset jornals per fer la paret voltant lo marge des de la rasa fins sota las malvesias, sinch lliuras y dos sous; ltt per sis jornals per fer la paret a restell al capdevall del rial de la Illa, una lliura y setse sous; ltt per trenta y vuyt jornals per treballar los dos restells, ço es lo un baix la casa, y lo altre al capdemunt del Rial a la vora del riu, onse lliuras y vuyt sous; ltt per vint jornals per fer la paret des de la hera, fins a la vinya que fou del Joan del mas, sis lliuras; ltt per dos preufets de trauer pedras y netejar las terras de dit mas Illa per poderse cultivar, set lliuras."

Àpoca. Font: Notari Josep Escorsell. Manuals 1751 AHPM

16. Veure Annexe 2.

La següent *Taula* recull una estadística, que va des de la Baixa Edat Mitjana fins al primer terç del XIX, de la quantitat total de persones relacionades amb l'ofici de treballar la pedra localitzades en el buidatge de fonts notariais i cadastrals bagencs. La relació permet contrastar algunes dades com és el creixement en nombre d'individus, els quals apareixen sobretot a partir del darrer terç del XVI; abans ja s'ha fet esment al fluxe de nousvinguts francesos. Sembla que el màxim zènit s'assoleix cap a l'any 1788 amb 50 inscrits, només a Manresa. Això últim és produït per diverses causes, com per exemple l'augment de la població i la demanda de gent per tal de cobrir les necessitats en obres de construcció.

Taula			
data	Ofici	inscrits	Població
1408-1411	Mestre de cases	2	Manresa
1408-1411	Picapedrer	6	Manresa
1453	Picapedrer	4	Manresa
1480-1482	Mestre de cases	1	Manresa
1485-1487	Mestre de cases	1	Manresa
1485-1487	Picapedrer	1	Manresa
1490-1493	Mestre de cases	3	Manresa
1490-1493	Picapedrer	1	Manresa
1500-1525	Mestre de cases	6	Bages
1526-1550	Mestre de cases	9	Bages
1551-1575	Mestre de cases	8	Bages
1576-1600	Mestre de cases	34	Bages
1601-1625	Mestre de cases	25	Bages
1626-1650	Mestre de cases	28	Bages
1651-1675	Mestre de cases	9	Bages
1676-1700	Mestre de cases	6	Bages
1710	Mestre de cases	22	Manresa
1735	Mestre de cases	13	Manresa
1765	Mestre de cases	37	Manresa
1788	Paletes	50	Manresa
1824	Paletes	12	Manresa
1826	Mestre de cases	22	Bages

La prospecció sobre el terreny de construccions en *pedra seca* del Bages evidencia l'anonimat de les obres, perquè els seus constructors -ja siguin jornalers, els propis pagesos, pastors, mestres de cases, paletes, manobres, paredaires o barracaires-, no acostumen a inscriure'n la data de la construcció. Això dificulta el seu estudi històric tot i que sembla que la cronologia constructiva hauria d'anar lligada a la intensificació del treball en el medi rural que sobretot es produeix entre els segles XVII fins al primer terç del XX: rompudes importants de terres ermes i boscoses per plantar-hi sobretot vinya i, en menys mesura, olivera i ametller (no se sap l'abast de l'extracció de fusta, carbó i, explotació ramadera, tot i semblar que l'activitat hauria de ser bastant menor).

Pel que fa a l'utilatge que fan servir els "arquitectes" en el treball de la pedra, els inventaris poden ser una bona font d'informació:

Inventari dels béns de Francesc Dedeu mestre de cases de Manresa.

"Casa en carrer de Vilanova de Manresa
 En la entrada
 Unas taulas de fer tapias ab sos guarniments usadas
 It unas padreras de portar pedra
 It un ramilto de fusta per fer sostras de guix
 It una gaveta de mestre de cases usada
 It onsa escarpras de mestra de casas ab una masseta tot de ferro
 It un tribu de ferro gros de mestre de cases
 It sinch barrinas mitjanseras
 It una llima usada
 It dos massas de ferro una bona altra usada de trençar pedra
 It dos paletas de emblanquinar de mestra de cases
 It dos taulaploms usats
 It un escaira de ferro
 It sis escodas y dos martells del ofici de mestre de cases
 It un martell de tallanta de dit ofici
 It un parpal
 It dos ribots de fuster
 It una serra
 It una destral y un axol usat
 It una curriola de fusta
 It dos axadas y una magalla ab sos manechs
 It vuyt modellos de mestre de cases
 It sinch regles de mestre de cases dos de llarchs y tres de curts

En la cambra del porxo
 It un llibre de mestra de cases de arquitectura
 It quatre compassos de llauto
 It altre compas de ferro"
 4 octubre 1680 Notari Felix Dalmau AHPM 4762

Per exemple, a Mallorca els margers han emprat una sèrie d'eines, algunes pròpies de la *pedra seca* i d'altres comunes a altres oficis de la construcció. Així, amb tasconeres, manuelles i picasses obrien, xapaven i esmicolaven la pedra necessària per bastir en sec. Aquesta pedra, l'adobaven a peu d'obra amb picassons, martells de punta o martells de tall. Les aixades pedrenyeres i els càvecs, els feien servir per eixermar i excavar el terreny. Per transportar pedra, reble o terra empraven senalles, civeres, tirassos, carretes de mà o carreretes. Les peces més grosses les movien amb palanques (perpal, perpalina). Amb la llinyola traçaven marges i parets, anivellaven l'empedrat dels camins amb els regles i donaven consistència a l'empedrat amb els matrassos. Per últim, amb els porgadors destriaven la terra i la reblada, i amb el capserrat triaven les pedres més adequades per als murs enqueixelats i marcaven els angles per adobar-les.¹⁷

Finalment, de la Terra Alta, Fucho descriu que: "amb l'ajut del cordell d'apanyar pedra -solia ser de cànem- per seguir una filada recta, un cartró de vímet per omplir de reble la construcció i el martell de picapedrer, que amb retocs de mestre carejava les pedres, el pagès ha anat creant la seva obra" (FUCHO, 2000:37). De vegades s'utilitzava la maceta per corregir les irregularitats de les pedres prèviament escollides (BENACH, 1979: 46). L'utilatge bàsic per la construcció d'un mur de *pedra seca* també es complementa amb el "bon ull" del paretaire o barracaire, al qual no li calien la plomada, el nivell ni qualsevol altre estri per guiar convenientment la geometria precisa de la construcció.¹⁸

17. <http://www.conselldemallorca.net/mediambient/pedra/pedraensec.php?opcio=3>, Accés, 18 abril 2006.

18. Veure Annexe 6.

5.- Tipologia constructiva en pedra seca bagenca.

5.1. Barraques de vinya.

Les barraques de vinya són amb diferència el tipus de construcció més important i abundant del Bages, a més d'estar integrades plenament en el paisatge. La barraca és una construcció obrada en *pedra seca* que té diferents usos com ara servir d'aixopluc, per guardar-hi eines o alberg del bestiar, entre d'altres. Els bagencs han construït les barraques amb la majoria dels materials que han tingut més a l'abast. Així, per la construcció d'aquests habitatges s'han utilitzat diferents materials: terra, canyes, fusta, pedra i la combinació d'aquests dos últims elements. Ara bé, la majoria de les anomenades popularment barraques de vinya, s'han construït íntegrament de pedra i lligades en sec.

Les barraques de vinya bagenques presenten una sèrie de característiques marcades bàsicament per la tipologia de la planta, pel portal i el sistema de cobriment.

Segons la base o planta tindrem:

- **Planta rodona.** És la forma primitiva més antiga de construcció en *pedra seca* de forma circular. Si la barraca no és molt alta les parets dels murs són verticals o aplomats. Mentre que, si la barraca és d'una certa alçada, superior al 1,80 metres, és més habitual que els murs siguin aixecats en talús, és a dir, llegurament inclinats cap a l'interior, formant un cert contrafort. Aquesta planta rodona facilita el punt de partida de cobriment de la cúpula. El tancament de la coberta es coneix amb el nom de falsa cúpula o, sigui per superposició de filades en anells concèntrics de menor diàmetre a mida que es guanya alçada fins a tancar la volta amb una o varies pedres planes.

- **Planta quadrada o rectangular.** En algunes poblacions bagenques com Santpedor i Súria són la tipologia més corrent. Poden ser de planta quadrada o rectangular i la seva forma interna coincideix amb l'externa. El fet de tenir el punt de partida de la coberta formant un angle recte se solventa amb la col·locació de petxines; aquestes últimes són pedres de major tamany que actúen a les cantonades com a pilars o nervis per sostenir els laterals. La porta d'entrada pot estar al mig o en els laterals de l'edificació.

- **Planta mixta.** No és massa corrent la seva utilització. Es tracta d'una combinació de les dues formes anteriors, quadrangular al davant, a la part de la façana de la barraca, i rodona al darrera. Se n'han trobat d'aïllades i també d'inserides en marges. El sistema de cobriment és el mateix que el de les anteriors.

- **Planta doble.** Construcció composta per dues estances separades o comunicades interiorment formant un únic cos. La majoria de vegades són construccions de forma quadrangular que es caracteritzen perquè un habitacle estava destinat pel pagès i l'altra per l'animal de càrrega amb dues entrades separades.

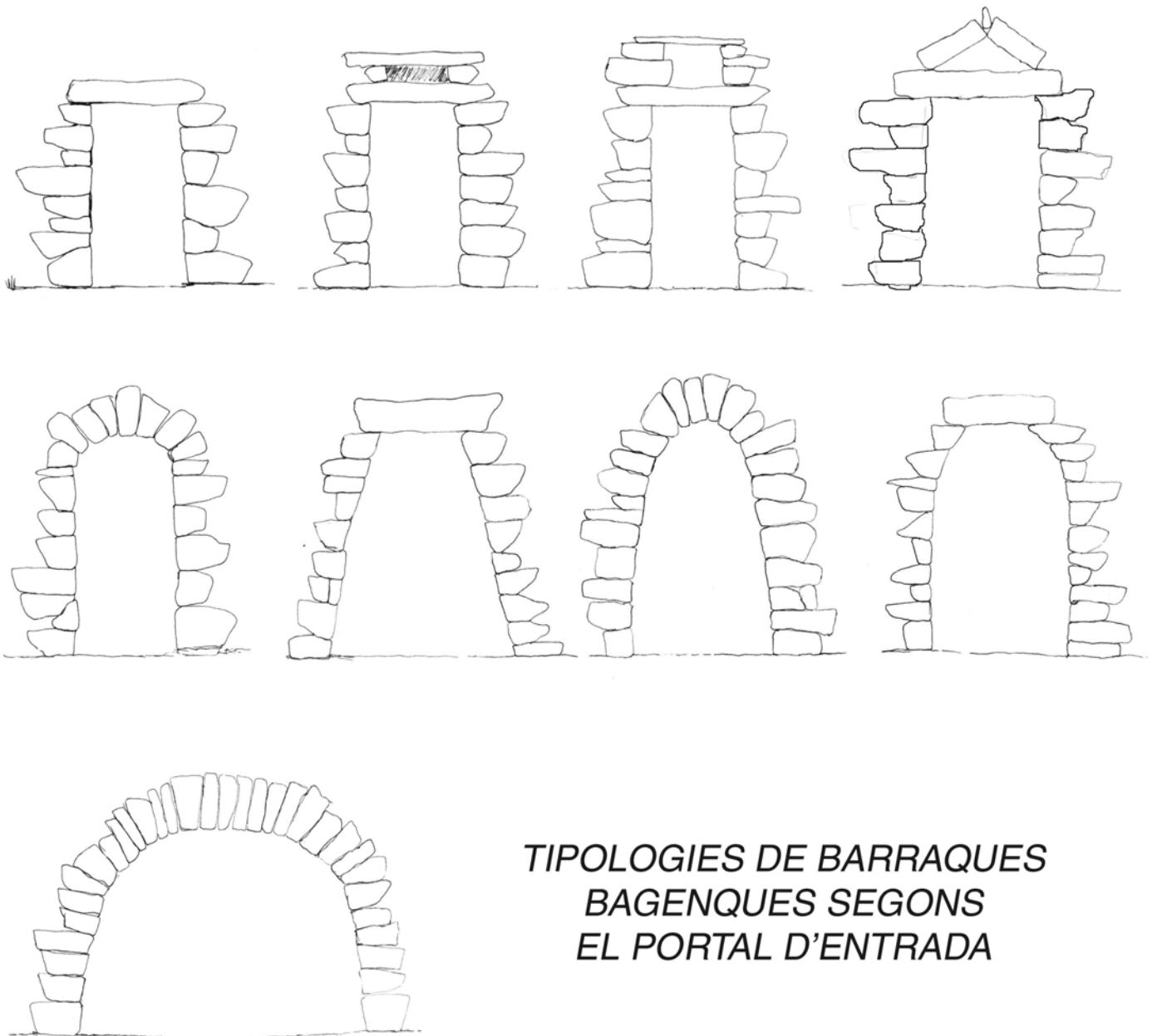
- **Planta diferents habitatges.** Són barraques que disposen de més de dos habitatges destinats a allotjar-hi diferents persones, animals o utilitat agrícola, entre d'altres usos.

El portal d'entrada permet accedir a l'interior de les barraques, el qual presenta una sèrie de característiques diferencials, en les quals influeix la condició del material disponible i, sobretot l'habilitat del constructor. Així hi ha barraques que disposen d'un únic portal, mentre que n'hi ha que en tenen dos. Segons el portal d'entrada trobem:

- **Muntants verticals.** Els muntants aplomats fan que el portal tingui la mateixa obertura de dalt a baix.
- **Muntants inclinats.** El portal és més ample de la part de baix que a dalt.
- **Muntants arquejats.** El portal finalitza amb un arc.
- **Arc d'ametlla, apuntat o primitu.** Els muntants arquejats són dos arcs que conflueixen a la part superior, i tanquen així l'obertura.

**TIPOLOGIES DE BARRAQUES
BAGENQUES SEGONS
EL PORTAL D'ENTRADA**

Tanmateix, cal distingir l'acabament dels portals en:

- **Llinda única.** Una pedra de forma allargada de major tamany descansa sobre els muntants i rep, posteriorment, la càrrega de la part de la coberta que li pertoca.
- **Llinda doble.** Dues pedres allargades i planes es disposen sobre els muntants.

- **Llinda d'arc.** La construcció d'un arc, utilitzant un cintri o bastida, per sobre de la llinda allibera aquesta de part de la càrrega, que traspasa als muntants i a les parets laterals.

- **Dues llindes apuntades.** És un tancament més de caràcter estètic el qual es realitzant amb la disposició de dues pedres allargades encavellades que en els extrems descansen sobre la llinda plana emplaçada al damunt dels muntants del portal.

Pel cobriment de les barraques bagenques s'utilitza principalment el sistema de falsa cúpula o també dit per superposició de filades. També s'han pogut localitzar alguns casos de cobriment mitjançant la volta de canó i també la combinació d'embigats de fusta amb pedra.

Un cop s'havia tancat l'espai construït dels murs calia pensar en una coberta per resguardar l'interior de la construcció. La tècnica habitualment emprada és la de la falsa cúpula, que s'aconsegueix mitjançant el sistema conegut com el d'aproximació de les filades, que consisteix en anar sobreposant pedres planes, que a cada filada aniran sobresortint dos o tres dits pel damunt de l'anterior, i tots ells amb la deguda inclinació, per tal de no deixar entrar l'aigua de pluja en el seu interior. Quan les filades arribin quasi a concloure la cúpula aquesta es tanca mitjançant una o varies lloses planes. Se sol recobrir amb pedres petites, anomenades pedruscall o bé s'acaba amb argila premsada.

Pel que fa al sistema de la falsa cúpula utilitza un sistema d'estabilitat basat en principis físics elementals. Cada filada actua com una palanca de primer gènere, en la qual la càrrega és una part de les filades superiors desplomades que es recolzen al seu damunt. Per tant, cal aplicar un esforç sobre la part exterior de cada filada per contrapesar la càrrega. El sistema actua com un joc de contrapesos, seguint la llei de la palanca que diu que el moment de l'esforç ha de ser més gran o igual que el moment de la càrrega per tenir equilibri. El fulcre de la palanca és el punt de la llosa que queda al caire de la filada inferior. El braç de la càrrega és el voladís i el braç de l'esforç és la part tapada de la llosa: com més llarg és aquest braç, menys esforç cal per aconseguir l'equilibri. A la pràctica, el sistema és una mica més complex, perquè a mesura que la volta puja, part del contrapés de les filades superiors es converteix en càrrega per a les filades inferiors (FÀBREGA: 2005).

Abans s'ha fet esment a una altra tipologia de cobriment de la barraca que és el de la volta de canó. Aquest sistema de cobriment es fa de la següent forma: arrancant de terra ferma, s'aixecaven les parets laterals col·locant les pedres de major grandària fins al punt d'inici de la volta. L'espai interior s'omplia de terra, la qual es premsava a mesura que s'anava amuntegant. Sobre aquest motlle consistent es disposaven les pedres en filades al llarg de la cabana i alternativament, una a cada lateral, de forma que a cada filada les pedres fossin similars. La darrera filada es feia a mida, amb pedres introduïdes a pressió i colpejades externament per tal de deixar-les ben estrebades. El sistema de cobriment mitjançant la volta de canó també es podia realitzar confeccionant un cintri de fusta que es va fent córrer convenientment.

També hi ha una sèrie d'elements funcionals que caracteritzen a les barraques bagenques com és el cas de:

- **voladís o escopidor:** filada o filades de pedres disposades al capdamunt de la paret les quals sobresurten força. La seva funcionalitat és la d'ajudar a que l'aigua de la pluja no afecti les parets de la barraca i aquesta s'ensorri.

- **finestra o espitllera**: petita obertura practicada a mitja alçada en la paret/s laterals de la barraca, per a permetre l'entrada de la llum i la ventilació. Són de reduïdes dimensions i permeten veure des de l'interior a l'exterior sense ser vist des de fora.
- **clau**: pedra planera de grans dimensions que tanca la volta, sobre la qual, de vegades, s'hi posava una pedra punxeguda anomenada caramull.
- **pedrís**: seient de pedra, normalment adossat a una paret que li fa recer, també molt habitual en l'exterior i interior de les barraques i tines.

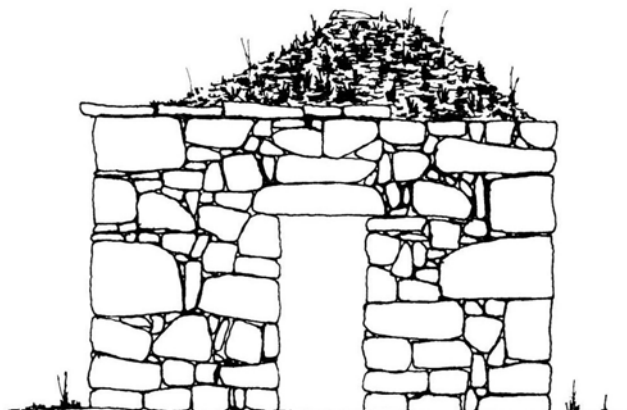
Respecte als elements interiors, en l'interior de les barraques s'hi poden observar alguns elements complementaris, des d'armaris o postades fins a pedrissos, menjadores, llars de foc o, xemeneies, entre altres elements més característics.

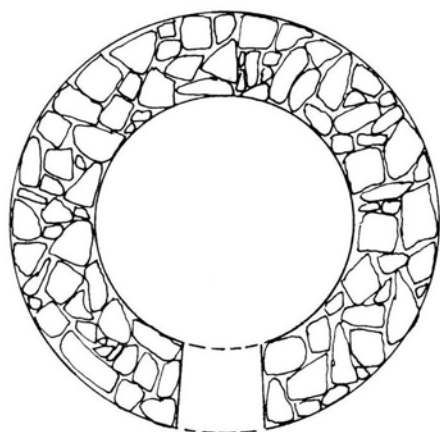
MODELS MÉS COMUNS DE BARRAQUES DE VINYA DEL BAGES

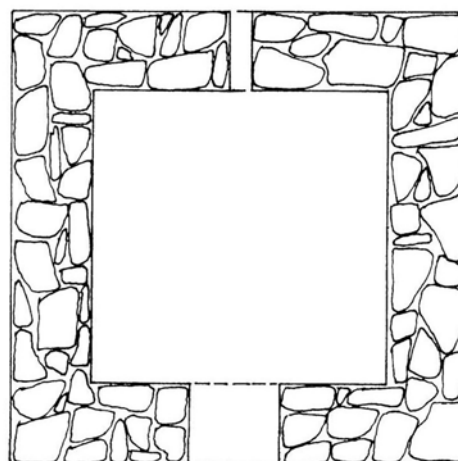
SECCIÓ i PLANTA 1/50

SECCIÓ i PLANTA 1/50

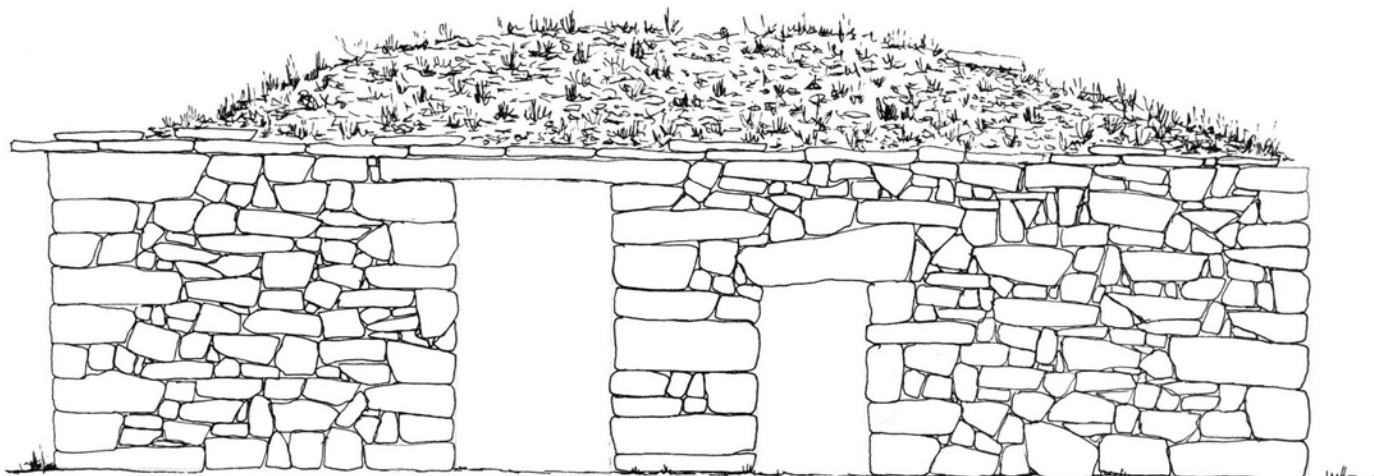
BARRACA DE PLANTA CIRCULAR

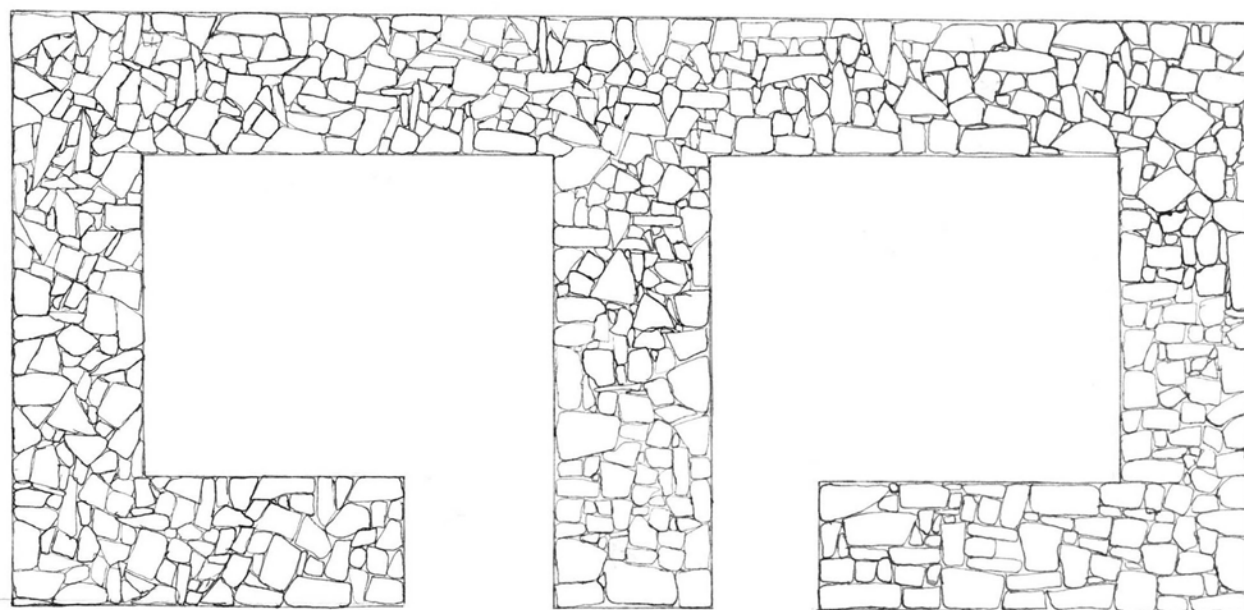
BARRACA DE PLANTA QUADRADA

MODELS MÉS COMUNS DE BARRAQUES DE VINYA DEL BAGES

SECCIÓ i PLANTA 1/50

BARRACA DE VINYA DE DOBLE HABITACLE DE PLANTA RECTANGULAR

DETALLS ARQUITECTÒNICS DE LES BARRAQUES

TIPOLOGIA DE FINESTRES

Artés

Sant Fruitós de Bages

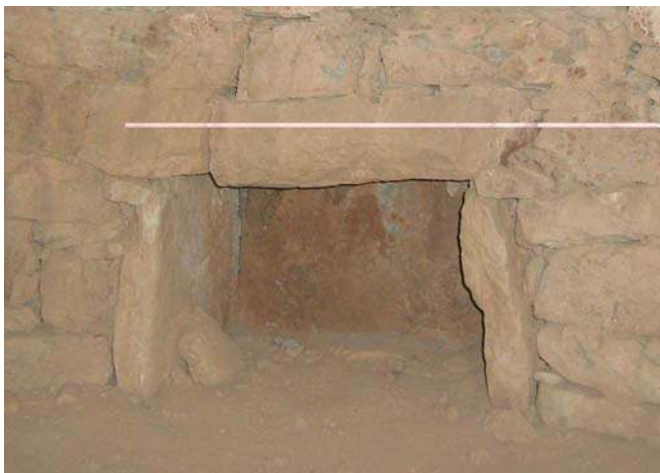
Fonollosa

Manresa

DETALLS ARQUITECTÒNICS DE LES BARRAQUES

Petit armari interior (Fonollosa)

Llar de Foc (Sant Fruitós de Bages)

Banc o pedrís inserit a la paret interior de la barraca (Pont de Vilumara i Rocafort)

Menjadora per l'animal de càrrega Santpedor

DIFERENTS ACABAMENTS DE LA COBERTA LES BARRAQUES DE VINYA

Caramull (Rajadell)

Caramull (Fonollosa)

Sortida de fums (Súria)

Sortida de fums (Súria)

Xemeneia (Sant Mateu de Bages)

Sortida de fums (Fonollosa)

Claraboia o sortida de fums. Pedra quadrada inclinada (Sant Mateu de Bages)

Pedra circular aixecada (Callús)

Barraca de vinya amb marcat voladís o escopidor (Santpedor)

5.1.1.- Aproximació històrica a les barraques o cabanes de *pedra seca*.

La majoria dels tractadistes que han reflexionat sobre les mostres de *pedra seca*, en especial, la barraca, en cap moment han negat una tradició mil·lenària a aquesta tipologia constructiva, és a dir, el seu origen en la tradició prehistòrica (BERNAT, 1998; JUVANEC, 2003.) Una altra qüestió força diferent és establir la data de construcció d'una barraca de vinya determinada i, una altra de ben diferent és la seva cronologia, superposició i evolució de la tipologia constructiva i data de penetració de la tècnica que ha permès l'obra.

Per analitzar els elements d'un territori que han estat realitzats en *pedra seca*, és inel·ludible estudiar prèviament el temps d'aquest indret, però també la seva relació amb el lloc. L'estudi del lloc implica acceptar que temps i espai locals formen part d'un temps i espai universals amb concrecions particulars o, en convivència dialèctica. Així les fonts documentals ens aporten una documentació molt precisa i il·lustrativa de la presència escrita de construccions en *pedra seca* a Catalunya i, en especial del Bages. En el *Quadre 1* s'ha fet una selecció de documents catalans que es remunten des de l'Edat Mitjana fins al segle XIX. Les referències medievals són extretes de fons bibliogràfiques mentre que, a partir del XVI, les referències són totes provinents de fons notariais de la comarca del Bages. Els documents seleccionats donen testimoni de la presència de cabanes, bordes o barraques des dels segles X i XI. Una de les primeres referències catalanes al terme "borda" i "cabana" és de l'any 965 (*Voces latinas...*, 1963). En el terme de Sant Fruitós de Bages hi ha datada per primera vegada la forma "cabanal", l'any 985 (BENET, 2000); més tard, l'any 1094 (GALERA, 1998), apareix a Cardona. Sembla que, a Catalunya, la forma cabana és la més generalitzada en època medieval. En època moderna apareix en diferents municipis bagencs (Manresa, Santpedor, Sallent, Mura, Castelladral o Rajadell, entre altres) la forma barraca per identificar un edifici que està emplaçat en la parcel·la de conreu i, per tant, es pot deduir que està lligat plenament a l'activitat agrària.

QUADRE 1		
DATA	CONSTRUCCIÓ	DOCUMENT
965	BORDA / CABANA	"dono... ad domum Sancti Petri... de Camporotundo... mansum de Morryanyano, bordam de Artiguís... mansum de Pontil, bordam Tortam, bordam Giberti ... omnes mansos mazoueries, bordas , cabaneries ibi constituta."
965	BORDA	"et iussit dare Ermemiro fideli suo sua borda "
978	CABANA	" de alia parte in ipsa serra ad ipsa cabanna de Ballemania"
987	CABANAL	Donació de terres en un indret de l'antic comtat de Manresa on es fa constar una mujada de vinya situada a Montpeità (Sant Fruitós de Bages), als Cabanals .
1050	BORDA	"et damus tibi... in unumquemque bordam sextarios duos mensuratos et albergas duas ad unum hominem cum suo famulo et sua caualcatura"
1065	BORDA	" concessit iterum prenominatee canonice ipsam bordam ubi habitat"
1080	CABANA	"donauerunt una cabanna "
1094	CABANAL	Bernart Brocadell dona a l'església de Sant Vicenç de Cardona una peça de vinya situada al terme de Cardona, al lloc dit Planès: "Et afrontat de omnesque partes oriente et meridie in terra uel uineas Sancti Vicentii predicto, de occiduo in ipso uier subtus ipso cabanal et in strata qui unite de Calaph a Cardona, a parte uero circi in ipsa vinea de Sacristia".
1114	CABANA	"Mansum ubi habitat Bernardus Sanla cum ipsa cabaneria ubi habitat Arnaldus Reg... mansum de Podols ubi habitat Girbertus... et ipsam cabaneriam que est iuxta predictum mansum" (Sta. Maria de Vilabertrán)
1151	CABANA	"donat atque concedit castrum et uillam quod dicitur Albarit, cum terminis et pertinentiis suis, et cabannas que sunt inter Novellas et Maien cum terminis."
1160	CABANA	"Escritura de protecció otorgada por Ramón Berenguer IV, en favor del monasterio de Valldaura: nullus homo sit ausus casas uestras uel grangias uel cabannas ..."
1179	CABANA	"dono Deo et monasterio Sancte Crucis pascua per totum honorem meum de Grauasola ad ipsas equas, ita quod maneant ibi quando uolerint et pascant secure et quiete et nullus alius inquietare uel unire possit super cabannas eorum."
1585	CABANYA	"Antoni Viladoms parator pannoru lane civis Minorise vendo Rapahelis Marcet boterio civis Minoris

1591	BARRACA	perpetuo totam illam petiam terra termini Minorisa partim vinea plantata partim eremam continentam inse trium jornalium parum plus in partita nominata bufalvent in loco dicto la cabanya den Agostí "
1598	BARRACA o CASAL	"Nos Petrus Tries parator pannorum lana oriundus villa Sti Petri de Auro et Hieronyma eius uxor et Balthasar dictoru conigusu filio primogenito vendimus vobis Francisco Cots agricola heredi mansi de les Cots parrochie Sti Martini de Torroella item tota illa petia terra campa seminatura duaru quarteriaru et media habeo et possideo in termino Sti Petri de Auro in loco dicto a la barraca den Pere Roca "
1599	BARRACA	"Ego Joannes Ullastrell civis minorissa gratis per me vendo vobis Joanni Gysteres civi minorisa et quobus volueritis perpetuo quandam petia terra partim de vinea plantata partim herema quad ego et possideo in territorio Minorisse in loco dicto lo colomer de M ^o Anglada. Et terminatur ab oriente un restante petia terra de vinea plantata penes medutum venditore remanente dividente una barraca ques vra y va dreta a la punta de un marge en lo qual y ha una figuereta que en al cami real va de Manresa a Stpedor"
1615	CABANA	"Francesc Lientes donsell menor de Berga ven a Tomas Castany de Sant Marti de la Seu d'Urgell perpetuitat totam illam domum ion eolum vocatum la cabana den Graner in dicta parrochia beate marei de via".
1636	BARRACA	"Franciscus Benete mercator cvis minorise concedo vobis Josepho Benet filio meo prenti de vris de quibus volueritis perpetuo totam illam petiam terra de vinea plantatam tinentia unius jornal aratura parum plus sive minu quan ego habeo et posideo in territorio minorisa in loco vocato a Bufalvents una cum quadam barraca ".
1660	CABANYA	"Bernardus Rovira blanquierus civis Minorisa vendo et concedo vobis Bonaventura Closa civis Barna oriundo civitate Minorisa curatoris heredi Beate Marie de Rocafort perpetuo totam illam petiam terra heremam continetem uniu jornale artioris mulonem quam ego habeo et possideo in termino de Mura. Et terminatur ab oriente cum quodam torrente qui ibi est a meridie cum dicto torrente ab occidente cum quodam serralet qui ibi est pieta quasdam cabanyas que ibi sunt et a cirtio cum quodom singulo que est supra dictas cabanyas ."
1678	BARRACA	"Joannes Coma termini de Castelledral et Raymundo Comas dicti termini vendimus vobis Joanni Creus et quibus volueritis perpetuo instro gratie redmendi mediante quando cumque totam illam petiam terra conrahedissa et trium jugero terra herema paru plus vocat lo asi unacu domuncula sive barraca in eadem petia terra constructa et edificata nos habemus et possidemus in do termino de Castelledral"
1682	BARRACA	Venda carta de gracia: "Banata terra pertinencias mas Braquet in termino de Rajadell, barraca in ea existenti dicta la censada . Et terminatur ab oriente cu terris doi Bernardi Aymerich et de Cruylles, partim cum terris Dalmau del prasaguer a meridie cu terris meis hereditatis partim cu terris Franci Daurell et occidente cu terris hereus Perich. In da apoca vos concedo licentia per vos mihi data habitandi in domuncula sive barraca signin bannata terra".
1697	BARRACA	Concessio de parts durant 4 anys: "totam illam domum et molendinum farineriu quam et quod ego habeo et possideo in dicto termino de St Iscle y Santa Victoria de Rejadell, item modiatata taem horti quem habeo et similiter possideo contiguum dicto molendino, it totam illam petiam terra dictam lo clot de las oliveres del devant de la barraca ."
1700	BARRACA	"Ego Andreas Casamitjana agricola termini et parochie Sancti Andrea Castrinovi Bagiaris, diocesis Vicensis, gratis cedo mando transfero et transporto vobis dicto Jacobo Casmitjana presenti et vostris melioramenta per me facta in illa petia terre tinentie nonius quarterie seminature frumenti, parum plus sive minus, de pertinentiis mansi Sallès de Figarola sitis in dicto termino et parochia cum vitibus plantanda et hortum et domunculam sive barraca per me factis et constructis in terris dicti mansi"
1714	CABANYAL	Venda d'una quintana de 2 quarteres de sembradura de blat en la partida dels cabanyals de la resclosa o quintana de la vilella terme de Sant Fruitós de Bages.
1735	BARRACA	Cadastre de Manresa: "Carrer de Santa Llucia: barraca de Maria Ponts viuda en la hera desavitada; barraca de Francisco Soler dicho Xixella con el huerto desabitada; barraca propia desabitada en el campo de d. Jaime Llysach desabitada; Plaça d'en Creus: barraca de Josep Rubinat; carrer de las picas: barraca de Pedro Martir Vila; Carrer Sant Miquel: barraca de Rafael Torras desavitada; Carrer den Serarols: barraca de Jaime Morera major; barraca propia en el campo de Joseph Pujol regidor desavitada; barraca en el campo de Mauricio Soler desabitada; barraca en la hera propia de Juan Henric desabitada; barraca de Dn Juan Panat desavitada; barraca de Thomas Torrents desavitada; eclesiastichs: barraca del Rdo Josep Gual desavitada se le considera en su alquier dos libras; barraca en el campo de Joseph Pujol regidor desabitada".
1753	BARRACA	Venda redimir cinc anys. Vinya de 2 jornals de llauradura de mulas en la partida de Sant Onofre a la Vall dels Horts (Sant Fruitós de Bages). Termena a cirtio terra Josep Altimiras, lo tros del mig comensant 5 pasadas mes avall de la barraca y de alli en amunt tot lo que diu lo marge fins a enclourer las 3 passadas.
1762	BARRACA	Venda carta de gracia redimir cinc anys. Vinya de 3 jornals i mig de cavadura de homesde 36 pasadas y 5 cortans en la partida la roca del bitllo terme de Sant Fruitós de Bages. Termena a solixent vinya Salvador Sala pages, migdia ab cami public que va a Viladordis, ponent restant terra venedors, quedant mitjensant un single i arribant fins a las barracas part quals barracas queda per vos dit comprador y part terras de Joan Perramon.
1763	BARRACA	Venda carta gracia redimir 5 anys. Vinya 1 jornal cavadura de home a la Vall dels Horts (Sant Fruitós de Bages) . Termena solixent restant vinya, migdia terra Jaume Furgarolas pages, ponent bosc del puig de Sant Valenti, tremuntana restant terra arribant fins a una roca que alli hi ha devant de la barraca .
1788	BARRACA	Venda perpetua. Terra de vinya i campa de tres quarteres de sembradura de blat en la partida pla de la Barraca o de Sant Isidre en el terme de Sant Fruitós de Bages.

1790	BARRACA	Venda perpetua vinya de 9 cortans de sembradura de blat en la partida dels Cabanyals terme de Sant Fruitós de Bages. Pactes es deurer comuna la barraca se encontra en lo terme de la pesa de terra.
1812	BARRACA	Venda al Quitar. "Joan Arnau fadri pages de St Christofol de la vila de Suria per expedicio negocis y desahogo de mas obligacions vench a Francesc Planell pages de dit terme de Suria a carta empero de gracia de redimir dins sinch anys tota aquella casa ab portal obrint junt ab diferents feixas de terra de conreu al voltant de la mateixa casa ab alguns seps y oliveras plantadas de tinguda de dos quarteras de sembradura de blat situat en lo referit terme en la partida anomenada las barracas ".
1813	BARRACA	Venda perpetua: "Ignasia Teresa Torrents avui habitant a Suria vench a Franch Planell pages de Suria perpetuament pessa terra part viña, part conreu, part bosch y part herma junt ab una barraca dins de ella de tinguda perjunt de dotse quarteras de sembradura de blat poch mes o menos sita en dit terme de Suria partida anomenada las barracas ."
1814	BARRACA	Àpoca. En paga hort de regadiu clos de paret dividit en dos feixas ab una caseta se encontra en una de ellas o barraca gran de vuit a nou cortans de sembradura de blat situat en la iglesia de la cova de Sant Ignasi de Manresa.
1814	BARRACA	Establiment en emfiteusi. Vinya i erm de 13 quarteres de sembradura de blat en la partida la bauma del pont de Sant Martí de Mura. Pactes: dits adquirentors facultat per fer una o mes tinas en lo tros de terra y habitacio per ells per conduhir y recullir ells en dita habitacio o barraca .
1818	BARRACA	Àpoca. "Dita quantitat de diners son en redempcio restitucio y revenda de aquell annuo cens de la quarta part de fruits dels que se culliran y resultaran de aquella pessa de terra part plantada de vinya per nosaltres y part herma de tres quarteras de sembradura de blat que tenim en lo terme de Mura partida la barraca gran ."
1856	BARRACA	"Venta pieza de tierra plantada de viña de cuatro cuarteras de sembradura de trigo termino de Balsareny parage nombrado la barraca ."

Del *Quadre 1°* es poden extreure algunes dades:

- els termes "borda" i "cabana" són els primers que tenim documentats a Catalunya des del segle X. Els lingüistes atribueixen la mateixa tipologia de construcció per ambdós termes. El primer nom -significa el mateix que cabana o barraca- sobretot és utilitzat a la Catalunya Nord mentre que el de cabana és més generalitzat, perquè el trobem des dels Pirineus fins al Tarragonès.
- la primera referència al terme "barraca" -la forma llatina notarial utilitza el terme *domunculam*-, és del segle XVI i es localitza al Bages. A partir d'aquesta època la denominació medieval de cabana desapareix quedant com el més habitual el nom de barraca. També s'utilitzen els sinònims "habitació" i "caseta".
- a partir del segle XVIII les barraques apareixen més sovint i arreu dels municipis bagencs: Manresa, Súria, Sant Fruitós de Bages, Rajadell o, Mura, entre altres poblacions.
- de vegades els documents no fan referència directa a les construccions, sinó que es tracta de topònims, tot i que és molt probable que una cosa i l'altra tinguin una estreta relació.
- les edificacions apareixen en contractes de compravenda, èpoques, donacions i tenen a veure amb l'activitat agrícola i vitivinícola. Una cosa poc corrent és el cadastre de 1735 de Manresa, on apareixen 14 barraques totes, però, dins la ciutat. Segurament que n'hi havia un nombre molt més elevat en les immediacions i com eren en zona rural o, per evitar pagar l'impost, no apareixen anotades.

Per contrastar aquesta base documental del *Quadre 1* cal veure què diuen els lingüistes sobre els termes localitzats en la documentació original sobretot els de "barraca" i "cabanya". Així, Pere Torra²⁰ posa alguns exemples del terme **Barraca** com: "barraca per tossinos" o "barraca d'acostar-se a la muralla". El

19. Fonts: *Glossarium Mediae latinatis Cataloniae. Voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100*, Barcelona, 1963; BENET, Albert. *Diplomatari de la ciutat de Manresa*, Ed. Fundació Noguera, Barcelona, 2000; GALERA, Andreu. *Diplomatari de la vila de Cardona, anys 966-1266*, Ed. Fundació Noguera, Barcelona, 1998; cadastres i notaris de l'escribania de Manresa conservats a l'AHCM.

20. TORRA, Pere. *Dictionarium Thesaurus Catalano-latinus*, Barcelona, 1701.

*Diccionario Catalan-Castellano Latino*²¹ tradueix del català la paraula **Cabanya**: "cabaña" (castellà) i "tugurium" (llatí); pel que fa al nom de **Barraca**, "barraca" i "choza" serien la forma castellana i "tugurium" en llatí.

Pere Labernia²², recull els termes **Barraca** i **Cabanya/I** dient del primer: habitació petita i rústica. Forma llatina: "tugurium". Distingeix les que ocupen les venedores a la plaça i la dels carrers on van a menjar els pobres i gent de tràfec. De l'etimologia diu que prové de l'àrab o moresc "barga". Pel que fa al terme **Cabana** i **Cabanya** escriu: caseta rústica. Del terme **Cabanya** diu que és una casa -forma llatina: tugurium- i la seva etimologia prové del baix llatí capann-a; posa els següents exemples: "mosso de mules d'una cabanya"; "se diu del camí format per les cabanyes" i "població formada de cabanyes". Francisco Maria Fernandez²³ descriu el terme **Cabanya** com: caseta tosca i rústica feta en el camp per refugiar als pastors i els guardes; nombre considerable d'ovelles de cria o de mules per portejar els grans; la ració de pa, oli, vinagre i sal que es dona als pastors per mantenir-se una setmana. I del terme **Barraca** diu: "choza o habitacion rústica".

Roque Barcia²⁴ tradueix **Barraca**: per "choza" o "habitación rústica". També situa la seva etimologia adduint que la paraula pot provenir del ver àrab "barracha", que vol dir humil; del baix llatí "barra"; i potser d'origen celta ("barrach" o, "barrachad"). Segons aquest autor el dialecte berberisc dels auelimmides conté el terme "buqu" que significa interior d'una tenda, així com "bugo" equival a tenda o barraca. Aquest "bugo" entre els tuaregs significa "choza cubierta con ksod, esto es con hojas y cañas de maiz". Aquest vocable estava en ús entre els moros de Granada i d'aquí bé el de "barga" o "bargual", en plural, que significa "casa pequeña pagijza". També recull el terme "barga" amb un sentit analògic: "casa pequeña con cobertizo de paja". Segons Roque Barcia el baix llatí va convertir la "g" en "r" interposant-hi una "a" per suavitzar la pronunciació, obtenint baraca, bareca, baracca (italià), baraque (francès), barraca (espanyol).

Pel que fa al terme **Cabanya**, el mateix Roque Barcia, dona la mateixa descripció que Francisco Maria Fernández, tot i que també la distingeix com "conjunto de ganado transhumante propio de los ganaderos que componían el concejo de la Mesta". De la seva etimologia distingeix: "céltico: kimry, caban; gaélico, caban, forma de cab, choza; bajo latín, capanna, que es la forma intermedia; catalán, cabanya, cabana; provenzal, cabana; francés, cabane; italiano, capanna".

Alcover estableix la mateixa definició pels termes **Cabana** i **Barraca** i les defineix com una "construcció rústica de pedra o de fusta, a manera de caseta, per soplujar-s'hi transitòriament o per guardar-hi instruments de treball"²⁵.

Joan Coromines²⁶ descriu que el mot **barraca** presenta un origen incert que des del català s'hauria estès a totes les llengües europees, tot i que no hi ha certesa sobre si el terme és originari del Principat, on probablement s'hauria format amb elements preromans, o del Regne de València, però també podria tractar-se d'una aportació antiga de l'àrab vulgar valencià, o sigui provinent d'Àfrica. El terme abunda en els documents medievals del Principat, sobretot en les tres grans cròniques clàssiques i, més encara, en els del

21. ESTEVE, Joaquín; BELVITGES, Josep. *Diccionario Catalan-Castellano Latino*, Barcelona, 1803.

22. LABERNIA, Pere. *Diccionario de la Lengua Catalana*, Barcelona, 1839.

23. FERNANDEZ, Francisco Maria. *Diccionario de la Lengua Castellana*, Madrid, 1843.

24. BARCIA, Roque. *Diccionario General Etimológico de la Lengua Española*, Barcelona, 1880.

25. ALCOVER, Antoni M.. *Diccionari català-valencià-balear*, Ed. Moll, Barcelona, 1988.

26. COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Ed. Curial, Barcelona, 1999, pags. 667-668.

País Valencià. Per exemple, un establiment del 1283 diu:

"...prohòmens de València poden fer barraca en lo Grau de València per conservar los arreus de veixells; en el Principat: nuyl hom... no gòs lo bar a barracha que atrop mig buyda de vi, e quen pusca trer totes les bótes que sien buydes; a Mallorca: a la altre barracha en la ribera [del port de Barcelona] e tot hom pusca mentre del vin que aportarà en tota dita cala de Sant Vicens vehents que aquí havia dues barraques de pescadors". (COROMINES, 2002)

Alguns documents antics on apareix el terme **cabanya** o **cabana** es troben en el *Llibre de les Meravelles* d'en Lull (1288) quan descriu: "Els cristians desembarcats a Mallorca anaren-se'n ves la ciutat e aquí atendaren-se e feren cabanyes e ramades ageren cascuns feytes cabanes e ramades en què albergassen... estava un pastor, qui jasia en son lit dintre la cabana". Coromines també diu que la forma llatina és molt tardana i cita les *Etimologies* de Sant Isidor (segle VIII): "tugurium casula est quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui hunc rustici *capannam* vocant". El filòleg Joan Coromines conclou la seva recerca afirmant que les dues variants "cabana" i "cabanya" tenen una difusió considerable totes dues, si bé en l'ús del català central predomina cabana, almenys en el sentit primitiu de petit edifici muntanyenc per al pastor, o petita construcció per als conreadors en paratges rústics. El sentit del mot varia regionalment perquè no és pertot l'humil edicle baix de sostre i capaç només de servir de cobricel transitori a una o molt poques persones. Particularment en una ampla zona de l'interior nord-est, entorn del Gironès i Nord de la Selva, i estenent-se des d'allí fins als Pirineus berguedans, la cabanya és un edifici amb figura de masia, encara que petita, annex a la major part dels masos d'aquells rodals: no tant usat per dormir-hi o fer-hi la vida com per guardar-hi arades, grossa ferramenta, transports, de vegades vacum, servir d'estable o, emmagatzemar-hi collita, entre altres usos.

5.1.2.- Barraques al Bages.

Després d'exposar les fonts documentals i l'anàlisi dels lingüistes sobre els termes "cabana" i "barraca", cal veure que ens aporta el treball prospectiu realitzat a la comarca del Bages. Així, aquesta recerca només ha permès localitzar algunes barraques datades. Es tracta, però, d'una proporció de barraques molt minsa, menys d'un 10% del total, la qual cosa vol dir que els constructors no tenen massa interès en datar-les. Aquests últims, majoritàriament, solen inscriure-hi la data de construcció a la llinda exterior de la porta d'entrada, tot i que, hi ha casos en què s'ha fet a la part de la llinda interior de la porta, en alguna de les parets interiors o, en elements annexes de la barraca. Sembla que la data inserida en la pedra ha de correspondre amb la data d'edificació. El fet de no trobar sovint cap mena d'inscripció, dificulta la datació de les barraques.

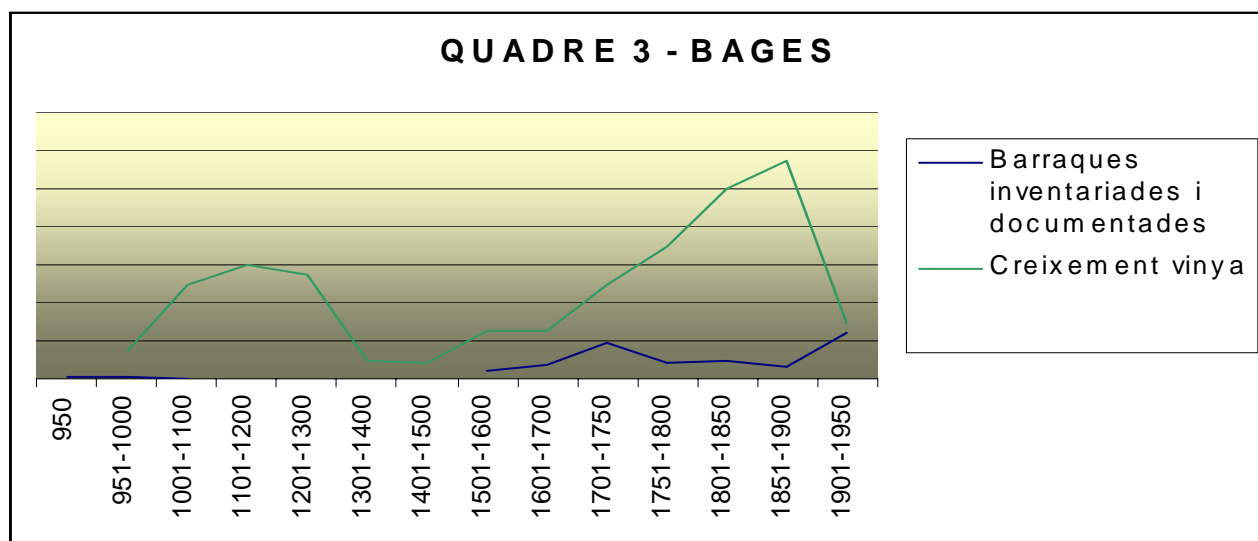
El *Quadre 2* mostra les poblacions i les barraques que han estat localitzades fent prospecció o registre in situ a la comarca del Bages. Les més antigues són del primer terç del XVIII i corresponen als municipis de Rajadell i Sant Mateu de Bages, indrets on no han sofert moviments demogràfics considerables fins al present. Pel que fa a les poblacions amb major nombre de barraques datades cal esmentar les poblacions de

Sant Fruitós de Bages, Pont de Vilumara i Súria, encara que la majoria són de finals del XIX i del primer terç del XX.

QUADRE 2 MUNICIPI	BARRAQUES DATADES
RAJADELL	1716, 1783
SANT FRUITÓS DE BAGES	1806, 1880, 1902, 1909, 1912, 1949
ARTÈS	1869
CASTELLBELL I EL VILAR	1829, 1881, 1936
MANRESA	1901, 1917, 1921
CALDERS	1861, 1906, 1908
CASTELLFOLLIT DEL BOIX	1904, 1915, 1942
PONT DE VILUMARA I ROCAFORT	1825, 1865, 1880, 1894, 1911
SANTPEDOR	1905, 1915, 1932
TALAMANCA	1896
SANT MATEU DE BAGES	1723
SÚRIA	1870, 1911, 1912, 1915, 1927, 1935, 1937, 1941, 1949

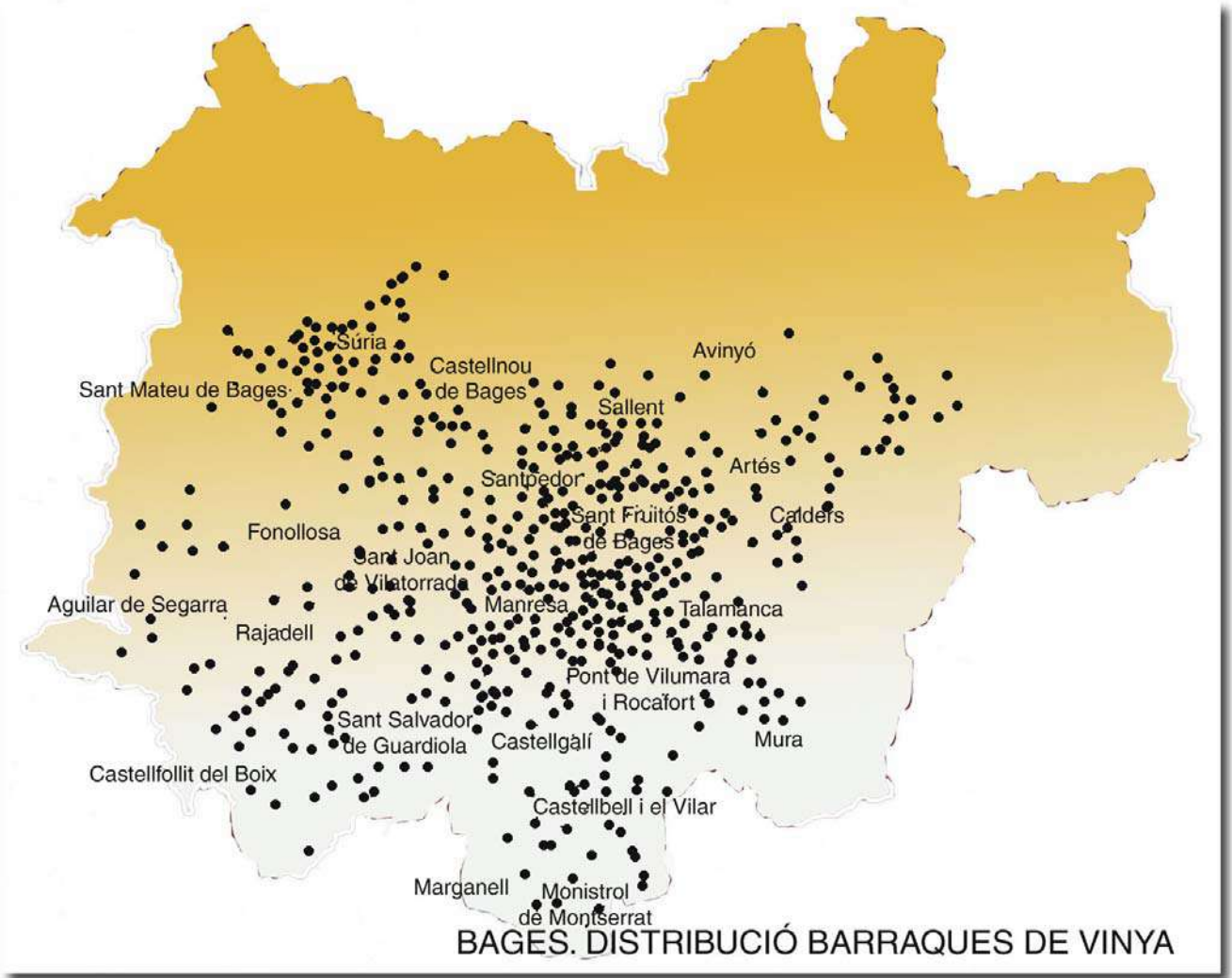
El *Quadre 3* és una gràfica que permet contrastar d'una banda, el treball prospectiu d'inventari de barraques de vinya amb les que apareixen als documents escrits i, de l'altra, una probable evolució²⁷ del conreu de la vinya. Els moments més àlgids d'activitat vitivinícola semblen coincidir amb la presència més abundant de barraques. No és estrany que al Bages els habitatges agrícoles rebien la denominació popular de *barraques de vinya*. A partir d'aquesta gràfica es pot afirmar que el binomi vinya-barraca és indissociable i aquesta activitat agrícola n'ha estat la causa principal de la presència de barraques en el territori. Un darrer apunt: no s'ha pogut realitzar recerca de documents exhaustiva en el XVIII i pràcticament nul·la en el XIX, degut a la gran quantitat de documents que s'han de consultar; la corba real de barraques documentades enlloc de descendent podria ser ascendent i coincidir plenament amb l'augment de la vinya.

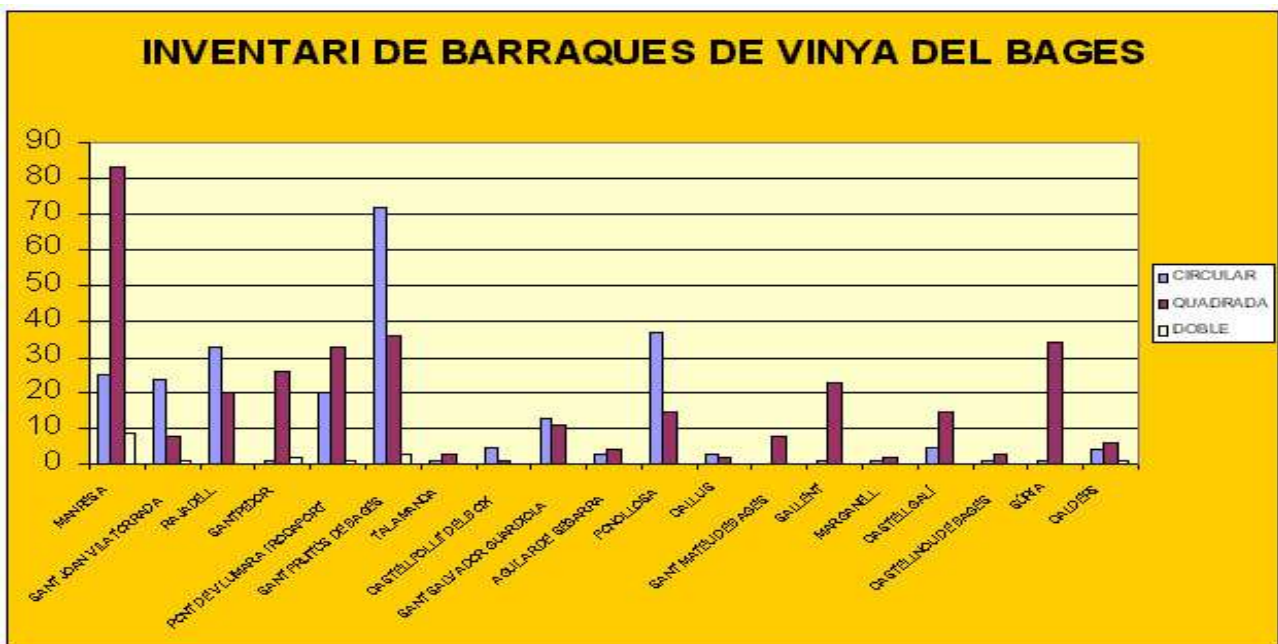
El mapa següent mostra la distribució geogràfica on s'han pogut localitzar barraques de vinya en el treball prospectiu sobre el terreny. Els voltants de Manresa amb les poblacions de Sant Fruitós de Bages, Sant Salvador de Guardiola, Pont de Vilumara, el nucli de Súria, fins a Artés concentren la màxima concentració de barraques. Així, s'han pogut inventariar un total de 604 exemplars: 252 exemplars, un 41,72% són de planta circular i 352 exemplars, 58,28%, de planta quadrada o rectangular. També s'ha de dir que la totalitat de barraques de vinya a la comarca del Bages, malgrat que se n'han perdut moltes pels conreus extensius i per l'abandonament de l'activitat agrària i vitivinícola, pot oscil·lar al voltant dels 2.000 o 2.500 exemplars.

27. Fins el segle XIX no és possible quantificar realment la producció vinícola del Bages, tot i que, se sap, que des d'època medieval la vinya ja tenia un pes molt important a la demarcació (FERRER, 1998).

La següent gràfica mostra la proporció de barragues que s'han inventariat en cada població segons la planta. Cal destacar que hi han algunes poblacions en què predomina la planta quadrada com Manresa, Sallent o, Súria, mentre que, d'altres, com Rajadell, Fonollosa o, Sant Fruitós abunda la planta circular.

INSCRIPCIONS DE DATES LOCALITZADES EN BARRAQUES BAGENQUES

Manresa

Castellfollit del Boix

Pont de Vilumara i Rocafort

Sant Fruitós de Bages

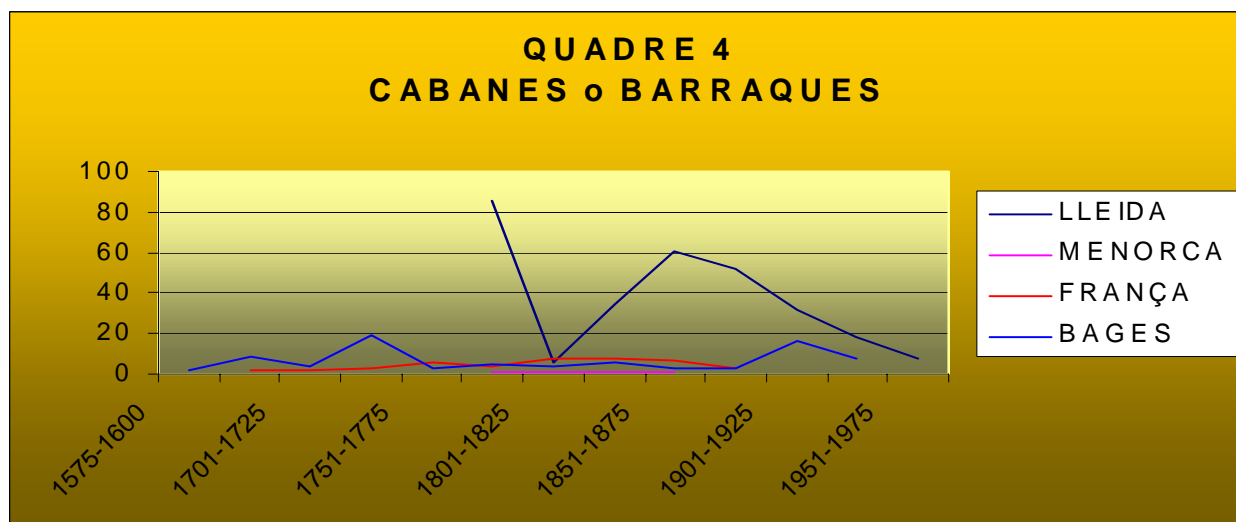
Pont de Vilumara i Rocafort

Manresa

Un estudi comparatiu realitzat sobre les cabanes de les poblacions de Puglia (Itàlia) i d'Uzège (França) per Lassure i Chabert (1997) treu a la llum alguns aspectes interessants: els edificis datats només representen un 0,07% del conjunt dels edificis comptabilitzats, potser explicable per l'estat humil dels edificis i la manca de coneixements d'escriptura dels seus constructors; la major part de les dates pertanyen a la segona meitat del segle XIX, període de reanudació de l'activitat agrícola i sobretot de la viticultura de Puglia i de l'olivera, en el cas de l'Uzège. La tradició constructiva s'afirma a partir de la segona meitat del segle XVII. L'estudi conclou com les cabanes de *pedra seca* s'inscriuen en un moviment constructiu que afecta a superfícies geogràfiques àmplies, diferents regions properes i inclòs països veïns, però no sense desfasament temporal de varies dècades. Certament, en aquest treball hi ha paràmetres en comú amb les barraques bagenques com per exemple els pocs edificis datats, l'humilitat d'aquestes construccions, potser la manca de coneixement d'escriptura d'alguns dels seus constructors i, per últim, l'activitat agrícola i vitivinícola com una activitat lligada a l'ús de la *pedra seca*.

El *Quadre 4* és una gràfica comparativa on s'hi han introduït les poblacions de les demarcacions on s'ha fet inventari de barraques o cabanes i s'han trobat exemplars datats. Es tracta de: Lleida, Menorca, Bages -s'hi han afegit les documentades-, amb la introducció d'un país veí, França, on s'han localitzat cabanes del XVII. A Menorca, tot i que les dades són purament testimonials, les primeres són de finals del XVIII, com també les de Lleida. D'aquesta última demarcació, a la població de Solsona, l'any 1772, apareixen en un mapa del terme més de vuitanta cabanes. En el Bages se n'han trobat de començaments del XVIII, tot i que la documentació en testimonia des d'època medieval; amb el nom de barraca n'apareixen com a mínim a partir del XVI. A les terres de Lleida destaca l'elevació de la corva -s'ha fet molt treball prospectiu-, a partir de mitjans del XIX, la qual cosa afirmaria un creixement constructiu de noves cabanes, lligat a l'increment de l'activitat agrícola. També s'intueix un decreixement general de noves construccions a totes les demarcacions a partir del primer terç del XX coincidint amb el declivi de la vinya -fil-loxera-, el retrocés de l'activitat agrària i els problemes econòmics i socials com les guerres, entre altres factors.

5.2.- Tines.

El fet d'incloure aquesta tipologia de construccions en el present treball té a veure amb que la tina utilitza moltes vegades en la seva facturació la tècnica de la *pedra seca*, tant en les parets exteriors com en la coberta que es realitza amb falsa cúpula de pedra sense morter.

En el procés d'elaboració del vi es fa necessari disposar d'un receptacle on aixafar-hi la verema. El most, que és el líquid obtingut, es fermenta en tines, cups o trulls. La tina esdevé a la comarca del Bages la construcció més estesa; fa referència a un dipòsit -normalment circular o quadrat- fet a base de pedra, morter de calç i cairons de rajola per la part interior. La seva capacitat és variable i pot variar entre les 45 i més de 100 cargues de verema. El most i la brisa es fermenta a l'interior d'aquestes construccions fins que el vi es trascola cap a les bótes. Les tines habitualment s'han construït al costat dels masos, però, en algunes poblacions del Bages, a partir del XVIII i, sobretot, el XIX, es construïran enmig de les vinyes; es tracta d'un sistema per evitar els costos que suposava tot el transport de la verema des de la vinya fins a casa, més quan els camins s'havien de tragar a bast o, fins i tot, a braços amb semalers. Això pot fer entendre que la distància era una qüestió que condicionava fins on era possible tenir una vinya, més quan els masos estaven situats en llocs de difícil accés.

El terme "tina" substituirà al terme "cup" al Bages a partir del segle XIV. Els inventaris dels segles XIV-XV denoten la presència de tines en la majoria de les cases com un fet habitual, tot i que aquestes últimes serien de fusta, perquè eren un bé moble. (FERRER, 2005: 15) No serà, però, fins al segle XVI que començaran a aparèixer tines de pedra i cairons. El problema és que com eren de pedra i formaven part dels béns immobles de la casa, no sempre serà possible localitzar-les en els inventaris. Aquest exemple pot ser il·lustratiu de la seva construcció:

"Sobre la tina fahedora per Pere Boria mestre de casas de una part y Pere Gispert traginer de part altra tots ciutadans de Manresa son estat fets pactats jurats los capitulos y avinenses següents. Primerament lo dit Pere Boria promet y se los tinga de fer y edificar una tina en lo seller de dit Gispert en lo lloch hont ell li designara desta manera ço es los fons de aquella de pedra picada ab dos axetes la qual tina ha de tenir de amplaria y roda de vint cayrons y de altaria vuyt cayrons de cayro. Esto es part altre y concordat que dit Gispert hage y sie tingut y obligat en donar a dit Pere Boria manobra argamasa y cayro a peu de la obra a gastos y traballs propis. Ite es pactat que dit Boria haje de donar las llosas de pedra y axetas per dita tina y fer la pila de la argamasa y haje de fer dita tina sempre que per dit Gispert sera requerit y aje portat la manobra. Item es pactat que dit Boria sie tingut y obligat altra ço es demunt die de fer y muntar un portal de pedra en lo seller de dit Gispert. Item dit Gispert promet que donara y pagara a dit Boria per tots los traballs de dita tina y portal sinch lliures desta manera, es que ara de pnt hi donara quaranta sous y acabada la obra tres lliuras avans current de dita paga. Item es pactat que dit Boria sie tingut y obligat en fer de evictio la dita tina per la primera tinada eo es que si dita tina se gastare en ningune part ell promet y se obliga de adobar agafar fer propis y perso se obliga la mal obra sobretot sos bens." (Capitulatio. Font: Notari Cristofol Dalmau. Manuals 13/1/1585. AHPM 4415)

Pel treball prospectiu realitzat, sembla que els cairons de les primeres tines de pedra del XVI-XVII eren de rajola sense vernisar. D'aquesta tipologia s'han trobat exemplars en una casa de la sagrera medieval de Sant Fruitós de Bages i una altra enmig d'un camp a Aguilar de Segarra. Aquesta tipologia de rajola deuria tenir els seus inconvenients alhora de fermentar el most, per la seva porositat. No és estrany que a partir del XVII-XVIII ja s'utilitzin rajoles vidrades de color vermellós o marronós, que aguantaven millor la impermeabilització de la tina i no afectaven la fermentació del most.

Com ja s'ha dit, les tines del Bages són dipòsits circulars o quadrats la mida de les quals varia d'una casa a una altra, tot i que no solen passar dels 2,5 metres de diàmetre ni dels 3 metres de fondària. Sovint es construïen aprofitant el desnivell del terreny, perquè la verema s'havia d'abocar per la part de dalt i el most era més fàcil treure'l per sota. La darrera filada de cairons de la part superior de la tina es feia més ample que la base per poder-hi repenjar el brescat de fusta. Sobre aquest últim, dos homes agafats amb una corda solien trepitjar la verema que es convertia en most. A la part inferior de la tina hi havia la boixa, forat per on es treia el vi un cop fermentat.

Pels documents localitzats, per la construcció de la tina es feia necessari tenir uns coneixements en el treball de la pedra, només a l'abast d'un professional: el mestre de cases. Més quan s'havia d'aconseguir una construcció que suportés una pressió determinada pels líquids que no malmetés l'edificació en dos dies, com també una total impermeabilització. Al costat del mestre de cases no hi faltava algun manobre o jornalero per la feina més feixuga. Els contractes, però, especifiquen que la responsabilitat que la construcció estigui en perfectes condicions -no perdés líquid o s'ensorrés-, anés a càrrec del director de l'obra, el mestre de cases.²⁸

Finalment dir que les tines als masos es van anar quedant petites a mida que la quantitat de verema anual s'incrementava progressivament. D'aquí la necessitat de construir-ne de noves. L'espai interior de les cases feia inviable d'aixecar-ne de noves i calia buscar espais externs. Així, és habitual que es fessin tines adossades a la casa o molt a prop seu, cosa que es pot copsar en el mas de les Hortes a Manresa, el mas Solercicencs de Navarcles o, el mas Viladelleva a Callús, entre molts altres exemples. Avui la totalitat de les tines està en desús.

28. Veure Annexe 3.

TINES

Conjunt de tines i barraca (Talamanca)

Tines i barraques restaurades (Pont de Vilumara i Rocafort)

Tina individual mig ensorrada probablement del segle XVII (Sant Mateu de Bages)

Tines separades amb barraca (Talamanca)

5.3.- Estructura vertical: murs d'aterrassament i sosteniment.

Un altre dels elements que configuren el paisatge de les terres bagenques són els murs de *pedra seca*. Els marges i parets són el testimoni del treball feixuc i continuat de generacions que han humanitzat el territori i amb aquest treball pacient s'ha transformat el paisatge de forma singular. La pedra, aquell element que al principi havia estat un impediment per conrear la terra, es convertirà en una peça bàsica de la transformació del paisatge. Perquè els murs de *pedra seca* han esdevinguts fonamentals per suportar la terra dels pendents o separar bancals, també s'han fet servir per delimitar les propietats. Així el mur s'utilitza bàsicament en els marges per contenir les terres dels vessants i així evitar l'erosió de la terra conreable.

Els murs o parets de *pedra seca* es caracteritzen per la seva tipologia: de balança o verticals i en talús, malgrat que, per la disposició de les pedres es puguin establir algunes diferències. Això últim obeeix a l'enginy i la destresa del constructor. En funció de l'alçada del bancal es podia plantejar un atalussament o un esgraonament del marge per millorar, així, el seu comportament estructural. Operació important era la d'omplir l'intradós del marge amb pedruscall, que ajudava al correcte assentament de les pedres i, a la vegada, drenava adequadament el terreny, doncs s'havia de permetre l'evacuació de les aigües pluvials però sense que aquestes s'emportessin la terres en el seu descens. Pel que fa a l'acabat superior, una de les possibles variants és el coronament en rastell, filada col·locada vertical o amb una lleugera inclinació i amb un gruix superior a la resta de pedres. Aquest sistema era utilitzat sobretot per impedir el pas dels ramats de bestiar als camps de conreu.

Cal dir que no tots els marges estan obrats seguint els mateixos criteris. La qualitat de la pedra a l'abast, l'alçada del marge i l'estil personal són factors que propicien l'aparició de variants estètiques i constructives. Es pot afirmar que sense renunciar, però, a la solidesa cada constructor tenia la seva pròpia cal·ligrafia.

La pedra, sovint enemiga per excés del pagès, es converteix en una aliada imprescindible de l'home per enfrontar-se a un medi hostil. Mitjançant la tècnica de la *pedra seca* s'anivella el terreny, es guanyen terres de conreu als costers, s'evita l'erosió de la terra, s'ordena l'espai i es delimiten les propietats. Això es realitza amb un material bàsic, com és la pedra del mateix indret, sense influències de materials exteriors. Sovint, també era una feina que s'encarregava als mestres de cases:

"Sobre lo fer de las tapias en una vinya de Magnet Soler traginer ciutada de Manresa per Antoni Beau mestre de casas de dita ciutat entre dites parts son estats fets pactats fermats he jurats los pactes y avinenses següents.

Primerament lo dit Antoni Beau conve y en sa bona fe promet que ell fara o fera fer a gastos y despeses sues per tot lo pnt mes de abril en aquella vinya que te y posehex dit Huguet Soler traginer en lo territori de Manresa en la partida anomenada del mas bisbal prop lo mas del grau de la coromina ço es en part del cami de solixent deca paret una paret de altaria de tres palms y sobre de aquella una ort de tapias bones y rabadores a coneguda de dits mestres casas al tapia y paret te de llargaria cent canes per mes ho mano.

It es estat pactat y concordat que dit Soler haje de cobrir ditas tapias y essent are ben oubertes si un any apres cauran ni se endorrocara que sie a me pa de dites tapias ell dit Beau sie tingut y obligat en reedificar y fer aquelles de mon gastos seus propis sens paga alguna.

It es estat pactat concordiat y convingut entre dites parts que dit Soler haje de donar y fer portar a gastos seus al peu de la obra la pedra que per dita paret sera menester.

Ite es estat pactat y concordat que dit Soler done y haje de donar a dit Beau per los treballs de dita paret y tapia per tot set lliures moneda barn desta manera ço es ara de pnt tres lliures y dos lliures quan se haje fetes sinquanta tapias y les restants dos lliures quant haura acabada la obra y aso sens dilatio alguna."

Concordia. Font Notari Cristofol Dalmau. Manuals 3/4/1585 AHPM 4415

Acabament mur en rastell o "plec de llibre" (Fonollosa)

Mur de *pedra seca* amb base feta en arcs (Manresa)

També, l'aixecament de murs permetia separar i delimitar finques. A més d'establir els límits de la propietat, les parets no deixaven passar el bestiar que podia malmetre la collita. Les mides d'aquests murs sovint estant realitzades en funció de la quantitat i qualitat de la pedra extreta que aflora en el subsol en netejar el terreny. Els murs de pedra seca també s'han emprat per fer tancats pel bestiar, entre moltes altres aplicacions.

Sovint en els marges i murs hi han inserits graons, escales, saltadors, portells o rampes, per facilitar l'accés d'una feixa a l'altra. Quant a la tipologia de murs verticals i en talús, està condicionada per la variabilitat de mida i disposició de la pedra utilitzada. A l'igual que no hi ha dues pedres iguals, els murs no són una excepció i poden presentar detalls diferenciadors com la forma esgraonada, corbada, vertical o atalussada i, també per la disposició i tamany de les pedres o l'alçada, entre altres aspectes.

La teranyina de murs de sosteniment en *pedra seca* contribueix a minimitzar l'erosió del sòl, així com a facilitar, reduint la costa de les feixes, el treball manual del viticultor. Les parets de pedra seca acumulen l'energia solar diürna contribuint al microclima favorable a la producció vitivinícola. A més, la UNESCO defineix la vinya en terrasses de pedra seca com un paisatge cultural, doncs il·lustra l'evolució de la societat i l'establiment humà durant el temps, sota forces socials, econòmiques i culturals successives, internes i externes -valor universal excepcional en termes de regió geocultural clarament definida-.

La tecnificació moderna dels conreus comporta, la majoria de vegades, la roturació i transformació extensiva de terres, la reorganització parcel·lària i l'eliminació de mesures de conservació de sòls per la lluita contra l'erosió; això pot provocar la pèrdua de sòl per erosió artificial i concentrada, donant lloc a importants processos d'erosió o degradació per transformació antròpica. D'aquí la importància de mantenir el llegat dels avantpassats, el qual passa per la revalorització de l'ús de la pedra seca des de la vessant funcional, pràctica, paisatgística, estètica, mediambiental, històrica i cultural. Perquè en l'actualitat l'ús de *la pedra seca* constitueix una forma tradicional, però alhora eficient, per lluitar contra els processos erosius. La capacitat d'un marge realitzat en pedra seca per retenir l'aigua necessària pels camps, deixant anar progressivament l'excés de pluja, afavoreix la regulació hídrica, nutreix els acuífers i endarrereix la pèrdua de sòl. Per tant la utilització de la *pedra seca* és fa insubstituïble tant en espais amb presència d'activitat agrícola com en aquells espais naturals, doncs genera biodiversitat.

Blocs de pedra molt ben escairats i disposats de forma gairebé lineal (Sant Fruitós de Bages)

Marge de *pedra seca* amb escales inserides de més de 6 metres d'alçada (Manresa)

Marge *Opus spicatum* o espina de peix (Súria)

Marge amb pedres disposades en vertical i planes (Artés)

Mur aixecat amb diferents formats de pedra (Sant Mateu de Bages)

Bancal esgraonat. Fonollosa (Camps)

Marge de pedra seca fet amb blocs irregulars petits i coronat amb blocs grans (Sant Mateu de Bages)

Marge amb cantonera arrodonida (Manresa)

5.4.- Altres aplicacions constructives en *pedra seca*.

Una altra tipologia constructiva és la facturació de camins empedrats, delimitats per parets de pedra seca, aprofitats en diferents èpoques: vies romanes; camins rals, utilitzats des de l'Edat Mitjana per desplaçar-se la gent entre les principals poblacions; les vies i camins secundaris per comunicar-se dins els nuclis poblats, pels seus voltants o, simplement per accedir a la parcel·la de conreu; i les vies pecuàries -anomenades indistintament: carrerada, camí o pas ramader o cabanera-, per on transitava el bestiar de forma transhumant per desplaçar-se d'un lloc a un altre i alimentar-se, a l'estiu, de les pastures a la muntanya i, a la tardor-hivern, de les zones més baixes de la plana. Es tractava d'un desplaçament pendular i periòdic per tal d'aprofitar les pastures naturals.

Camins empedrats agrícoles i canalitzacions d'aigua en *pedra seca* (Manresa)

La pedra seca també s'ha aplicat per fer pous, cisternes i basses per abasteixement d'aigua; per realitzar canalitzacions de l'aigua de la pluja o, fins i tot per construir ponts i forns.

Pont de pedra. Camps (Fonollosa)

Pou d'aigua (Castellfollit del Boix)

5.4.1. - Pous de glaç i neu.

Un pou de glaç és una excavació feta sota terra, generalment circular, la finalitat de la qual és emmagatzemar el gel o glaç produït en les geleres properes per tal de, tal com passava amb la neu, poder proveir la població per al consum de tot l'any (PERARNAU, 1992:12). La majoria de vegades el pou està realitzat mitjançant la tècnica de la *pedra seca*, encara que de vegades s'hagi localitzat algun pou fet amb parets de rajola. S'ha adoptat la denominació de "pou de glaç" i "neu", tal com apareix esmentat en la documentació notarial²⁹, encara que per la tipologia geogràfica del Bages, sembla que l'ús de l'aprofitament del glaç deuria ser la pràctica més estesa.

Una de les novetats que ens aporta el buidatge de documentació notarial és l'autoria d'aquesta construcció al mestre de cases³⁰, el mateix constructor que apareix obrant marges, parets i, potser alguna barraca de *pedra seca*.

L'estructura del pou de glaç està configurada per una estructura cilíndrica de murs amples de *pedra seca* soterrats de terra, amb una coberta de volta semiesfèrica. Unes mides estàndar tindrien un diàmetre aproximat de 8 a 9 metres; un gruix de paret de 60 cms, una fondària mitjana de 9 a 11 metres -l'alçada podia arribar a tenir més de 14 metres com succeeix en el pou nou de la Franquesa de Moià-, i dues obertures superiors d'accés a l'interior per tal de permetre l'extracció o introducció dels blocs de gel al seu interior. El fons o base del pou era de terra i, sovint, amb un regatell pel desguaç (PERARNAU, 1992: 15).

Per l'obtenció del glaç a l'hivern es confeccionaven basses i canalitzacions on es deixava que l'aigua del riu s'estanqués.

Un cop es gelava l'aigua i el gruix del gel era de 20 cms.

es tallava i s'empouava. Els arrendaments per realitzar aquesta feina era una pràctica habitual³¹. Durant l'estiu el glaç es venia a les poblacions o ciutats més properes. Les peculiaritats de la seva comercialització es poden copsar en un dels documents transcrits en l'Annexe 4. Per últim, només dir que, al Bages, n'hi ha més de 25 pous de glaç i neu documentats, alguns d'ells encara es conserven en perfecte estat, tot i que les condicions climatològiques actuals farien impossible la seva reutilització.

Pou de glaç (Avinyó)

29. Veure Annexe 4.

30. Veure el primer document de l'Annexe 4.

31. Annexe 4.

6- Conclusions.

El present Treball de Fi de Carrera intenta respondre les diferents preguntes de recerca plantejades a l'inici, en la introducció. A grans trets es tracta d'explicar, aprofundir i contextualitzar en les tipologies de construccions en *pedra seca* més significatives que es poden trobar en el marc geogràfic del Bages.

En aquest sentit, el primer capítol, dedicat als orígens de la tècnica constructiva de la *pedra seca*, contextualitza -des del neolític- els canvis que ha viscut l'home en el decurs de la història, quan l'home comença a utilitzar i treballar la pedra disposant-la en sec, o sigui sobreposant-la sense cap element addicional d'unió. Per alguns investigadors existeix un nexa pel tipus de treball de la pedra que s'ha fet a l'època moderna i l'antiquíssima tradició constructiva mediterrània, ja sigui amb arrels, megalítiques, neolítiques o orientals. El fet migratori i els diferents moviments de la població, podrien haver contribuït a escampar la tècnica de la *pedra seca* d'Orient cap a la resta de pobles del Mediterrani. Això no queda clar perquè la semblança constructiva de les construccions orientals en *pedra seca* no demostra que d'aquests països sigui l'origen d'aquestes edificacions, perquè les cultures megalítiques i neolítiques europees donen indicis molt més propers i consistents. També es podria pensar en un model de construcció espontània, autòctona, que sense massa influències directes, va evolucionar al llarg dels anys, adoptant uns patrons semblants.

El recull que s'ha fet de diferent documentació antiga escrita catalana, en especial del Bages, ja dona testimoni de l'existència de parets, marges i, alguna cabana, des d'època medieval. El gran desenvolupament, però, d'aquestes construccions s'ha de situar en èpoques posteriors, a partir del segle XVIII, coincidint amb un increment de l'activitat agrària basada sobretot en la vinya i, en menys mesura en altres productes del camp com l'olivera, l'ametller o, el garrofer entre altres. El contacte entre diferents cultures i pobles, des dels àrabs, passant pels primers pobladors cristians després de la reconquesta o, la immigració d'uropeus, en el cas del Bages, sobretot francesos entre els segles XVI-XVII, podrien haver influenciat en la cultura de la *pedra seca*. Potser no tant en la tècnica constructiva que ja era coneguda, però sí en la manufactura i l'estil, aportant coneixement i perfeccionant l'utilitatge necessari per la facturació i el treball de la pedra.

Per situar millor l'àrea geogràfica d'estudi del Bages, s'ha volgut destacar alguns trets essencials com la forma física i històrica, des dels primers testimonis arqueològics més antics del Bages, que demostren l'ús de la pedra des de temps molt reculats com els "sepulcres de fossa" del Neolític Mitjà (3500-2800 a.C.) o, l'ús de la *pedra seca* en el Període Ibèric (aprox. VII al III a.C.), en especial atenció al període medieval que és quan es produeix la colonització intensiva d'agricultors sofert en els segles X i XI en els límits de l'antic comtat de Manresa. Aquí es podria situar la primera arrencada extensiva de l'ús de la *pedra seca*. Gràcies a l'estructura senyorial civil, com l'antic castell de Cardona o, el de Balsareny i, eclesiàstica -fundació de nous monestirs: Montserrat, Sant Benet de Bages o, l'Estany, entre altres-, aquests últims van garantir la seguretat a la població, alhora que s'afavoria el cultiu en zones abandonades i ermes pel sistema d'aprisió. En aquests indrets es feia necessari rendibilitzar al màxim la producció de la terra. D'aquí la necessitat d'apartar la pedra

que no deixava créixer les plantes amb facilitat. Segurament aquesta pedra sobrera aniria destinada a sostenir la terra dels vessants, confeccionar murs, parets i, probablement, algun habitacle o casa primitiva facturada en *pedra seca*. No serà, però, fins a les transformacions econòmiques i socials dels segles XVII, XVIII i XIX, amb l'augment progressiu de població, els avenços en agricultura, l'extensió i intensificació dels conreus, sobretot de l'explotació de la vinya, que el medi rural viurà la màxima remodelació del seu paisatge.

En el treball, també s'ha parlat del medi físic destacant els trets essencials de les roques que es poden trobar en el Bages, o sigui, les emprades en la majoria de les construccions de *pedra seca*: els conglomerats, les sorrenques, les lutites, les calcàries, les evaporites i les que formen les graves.

Contestant a una de les primeres preguntes plantejades: **Quines són les tipologies constructives d'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* que hi ha al Bages?** s'han mostrat quines solucions constructives ha realitzat l'home en el medi emprant l'ús la tècnica de la *pedra seca*. Aquesta tècnica constructiva és un exemple de l'adaptació de l'home al medi físic, d'aprofitament agrícola construint terrasses de conreu, de cercar aixopluc i protecció, de tenir un habitatge o indret on guardar-hi l'utilatge agrícola sense tenir-lo de tragar periòdicament, de creació d'estructures amb finalitat de regulació hidrològica o, simplement de facilitar l'accés a l'entorn més immediat i la comunicació entre nuclis poblats, entre moltes altres aplicacions. La *pedra seca* s'ha emprat per solucionar una gran quantitat de problemes constructius, el seu màxim exponent en el medi rural són els murs i les barraques o cabanes.

També en el treball s'ha destacat el procés constructiu i funcional dels murs i barraques -models més estesos- de *pedra seca*, intentant explicar les diferents tipologies d'edificis contrastant la bibliografia, l'entrevista oral, el material gràfic obtingut de la prospecció i la reflexió posterior. L'Arquitectura Tradicional es caracteritza per una sèrie d'aspectes com són que, aquesta mena d'arquitectura cerca, abans que res, la solució òptima de la seva funció i també el protagonisme dels materials i de les tècniques constructives pròpies de la zona, la participació directa, en general, de l'usuari en el projecte i en la realització; l'ús d'un repertori formal d'una gran senzillesa amb algunes referències puntuals als llenguatges cultes i, en especial, la perfecta adequació a les necessitats funcionals. El sistema constructiu utilitzat per una comunitat és el reflex de part de la seva personalitat, perquè amb la construcció es pretén transformar el medi natural en un medi artificial, adaptat a les necessitats de l'home i el procés de transformació revela les necessitats de trobar el camí a les solucions constructives.

Per contestar la segona qüestió plantejada de la recerca: **Qui ha estat l'autor/s de les construccions de *pedra seca*?** s'ha contrastat la bibliografia, les fonts documentals arxivístiques, la prospecció sobre el terreny i l'entrevista oral. Primer de tot s'ha de dir que, les habilitats es transmeten mitjançant l'aprenentatge i la pràctica i, sovint és la permanència en l'ús i els costums la que assegura la transmissió de coneixements entre les diferents generacions. Així, l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* no cerca grans innovacions tècniques i, en canvi, s'adapta a les limitacions dels materials dels quals disposa.

En el Bages es coneixia, sobretot durant el XIX, l'origen autòcton d'aquests constructors barracaires, al costat de gent provinent de la Cerdanya: els cerdans. Ara bé, la consulta exhaustiva de fonts documentals de caire notarial, ha permès oferir noves dades sobre l'origen dels constructors del Bages en època moderna. D'una banda, es constata com a partir del segle XVI, sobretot a partir del darrer terç i fins a mitjans del XVII, es produeix un fenomen d'immigració occitana amb l'entrada d'un important contingent de gent, d'ofici *mestre*

de cases. Aquests nouvinguts provenen de les terres altes i dels massissos muntanyencs del centre-sud francès, sobretot dels bisbats de Tula, Càors, Rodés, Llemotges o, Sant Flor, entre altres poblacions. Aquests "arquitectes" de la pedra són els que apareixen en la documentació notarial de l'Època Moderna, realitzant la construcció de parets de *pedra seca*, tines, pous de glaç i, probablement, barraques. Per tant, en el Bages, durant dos segles continuats, hi ha hagut un flux de gent hàbil en l'ús de la pedra, provinent d'un país veí, els quals deuriem aportar els seus coneixements tant pel que fa a la tècnica constructiva, com a l'utilitatge.

També s'ha de dir que, els predecessors d'aquests primers constructors apareixen en la documentació posterior com a gent especialitzada en l'ús de la tècnica de la *pedra seca*. La intensificació del treball de la terra també comporta l'especialització d'oficis. Així, per exemple, a mitjans del XVIII surt documentat un individu d'ofici *mestre de parets seques* i alhora pagès de la població de Sallent, el qual cobra una quantitat econòmica per aixecar diferents parets de *pedra seca* en l'heretat del mas Illa de Sallent. Al XIX, també és possible trobar gent de la demarcació realitzant treballs de *pedra seca* com és el cas de dos individus de Manresa, un d'ells de professió paredaire i l'altre *trencador de pedra* -picapedrer-, als quals se'ls contracta per arreglar una paret de pedra d'un camp de conreu. Això respondria a la segona qüestió plantejada.

La datació també és un problema tractat en el treball. La prospecció sobre el terreny de construccions en *pedra seca* del Bages evidencia l'anonimat de les obres, perquè els seus constructors -ja siguin jornalers, els propis pagesos, pastors, mestres de cases, paletes, manobres, paredaires o barracaires-, no acostumen a inscriure'n la data de la construcció. Això dificulta el seu estudi històric tot i que sembla que la cronologia constructiva hauria d'anar lligada a la intensificació del treball en el medi rural que sobretot es produeix entre els segles XVII fins al primer terç del XX: rompudes importants de terres ermes i boscoses per plantar-hi sobretot vinya i, en menys mesura olivera i ametller.

Per respondre a la darrera qüestió: **Estem davant d'un model de construcció espontània, autòctona o, pot estar influenciada per altres cultures?** una part de la pregunta ja està resposta en l'apartat anterior, perquè la immigració francesa de gent hàbil en l'ús de la pedra, com són els mestres de cases haurien influenciat aportant els seus coneixements tant pel que fa a la tècnica constructiva, com a l'utilitatge en un període determinat. També per conèixer si es tracta d'un model autòcton o unitari s'ha procedit a descriure quina tipologia constructiva en *pedra seca* hi ha al Bages. Així les barraques de vinya presenten una sèrie de característiques marcades bàsicament per la tipologia de la planta: rodona, quadrada, mixta, doble o múltiple; pel portal: muntants verticals, inclinats, arquejats, d'ametlla, apuntat o primitiu; per l'acabament del portal: llinda única, doble, d'arc o apuntada; i el sistema de cobriment: s'utilitza principalment el sistema de falsa cúpula o, també dit, per superposició de filades; cobriment mitjançant la volta de canó i també la combinació d'embigats de fusta amb pedra. Dels elements funcionals i estètics cal destacar-ne el voladís, que minimitza l'acció de la pluja sobre la barraca; la finestra, que permet veure a l'exterior sense ser vist des de fora; la clau, que és la pedra que tanca la volta de la cabana; la sortida de fums o claraboia, que és necessària en cas d'encendre foc a l'interior de la barraca; el caramull, que és una pedra punxeguda que es disposa al damunt de la clau; i alguns elements interiors com el pedrís, per poder seure a l'interior de la barraca; la menjadora, destinada a l'animal de càrrega; la llar de foc que serveix perquè el foc no s'escampi o, armaris,

per guardar-hi tota mena d'estris, entre altres aspectes. Tot això s'ha il·lustrat amb imatges fotogràfiques i dibuixos de planta i alçat de les barraques de vinya més comunes del Bages.

S'ha fet una reflexió sobre la presència històrica de les barraques o cabanes de *pedra seca*. Perquè les fonts documentals ens aporten una documentació molt precisa i il·lustrativa de la presència escrita de construccions en *pedra seca* a Catalunya i, en especial del Bages. D'aquestes dades extretes es poden concloure alguns aspectes interessants com ara:

- els termes "borda" i "cabana" són els primers que tenim documentats a Catalunya des del segle X. Els lingüistes atribueixen la mateixa tipologia de construcció per ambdós termes. El primer nom -significa el mateix que cabana o barraca- i sobretot és utilitzat a la Catalunya Nord mentre que el de cabana és més generalitzat, perquè el trobem des dels Pirineus fins al Tarragonès.
- la primera referència al terme "barraca" -la forma llatina notarial utilitza el terme *domunculam*-, és del segle XVI i es localitza al Bages. A partir d'aquesta època la denominació medieval de cabana desapareix quedant com el més habitual el nom de barraca. També s'utilitzen els sinònims: habitació i caseta.
- a partir del segle XVIII les barraques apareixen més sovint i arreu dels municipis bagencs: Manresa, Súria, Sant Fruitós de Bages, Rajadell o, Mura, entre altres poblacions.
- de vegades els documents no fan referència directa a les construccions, sinó que es tracta de topònims, tot i que és molt probable que una cosa i l'altra tinguin una estreta relació.
- les edificacions apareixen en contractes de compravenda, àpoques, donacions i tenen a veure amb l'activitat agrícola i vitivinícola. Una cosa poc corrent és el cadastre de 1735 de Manresa, on apareixen 14 barraques totes, però, dins la ciutat. Segurament que n'hi havia un nombre molt més elevat en les immediacions i com eren en zona rural o, per evitar pagar l'impost, no apareixen anotades.

Per ampliar les dades anteriors en el treball s'han exposat les referències etimològiques dels termes clau del treball com són els de "barraca" i "cabanya" i un recull de vocabulari local en l'Annexe 1. També s'ha introduït una gràfica comparativa de la presència d'aquestes edificacions de diferents indrets per tal de buscar-ne semblances o diferències. D'aquestes dades podem concloure que, en el Bages s'han trobat barraques físiques de començaments del XVIII, tot i que la documentació en testimonia des d'època medieval; amb el nom de barraca n'apareixen com a mínim a partir del XVI. A les terres de Lleida destaca l'elevació de la corba a partir de mitjans del XIX, la qual cosa afirmaria un creixement constructiu de noves cabanes, lligat a l'increment de l'activitat agrícola. També s'intueix un decreixement general de noves construccions a totes les demarcacions a partir del primer terç del XX coincidint amb el declivi de la vinya -fil·loxera-, el retrocés de l'activitat agrària, els problemes econòmics i socials com les guerres, entre altres factors.

En els darrers apartats del treball s'han inclòs altres tipologies constructives en *pedra seca*, destacant sobretot les tines. Aquesta edificació utilitza moltes vegades en la seva facturació la tècnica de la *pedra seca*, tant en les parets exteriors com en la coberta que es realitza amb falsa cúpula de pedra sense morter. S'ha contrastat informació bibliogràfica, documental arxivística i prospectiva. També s'ha intentat il·lustrar amb algunes de les tipologies o els detalls estructurals que poden presentar els murs i parets de *pedra seca*, els camins, els pous d'aigua, ponts i els pous de glaç i neu, que també utilitzen la tècnica de la *pedra seca*.

En definitiva, de totes les referències exposades es poden extreure algunes coses: els antecedents de les barraques i cabanes modernes, són com a mínim d'època medieval i les fonts provenen de documentació escrita; el creixement demogràfic dels nuclis de població i l'establiment de nous empeny a l'home a augmentar la superfície de conreu i, comporta la remodelació progressiva del paisatge; no està clar que les barraques siguin un model de construcció espontània, autòctona o influenciada pel xoc de cultures, probablement es tracti d'una barreja d'aquests factors on l'evolució i la tradició estant condicionades per l'ús d'un material abundant en comú la pedra; no serà fins a partir del segle XVII, XVIII i, sobretot, el XIX i primer terç del XX que aquestes construccions viuran la seva màxima expressió -coincidint amb l'arrencada de l'activitat agrària, sobretot vitivinícola-, com ho demostra la gran quantitat d'edificacions modernes que s'han conservat.

Queda clar que les construccions de *pedra seca* ens parlen de la manera de viure, de treballar i de subsistir de la gent del camp. Es tracta d'un patrimoni immoble singular fruit de l'esforç de generacions, el qual forma part de la cultura i la història de cada indret, a més d'estar integrat en un medi físic de gran valor paisatgístic i ecològic. Espero amb aquest treball haver pogut contribuir al coneixement de l'Arquitectura Tradicional en *pedra seca* del Bages, patrimoni cultural que forma part de la identitat del nostre territori.

Bibliografia.

- ALAY, Joan Carles; CARBAJALES, Maria. "Efectivitat i efectisme en la protecció de la pedra seca", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 21-26.
- ALOMAR, G.; FERRER, I.; GRIMALT, M.; REYNÉS, A.; RODRIGUEZ, R. . "El programa europeu PATER. Una metodologia de la catalogació d'espais de marjades aplicades a l'entorn sudeuropeu", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 31-33.
- ALONSO DE MEDINA, Maria Assumpció; CERVERA, Benet. *Guia de l'Arquitectura Popular de les Comarques Gironines*, Ed. Gaya Ciència, Barcelona, 1977.
- ARÓSTEGUI, Julio. *La investigación histórica: teoría y método*, Ed. Crítica, Barcelona, 2001.
- AVRILLEAU, Serge; LASSURE, Christian; VÉBER, Christian. *Elements pour servir a l'inventaire des edifices en pierres sèches de la commune de Sorges (Dordogne)*, Ed. CERAV, París, 1987.
- BARCELÓ, Antoni; GRIMALT, Miquel; VIDAL, Miquel. "Els avencs del Migjorn i Llevant de Mallorca. Una mostra singular d'enginyeria tradicional de pedra en sec amb funció hidrològica", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 35-42.
- BASSEGODA, Buenaventura. *Equivalencias catalanas en el léxico de la construcción*, Ed. Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, Barcelona, 1967.
- BASSEGODA, Joan. "Las barracas de viña", *Revista Sant Jordi*, núm. 98-99, Barcelona, 1975, pàgs. 65-72.
- BEJARANO, Emilio. *Los chozos: una arquitectura peculiar del Suido*, Ed. do Castro, Galicia, 1986.
- BELMONTE, Manuel. *Enseñar a investigar: orientaciones prácticas*, Ed. Mensajero, Bilbao, 2002.
- BENACH, Joan. "Les barraques de pedra en sec d'Altafulla", *Estudis Altafullencs*, nº3, Ed. CEA, Altafulla, 1979, pàgs. 41-49.
- BERGADA, Eloi. *Antigues cabanes i altres construccions de pedra col.locada en sec*, Ed. Museu Municipal de Molins de Rei i Patronat Municipal de Cultura, Molins de Rei , 1986.
- BERNAT, August:
 - "Qui eren i d'on venien els primitius constructors de les barraques de pedra seca?", *Diplomatari*, nº5, Barcelona, 1981, pàgs. 15-18.
 - "Les barraques de pedra seca de la Conca Mitja del Gaià", *Estudis Altafullencs*, Ed. CEA, Altafulla, 1996, pàgs. 27-37.
 - *Les barraques de pedra seca a la Conca Mitja del Gaià*, Ed. Roger de Belfort, Barcelona ,1998.
 - "Proposta d'estudi tipològic de les construccions en pedra seca", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 62-63.
- BOFFRAND, Germain. *De Architectura liber, in quo continentur generalia hujus artis principalis*, Paris, 1745.
- BOIX, José. *El Arte en la arquitectura*, Ed. CEAC, Barcelona, 1990.
- CALATRAVA, Juan A.. "Arquitectura y naturaleza. El mito de la cabaña primitiva en la teoría arquitectónica de la Ilustración", *Gazeta de Antropología*, nº8, Granada, 1991.
- CALVIÑO, C.; CLAR, J.. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Ed. El Gall, Palma, 1999.

- CAMACHO, Briceida. *Metodología de la investigación científica: un camino fácil de recorrer para todos*, Ed. Universitat Colòmbia, Colòmbia, 2003.
- CASCANTE, Pere. *Catàleg de masies i cases rurals del municipi de Solsona*, Ed. Ajuntament de Solsona, 2005.
- CATALDI, Giancarlo. *Els orígens de l'habitable*, Ed. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, Barcelona, 1991.
- CHESNEL, Eugène. *Constructions Agricoles et Architecture Rurale*, Ed. J-B Baillièrre et fils, París, 1889.
- CLANCHY, J.; BALLARD, B.. *Cómo se hace un trabajo académico: Guía práctica para estudiantes universitarios*, Ed. UZ, Zaragoza, 1995.
- CLAUDEL, J.; LAROQUE, L.. *Pratique de l'Art de Construire. Maçonnerie, Terrasse et Plâtrerie*, Ed. Dalmont et Dunod, Paris, 1859.
- COFFEY, Amanda. *Encontrar el sentido a los datos cualitativos: estrategias complementarias de investigación*, Ed. Universitat Alacant, Alacant, 2005.
- COLOMAR, A.. *Catàlegs dels antics camins de la serra de Tramuntana*, Ed. Consell Insular de Mallorca, Palma, 1993.
- COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana*, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 2002.
- COSTE, Pierre; MARTEL, Pierre. *Pierre Sèche en Provence*, Ed. Les Alpes de Lumière, Mane, 1986.
- DANES, Josep. *Arquitectura popular: secció septentrional de la comarca d'Olot*, Ed. Imp. de Casa Caritat, Barcelona, 1919.
- DEL MORAL, Joaquin. *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*, Ed. Instituto de Estudios Altoaragoneses, Zaragoza, 2003.
- DELORME, Philibert. *Illustrations pour bien bastir et à petits fraiz*, Ed. Paris, 1561.
- DIVERSOS AUTORS. *Les cabanes i els marges. 1r curset d'estiu sobre Arquitectura Popular*, Ed. Associació Amis de l'Arquitectura Popular, Cervera, 2001.
- DIVERSOS AUTORS. *Patrimoni de marjades a la mediterrània occidental. Una proposta de catalogació*, Ed. Fodesma, Mallorca, 2001.
- DUVINAGE, H.. *Manuel des constructions rurales*, París, 1856.
- ECO, Umberto. *Cómo se hace una tesis: técnicas y procedimientos de estudio, investigación y escritura*, Ed. Gedisa, Mèxic, 2004.
- ENEAU, Thierry. *Aménagements agraires en pierre sèche en pays Chauvinois*, Ed. Association des publications chauvinoises, Chauvigny, 2000.
- FÀBREGA, Albert.
 - "La pedra en sec a la vinya de Sùria", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 7-16.
 - "Les cobertes en falsa cúpula de les barraques de vinya" a Actes Congrés Els paisatges de la vinya, Manresa, octubre, 2003, pàgs. 139-146.
- FANNIÈRE, Érik (cord.). *Bories*, Ed. Parc Naturel régional du Luberon et Édisud, Aix-en-Provence, 1994.
- FELIU, Pilar. *Corología y vegetación de la Albera*, Tesis Doctoral, UB, Barcelona, 2003.

- FERRE, Luis; GARCIA, Encarnación. "*Variantes constructivas de las Barracas*", Actas del Segundo Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Coruña, octubre, 1998, 159-164.
- FERRER i ALÒS, Llorenç. *La vinya al Bages: mil anys d'elaboració de vi*, Ed. CEB, Manresa, 1998.
- FLORES, Carlos. *La España Popular. Raíces de una Arquitectura Vernacula*, Ed. Aguilar, Madrid, 1979.
- FORESTIER; ETEX, Antoine. *Illustrations de Cours élémentaire de dessin appliqué à l'architecture*, Paris, 1853.
- FORMIGÉ, Jules. "Cabanes de pierres sèches dans le Vaucluse", a *Bulletin Monumental*, t. 78, 1914, pàgs. 46-57.
- FOURNIER, Pierre. "Les ouvrages de pierre sèche des cultivateurs d'Auvergne", a *l'Auvergne littéraire*, nº68, 1933.
- FROUDEVAUX, Yves-Marie. *Techniques de l'architecture ancienne: Construction et restauration*, Ed. Pierre Mardaga, Liège, 1986.
- FUCHO, Felip. "Les construccions de pedra en sec a la Terra Alta", *Butlletí*, nº32, Ed. CETA, Terra Alta, 2000, pàgs. 36-41.
- GARCÍA, Fernando. *La tesis y el trabajo de tesis: recomendaciones metodológicas para la elaboración de los trabajos de tesis*, Ed. Limusa, Mèxic, 2002.
- GARCÍA, Fernando. *La casa popular en España*, Ed. G. Gili, Barcelona, 1981.
- GARDINER, Stephen. *Historia de la arquitectura*, Ed. Trillas, Mèxic, 1994.
- GIRONÈS, Josep. *L'art de la pedra en sec a les comarques de Tarragona*, Ed. Diputació de Tarragona, Tarragona, 1999.
- GLANCEY, Jonathan. *Historia de la arquitectura*, Ed. Blume, Barcelona, 2001.
- GOLDFINGER, Myron. *Antes de la arquitectura. Edificación y habitat anónimos en los países mediterráneos*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1970.
- GONZÁLEZ, Manuel. *Las chozas de Oyon-Oion*, Ed. Grupo Editoria 7, Vitoria, 1995.
- GUADET, J.. *Éléments et théorie de l'Architecture*, Ed. Aulanier, Paris, 1901.
- GUIDONI, Enrico. *Arquitectura Primitiva*, Ed. Aguilar, Madrid, 1980.
- HERNÁNDEZ, Roberto. *Metodología de la investigación*, Ed McGraw-Hill, Mèxic, 2003.
- HUSSON, François. *Artisans Français. Les couvreurs & les plombiers*, Ed. Chez Marchal & Billard, París, 1903.
- JEREZ, Oscar; SÁNCHEZ, Lorenzo. "*La Arquitectura Geográfica en el paisaje de la Mancha*", I Congreso Internacional de Investigación e Desenvolvimento Sócio-cultural Cabeceiras de Basto, Portugal, 2003.
- JUVANEC, Borut. "*Typology of stone shelters*" a Actes Congrès Els paisatges de la vinya, Manresa, octubre, 2003, pàgs. 163-170.
- KALMAR, Eric. *Cabanes en pierre sèche de la Provence littorale*, Ed. Musée des arts et traditions populaires, Provence, 1995.
- LASSURE, Christian:
 - *La tradition des batisseurs a pierre sèche*, Ed.CERAV, Paris, 1981.
 - *Éléments pour servir à la datation des constructions en pierre sèche*, Ed. CERAV, París, 1985.

- LASSURE, Christian; CHABERT, Christiane. "Etude comparée des mouvements de constructions de cabanes en pierre sèche dans les Pouilles (italie) et dans l'Uzège (Gard, France) d'après les millésimes gravés", a *Pierre Sèche*, nº9, Ed. CERAV, setembre, 1997.
- LEON, Francisco Javier. "*Construcción del hábitat en la Edad de Piedra*", Actas del Segundo Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Coruña, octubre, 1998, pàgs. 273-283.
- LOPEZ, Gemma. "*Proyecto y cálculo de cimbras en el siglo XVIII*", Actas del Primer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Madrid, octubre, 1996, pàgs. 313-321.
- MARTÍN, Fèlix; SERRA, Ramon. *Les construccions de pedra seca a la comarca de les Garrigues*, Ed. Pagès Editors, Lleida, 1991.
- MARTÍN, Fèlix; PREIXENS, Josep. *Les construccions de pedra. Inventari de cabanes de volta, balms murades i aljubs*, Ed. Pagès Editors, Lleida, 2005.
- MARTÍN, Juan José. *Historia de la arquitectura*, Ed. Gredos, Madrid, 1981.
- MARTÍN, Jose Luís:
 - *Os choços manhegus. Estudio y censo de los chozos de San Martín de Trevejo*, Ed. Junta de Extremadura, Badajoz, 1995.
 - "*A singulariai dos chafurdóns do Val de Xálíma*", Actas del Congreso Internacional Luso-Español de Lengua y Cultura en la frontera, Ed. UE, Badajoz, 1996.
- MICATI, Edoardo. *Pietre d'Abruzzo. Guida alle capanne e ai complessi pastorali in pietra a secco*, Ed. Carsa, Pescara, 2001.
- MIRALLES, F.; MONFOR, J.; MARIN, Margarita. *Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca: un paisatge humanitzat*, Ed. Diputació de Castelló, Castelló, 2002.
- MIRET, Magí; RIU, Eduard. "*Les barraques de vinya de pedra seca de Sant Pere de Ribes*", Miscel·lània Penedessenca, Ed. IEP, Vilafranca del Penedès, pàgs. 73-92.
- MORENO, Mª Dolors; PERARNAU, Claudi. "*Restauracions i projectes: les barraques de vinya de Rellinars*", Dovella, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 17-20.
- NORBERG, Christian. *Arquitectura occidental: la arquitectura como historia de formas significativas*, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1983.
- OLIVER, Paul. *Cobijo y sociedad*, Ed. Blume, Barcelona, 1978.
- ORTEGA, Francisco.
 - *Historia de la construcción. Libros I, II, III i IV*, Ed. UPGC, Palmas de Gran Canaria, 1993.
 - "*Arcos, bóvedas y techos en la construcción etrusca*", Actas del Primer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Madrid, octubre, 1996, pàgs. 399-409.
- PAUNERO, Xavier (coord.). *Patrimoni, turisme i desenvolupament local*, Ed. Universitat de Girona, Girona, 2003.
- PEDRAZA, Pilar (coord.). *Antonio Averlino "Filarete". Tratado de Arquitectura*, Ed. Instituto de Estudios Iconográficos, Vitoria-Gasteiz, 1990.
- PERARNAU, Jaume. *Els pous de glaç a la comarca del Bages*, Ed. CEB, Manresa, 1992.
- PLANS, Jaume:

- *Construccions de pedra seca a la comarca del Bages. Barraques de vinya al terme de Sant Fruitós de Bages*, Ed. CECB, Manresa, 1993.
- "Conclusions: Trobada d'estudi per a la preservació del patrimoni en pedra seca als Països Catalans", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàg. 64.
- "Tipologia de les barraques de vinya al terme de Sant Fruitós de Bages", *Pedra Seca*, Barcelona, octubre, 2002.
- "*Solucions constructives en pedra seca dins el medi rural a l'Alt Empordà (Espolla, Llers, Avinyonet de Puigventós)*", Col.loqui Internacional: L'Albera en l'espai transfronterer, Figueres, abril, 2004.
- "*Barracas de viña de doble habitación realizadas de piedra en seco de la comarca del Bages (Barcelona)*", II Congreso Nacional Arquitectura Rural Piedra en Seco, Pegalajar (Jaén), juny, 2004.
- "*Mostres constructives de pedra seca dins el medi rural a l'Alt Empordà (Llers, Avinyonet de Puigventós i Espolla)*", *Pedra Seca*, octubre, 2004.
- "*Projecte Museu Etnogràfic Rural d'Arquitectura Popular. Sant Fruitós de Bages*" i "*Propostes per conservar el Patrimoni Arquitectònic de Pedra Seca a Catalunya*", II Trobada d'Estudi per la Preservació del Patrimoni en Pedra Seca als Països Catalans, octubre, 2004.
- "*Échantillons d'architecture populaire effectuée de pierre sèche dans le secteur du Bages (Barcelone)*", IXème Congrès International de la Pierre Sèche, Mytilène (Grèce), octubre, 2004.
- PORCEL, Matilde. "*Regulación del oficio constructivo en Barcelona a finales de la Edad Media*", Actas del Tercer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Sevilla, octubre, 2000, pàgs. 869-877.
- PORTELLA, Josep. "Pedres, parets i paredadors", *Quaderns de folklore* nº66, Ed. Menorca SA, Menorca, 2000.
- PREIXENS, Josep. "Inventari de les cabanes de la comarca de les Garrigues", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 27-30.
- QUIVY, R.; CAMPENHOUDT, L.. *Manual de recerca en ciències socials*, Ed. Herder, Barcelona, 1997.
- RAFAT, Francesc. *Masos, safrà, occitans i pesta negra*, Ed. CEB, Manresa, 1993.
- RAMIS, Miquel. "*La pervivencia de los modelos romanos en la arquitectura popular mallorquina*", , Actas del Cuarto Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Cádiz, enero, 2005, pàgs. 931-940.
- REBES, Xavier. "Una experiència de conservació i rehabilitació del patrimoni de la pedra en sec a la Fatarella: Projecte d'agricultura de muntanya, terra i pedra", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 43-46.
- REVERTÉ, Maria Pilar. *Aprenem a investigar*, Ed. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.
- REYNÉS, Antonio. *La construcció de pedra en sec a Mallorca*, Ed. Fodesma, Mallorca, 2000.
- REYNÉS, Antonio; SASTRE, Vicenç. *Llibre de la pedra en sec*, Ed. Rey Sol, Mallorca, 2002.
- RIPOLL, Ramon:
 - "*Las condiciones de contratación y los precios unitarios en las actas notariales del siglo XVIII: el Hospicio de girona de 1776*" i "*Los exámenes de albañiles en la ciudad de Gerona (1761-1830)*", a Actas del Tercer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Sevilla, octubre, 2000, pàgs. 907-917.
 - "*Les construccions de paret seca a l'Anoia*" a Actes Congrès Els paisatges de la vinya, Manresa, octubre, 2003, pàgs. 171-175.
- ROSELL, Jaume; SUBIRATS, Miquel. "*L'architettura dell'oliveto nella Catalogna Meridionale*", Atti del Convegno Internazionale "Le Ragioni dell'Abitare", Prato, 1988, pàgs. 115-128.

- ROUVIÈRE, Michel; LASSURE, Christian. *Genèse et évolution de l'habitat rural isolé en bas Vivarais d'après l'analyse architecturale et l'étude cadastrale: l'exemple du Mas de La Sauzède à Vinezac (Ardèche)*, Ed. CERAV, Paris, 1988.
- ROVIRAS, A.; MARGAL, Joan; MUNDET, Candi; PLANAS, A.. "Un projecte d'estudi del patrimoni cultural del massís del Montgrí: l'activitat tradicional de la muntanya (del segle XVII al XX)", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 47-52.
- RUBIÓ, Joan. "*Construccions de pedra en sec*", Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña, Barcelona, 1914, pàgs. 35-105.
- RUDOFISKY, Bernard. *Arquitectura sin arquitectos. Breve introducción a la arquitectura sin genealogía*, Ed. Universitaria de Buenos Aires, Buenos Aires, 1973.
- RUSCONI, Giovanni. *Illustrations de Della Architettura*, Venise, 1590.
- SACARÈS, Miquela. *Recull de barraques i casetes de Lluçmajor*, Ed. Ajuntament de Lluçmajor, Mallorca, 2000.
- SAINT-FÉLIX, Armand-Joseph-Marie de. *Architecture Rurale, théorique et pratique*. Ed. J-M Douladoure, Toulouse, 1820.
- SAMSÓ, SÁNCHEZ, S. i GARCIA, A.: "*La pedra seca al Cap de Creus*" a Actes Congrès Els paisatges de la vinya, Manresa, octubre, 2003, pàgs. 177-184.
- SANCHEZ, Jose. "*Bóvedas extremeñas y alentejanas de rosca y sin cimbra*", Actas del Tercer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Sevilla, octubre, 2000, pàgs. 996-1003.
- SÁNCHEZ, Lorenzo:
 - *Los cambios de paisaje en Tomelloso*. Ed. Universidad Castilla La Mancha. Cuenca, 2000.
 - "*Las construcciones Circulares de Falsa Cúpula. Los Bombos Manchegos*". I Congreso Nacional de Arquitectura Rural en Piedra Seca .Ed. Zahora. S. P. de Educación, Cultura, Juventud y Deportes. Albacete 2003 pàgs. 349-369.
- SANMARTÍ, Carme. *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*, Ed. Angle Editorial, Manresa, 1995.
- SERLIO, Sebastiano:
 - *Illustrations de Libre extraordinaire d'architecture*, Venise, 1558.
 - *Illustrations de Libro Terzio nel qualse si figurano, e descrivono le Antiquita di Roma, le altre che sono in Italia e fuori d'Italia*, Venise, 1560.
- SERRA, Assumpta:
 - "*La forma constructiva en el mundo rural catalán (ss. XIV-XVI)*", Actas del Segundo Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Coruña, octubre, 1998, pàgs. 465-474.
 - "*Evolución de la construcción del hábitat en el poblamiento rural agrupado en Cataluña del siglo XI al XIII (sagreras, centros fortificados, ...)*", Actas del Tercer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Sevilla, octubre, 2000, pàgs. 1027-1037.
- SIERRA BRAVO, R.. *Tesis Doctorales y trabajos de investigación científica*, Ed. Paraningo, Madrid, 1994.
- SOLER, Josep Mº:
 - "La rehabilitació de barraques al Bages, el treball de la D.O. Pla de Bages", *Dovella*, nº78, Manresa, 2002, pàgs. 53-55.
 - *Les barraques de vinya. Les construccions de pedra seca a la comarca del Bages. Els municipis d'Artés i Calders*, Ed. CEB, Manresa, 1994.

- TINEO, Joan Antoni. *Historia de la construcció: de la caverna a la industrialització*, Ed. Montesinos, Barcelona, 1984.
- *Tines a les valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*, Ed. Farell, Sant Vicenç de Castellet, 2005.
- TORRAS, Marc. *La crisi del segle XV a Manresa*, Ed. Angle Editorial, Manresa, 1996.
- TRACHTENBERG, Marvin. *Arquitectura de la prehistòria a la postmodernitat: la tradició occidental*, Ed. Akal, Madrid, 1990.
- VERNILI, Brunella. "Los Trull", Actas del Primer Congreso Nacional de Historia de la Construcción, Madrid, octubre, 1996, pàgs. 515-523.
- VILARRASSA, Salvador. "Secció Folklorica", *Scriptorium*, Ripoll, abril, 1925.
- VIOLANT, Ramon:
 - "Las "barraques" de viña, de pared en seco, del Pla de Bages (Barcelona)", *Estudios geográficos*, vol. XV, 1954, Nº 55, pàgs. 189-200.
 - *El Pirineo Español*, Ed. Alta Fulla, Barcelona, 1997.
- VITRUVI, M.. *De l'arquitectura*, Ed. Agrupació de Fabricants de Ciments de Catalunya, Barcelona, 1989.
- WATKIN, David. *Historia de la arquitectura occidental*, Ed Könemann, Colònia, 2001.

Webgrafia.

- Les construccions en pedra. Patrimoni comú europeu. <http://www.humanrights-observatory.net/pierre-seche/pedracat/pedraseca.html>, Accés: 4 novembre 2005.
- Fondation suisse pour la protection et l'aménagement du paysage. <http://www.sl-fp.ch/>, Accés: 4 novembre 2005.
- Revista Pedra Seca. <http://personales.ya.com/cidomcat/CABANES/index.htm>, Accés: 4 novembre 2005.
- Pedra Seca a Cadaqués. http://www.xtec.es/~gduran3/02_paretseca/index.htm, Accés: 4 novembre 2005.
- Amics de l'Arquitectura Popular de Lleida. <http://www.arquitecturapopular.com/>, Accés: 4 novembre 2005.
- Fundació el Solà de la Fatarella. <http://www.fundacioelsola.org/ca/amics/index.asp>, Accés: 4 novembre 2005.
- Pedra en Sec i Senderisme a Mallorca. <http://www.conselldemallorca.net/mediambient/pedra/>, Accés: 4 novembre 2005.
- La pedra seca al Maestrat. <http://www.geocities.com/Athens/Olympus/9673/barraques.htm>, Accés: 4 novembre 2005.
- Pierre Sèche a França. <http://www.pierreseche.net/>; <http://www.pierreseche.com>, Accés: 4 novembre 2005.
- Pietra a secco d'Alberobello. <http://www.pietrasecco.it>, Accés: 4 novembre 2005.

ANNEXE 1

Recull de lèxic

Abeurador (*m.*): lloc preparat per abeurar el bestiar i els animals de càrrega.

Adovellat (*adj.*): construcció amb dovelles, o sigui, amb pedres tallades més estretes d'un cap que de l'altre, per a formar arcs o voltes.

Afaçonar (*v.*): fer obra de construcció.

Afeixar (*v.*): disposar un tros de terra en feixes.

Afitar (*v.*): delimitar o assenyalar amb fites de pedra una parcel·la de terreny.

Ajuntar (*v.*): encaixar unes pedres amb les altres.

Aixada (*f.*): eina composta d'un ferro acerat de diferents formes, acabada en tall més o menys ample o en punta, i que té un ull per on passa un mànec de llargària considerable. Bàsicament s'empra per cavar i remoure la terra.

Aixopluc (*f.*): **barraca** o cabana de petites dimensions obrada en pedra seca, amb coberta o sense.

Amagatall (*m.*): cavitat practicada dins un parament usat per a guardar-hi aliments i d'altres.

Amargenar (*v.*): fer marges de *pedra seca*.

Amplària (*f.*): extensió o dimensió en sentit horitzontal, oposat a la llargària.

Apariar (*v.*): igualar la disposició de les pedres unides les unes amb les altres.

Arada (*f.*): instrument compost bàsicament d'una peça on va fixada la rella i d'un espigó on va junyida la mula, el bou o, el cavall per estirar, i que serveix per remoure la terra. A les vinyes clares bagenques s'emprava l'arada de fusta tradicional composta de timó, dental i esteva, sense pala per girar la terra

Argadell (*m.*): orneig de quatre o sis cistells de vímet que es posaven repartits a cada banda de l'animal de càrrega.

Arnera-es (*f.*): indret destinat a allotjar-hi el rusc o casa d'abelles, els més antics de vímet i canyes, els més moderns de fusta. Aquests llocs podien ser inserits en marges de pedra seca.

Arrodonir (*v.*): donar forma rodona o corba.

Atuell (*m.*): utensili d'ús casolà, recipient de líquids o sòlids.

Avenc (*m.*): obertura natural de la terra, molt inclinada i de gran profunditat.

Baiart (*m.*): aparell de fusta format per dues vares llargues i paral·leles, unides per diferents travessers que servien per a transportar les portadores a pes de braços de dues o quatre persones a cada cap.

Baixant (*m.*): graons inserits en una paret que permeten pujar o baixar d'un bancal a un altre.

Balma (*f.*): concavitat en la part inferior d'una paret de roca, menys profunda que una cova o caverna. Pot servir com refugi o abric improvisat. Aprofitant-se en alguns casos com corral o com habitatge.

Bancal (*m.*): cada una de les porcions de terreny de cultiu, delimitada generalment per parets o murs d'abancament, que formen una finca.

Barraca (*f.*): construcció de pedra seca obrada dins o a la vora del camp de conreu del pagès, que té diferents usos: serveix d'aixopluc, per guardar-hi eines o alberg del bestiar, entre d'altres. Al Bages hi ha testimonis escrits de cabanes des d'època medieval.

Barracaire (*m.*): denominació popular dels constructors de les barraques de pedra seca; i també, en el Bages, es coneix un ocell pertanyent al gènere dels cua-roigs, el qual pernoctava habitualment en les barraques cap a la tardor i l'hivern, d'aquí la seva denominació popular.

Barret de xemeneia (*m.*): pedra manllevadissa que permet la sortida de fums de la barraca.

Barrina (*f.*): barra de ferro d'uns dos metres de llarg i secció rodona, acabada en tall recte, utilitzada per fer forats a la pedra i disposar-hi les cunyes de ferro.

Bassa (*f.*): forat excavat a la pedra o al terra de poca profunditat on es recollia l'aigua de la pluja.

Bast (*f.*): albarda curta que porten les bèsties de càrrega.

Bei (*f.*): obertura estreta d'una roca o penya, ple de material diferent del de la roca, indret per on se sol trencar la pedra quan es pica amb la massa.

Brançal o **Muntant** (*m.*): cada un dels dos costats d'una entrada o finestra, formats per un conjunt de pedres sobreposades, sobre els quals es recolza la llinda.

Buixarda (*f.*): maça que té les cabotes granellades i l'empren els picapedrers per picar i polir la pedra.

Buixardar (*v.*): picar la pedra amb la buixarda.

Cabana (*f.*): veure **barraca**.

Cabàs (*m.*): recipient de material flexible com ara el vímet, la palma o la canya i proveït de dues nanses que servia per aplegar el raïm.

Cairó (*m.*): rajola de diferents tamanys, encara que la majoria amiden 40x40 cm. feta d'argila i, a partir del XVIII envernissada, que servia per recobrir la part de la tina que havia de contenir el vi, per tal de fer-la impermeable.

Camí ral (*m.*): camí empedrat, de vegades flanquejat amb marges de pedra seca, aquests últims aixecats allà on el pas del bestiar podia malmetre els conreus, que servia com a via principal de comunicació entre diferents poblacions.

Camí de ferradura (*m.*): camí empedrat estret per on no podien passar carros, només animals de tir o de carga i les persones.

Cana (*f.*): mida longitudinal d'uns vuit pams, equivalent a prop de 1,60 metres.

Canó de la xemeneia (*m.*): forat llarg, generalment de forma cilíndrica o triangular, emplaçat en un angle de la barraca; la seva funcionalitat és per deixar sortir els fums quan s'encèn foc a dins.

Cantell (*m.*): la cara més estreta d'un cos cairejat, per oposició amb el pla o cara més ampla.

Cantonada (*f.*): vèrtex de l'angle format per dues parets. Cadascuna de les parts laterals que delimiten una obertura d'una paret per a posar una porta.

Caramull (*m.*): pedra disposada en vertical que corona la cúpula exterior de la barraca. El barracaire surienc entrevistat l'anomena de forma popular "tiroliro".

Carejar (*v.*): picar amb la punta de l'escoda la cara vista de les pedres que anaven destinades a una paret.

Carretó (*m.*): vehicle consistent en una caixa o embarrat muntat damunt dos braços de fusta, amb una roda a la part anterior o dues rodes laterals de poc diàmetre, i que serveix per tragar objectes feixucs com pedres i no gaire voluminosos, empenyent-lo un home pels braços.

Cascall (*m.*): veure *pedruscall*.

Caseta (*f.*): veure *barraca*.

Càvec (*m.*): eina de característiques similars a l'aixada, però de fulla més estreta, que s'eixampla més a la part posterior.

Cerdà (*m.*): individu provinent de la Cerdanya que durant l'hivern realitzava diferents oficis com a jornaler en els masos d'altres demarcacions catalanes, alguns d'aquests treballs estaven relacionats amb el treball de la pedra com a *margenadors* i *barracaires*.

Cintra (*f.*): bastida de fusta que sosté una volta o un arc en construcció, fins que està posada la clau.

Cintrell (*m.*): corda o regle que empren els arquitectes i mestres d'obres perquè els serveixi de guia en construir una volta o un arc.

Cistell/a (*m./f.*): estri de vímet i canyes entreteixit de base circular o ovalada, emprat per recollir les pedres de menor tamany dels camps i també servia per arreplegar el raïm.

Cisterna (*f.*): construcció de pedra destinada a arreplegar les aigües de la pluja, sovint realitzada al costat de la barraca.

Clau (*f.*): pedra planera de grans dimensions que tanca la volta.

Contrafort (*m.*): element estructural de pedra per a reforçar els murs.

Coster (*m.*): pendent del terreny, sobretot d'un camp o vinya.

Cove (*m.*): recipient de més o menys profunditat, més ample de dalt que de baix, realitzat de vímet i canyes, destinat, entre altres usos, al transport de pedres.

Cup (*m.*): recipient sobre el qual s'hi posa el raïm trepitjat i on el most es transforma amb vi.

Desguàs (*m.*): conducte per on s'escola l'aigua.

Desplomar (*v.*): fer desviar de la línia vertical, especialment una paret o altra superfície de construcció.

Dovelles (*f.*): pedres més o menys treballades que formen un arc.

Empedrat (*m.*): paviment cobert de pedres.

Encavallada (*f.*): bastida feta amb posts, pals o altres peces inclinades i combinades amb altres d'horizontals o verticals.

Esberlar (*v.*): obrir en dues o més parts per ruptura.

Escales (*f.*): pedres planes col·locades a una paret o marge sobresortint, de manera que formen els graons i permeten pujar i baixar fàcilment.

Escarpre (*m.*): instrument que consisteix en una barra de ferro d'uns 20 a 30 cm. de llargada; per un cap fa doble bisell i per l'altre té cabota, a la qual es dona cops amb un martell o maça, i serveix per a fer forats a la pedra i per a separar fent palanca dos blocs de pedra.

Escarpell (*m.*): eina dentada, a manera de raspa, que usen els picapedrers per a raspar i netejar les peces.

Escletxa (*f.*): veure *esquerda*.

Escoda (*f.*): instrument semblant a un martell gros, amb punta a cada cap del ferro, utilitzat per a picar la pedra.

Escopidor (*m.*): sortint de pedra posada a la part exterior on comença la volta disposada a tot el voltant de la barraca per escopir la pluja.

Espitllera (*f.*): obertura estreta i d'alçada variable practicada en algunes construccions per tal d'observar l'exterior.

Esquerda (*f.*): obertura prima i llargua feta a un cos dur que s'ha romput.

Estaca (*f.*): tros de fusta clavat a una paret que serveix per a penjar coses de manera que queden inaccessibles per als gossos, gats, ratolins o formigues.

Falca (*f.*): objecte de metall de secció triangular, emprat per fragmentar la pedra en trossos més petits.

Falsa cúpula (*f.*): tancament més comú del sostre de les barraques de vinya del Bages; aquest sistema de tancament es fa mitjançant un ajustament de les pedres en filades successives creant un voladís i formant una corona circular o el-lipsi que va tancant els espais a mesura que es guanya alçada.

Feixa (*f.*): porció de terra plana, que en terreny muntanyós i inclinat, se situa en el coster i limitats per marges o parets que els protegeixen contra les avingudes de terra.

Finestra (*f.*): petita obertura practicada a mitja alçada en la paret/s laterals de la barraca, per a permetre l'entrada de la llum i la ventilació.

Fita (*f.*): pedra clavada verticalment a terra per indicar els límits d'una propietat o, parcel·la; de vegades s'insereix la inicial, nom del propietari o data de construcció.

Fonaments (*m.*): part d'una construcció situada sota terra i que li serveix de sosteniment.

Gaveta (*f.*): recipient de fusta quadrangular, amb uns mànecs per a portar-lo com de civera, que serveix per al transport de pedra o de terra.

Graó (*m.*): sortint de pedra d'un marge o paret de pedra seca el qual permet pujar o baixar més fàcilment de l'esmentada edificació.

Habitació (*f.*): veure **barraca**.

Jàssera (*f.*): pedra allargassada, de forma més o menys regular, que es pot usar per fer de llinda o travessa.

Lligar (*v.*): acció d'ajuntar dos o més pedres de forma irregular perquè es produeixi un encadenament, sense que hi hagi interrupció, obtenint-se una forma homogènia.

Llinda (*f.*): pedra o fusta travessera que descansa damunt els dos muntants d'un portal o finestra.

Lligona (*f.*): aixada de ferro molt ample, gairebé quadrada, que té una dolla o canó de ferro on encaixa el mànec.

Llosa (*f.*): pedra prima i de superfície plana de forma quasi rectangular, usada principalment en les cobertes.

Maça (*f.*): martell gran de ferro i de fusta proveït d'un mànec llarg que s'emprava per estarrossar la terra i també per picar la pedra que s'aprofitaria en l'aixecament dels marges, barraques i tines.

Maceta (*f.*): utensili semblant a un martell petit i robust emprat habitualment pels picapedrers.

Magall-a (*f.*): eina per cavar la terra i arrencar la brossa i les pedres dels camps.

Mall (*m.*): martell gros i feixuc, emprat pels pagesos, mestres de cases i picapedrers en la construcció de marges i de les barraques de vinya.

Marge (*m.*): desnivell de terra, revestit de pedres que separa dos porcions de terra situades en diferent nivell, amb la funcionalitat d'aturar els moviments de terra.

Margener, marjaire o margenador (*m.*): individu que realitza el seu ofici en la construcció de parets, murs i treballa amb la tècnica de la pedra en sec.

Martell de punta (*m.*): utensili de ferro emprat pels picapedres per excavar i fer forats a la pedra i que té un dels seus caps acabat en punxa.

Martell de paredar (*m.*): estri específic de ferro emprat per donar consistència a les pedres dels murs.

Menjadora (*f.*): lloc on es diposita el menjar per a les bèsties; pot ser fer de pedra o de fusta i dividit en compartiments.

Mestre de cases (*m.*): individu especialitzat en el treball de la pedra; en el segle XVII-XVIII al Bages apareix com la persona que confecciona la construcció dels murs i les tines; el seu equivalent modern seria el de paleta professional o arquitecte. També a mitjans del XVIII a la població de Sallent hi ha documentada la presència d'un "*mestre de parets seca*".

Mitgera (*f.*): paret o mur que separa dues propietats.

Morter (*m.*): barreja de calç, arena i aigua, que s'empra per a lligar les pedres, maons o altres materials de construcció.

Mur (*m.*): construcció feta de pedres juxtaposades i sobreposades sense morter, que servien per delimitar, tancar una propietat, un recinte o, no deixar pas al bestiar, entre d'altres usos.

Obertura (*f.*): buit fet a una construcció per poder accedir-hi.

Paravent (*m.*): mur de pedra en sec en forma de L o de U que estava unit a la barraca i servia per protegir al pagès o l'animal de càrrega del vent.

Paredar (*v.*): acció de construir una paret o mur de pedra en sec.

Paret (*f.*): obra de fàbrica, relativament ample, aixecada a plom fins a certa alçada per tancar un espai de terreny i actuant de mur de contenció.

Passera (*f.*): conjunt de pedres disposada a manera de pont per a travessar un riu o, un torrent.

Pedra franca (*f.*): pedra de fàcil us.

Pedra manllevadissa (*f.*): pedra que està disposada a poca profunditat de terra, la qual es pot extreure amb poc esforç.

Pedrera (*f.*): lloc d'on s'extreu pedra per a la construcció.

Pedres (*f.*): aparell compost de fustes que van lligades als costats del bast i serveixen per a tragar pedres a esquena de l'animal de càrrega.

Pedris (*m.*): seient de pedra, normalment adossat a una paret que li fa recer, també molt habitual en l'exterior i interior de les barraques i tines.

Pedruscall (*m.*): pedres de petites dimensions o fragments de pedra amb que s'omplen els buits entre les pedres grosses, quan es construeix una paret, i amb que es cobreixen les cobertes; també s'anomena cascall o reble.

Perpal (*m.*): barra rígida de ferro o d'acer recolzada en un punt de suport a mode de palanca, permetia moure, alçar, o desplaçar objectes pesants; molt emprada en les rompudes.

Petxines (*f.*): pedres travesseres que es disposen en els angles de les parets, permeten pujar les fileres circulars de la volta de la barraca.

Pica (*f.*): peça de pedra de molts tamanys i formes, sobretot quadrades i rectangulars; disposa d'una concavitat destinada a rebre o contenir aigua, utilitzant-se per infinitat d'usos, com rentar, posar a remull l'utilatge agrícola o, donar de veure als animals, entre d'altres usos.

Picar (*v.*): donar cops amb un martell, maça o altre instrument per aplanar, pitjar o rebaixar una cosa.

Picapedrer (*m.*): persona que talla i pica la pedra per a la construcció.

Plec de Llibre: disposició de pedres verticals amb que es corona la part més alta d'una paret de pedra en sec, amb la finalitat que el bestiar no hi passi.

Portell (*m.*): obertura estreta deixada en una paret o marge amb la finalitat de permetre el pas de les persones o el bestiar. També es coneix com a portell al forat produït en un marge provocat per la força de l'aigua o per un altre accident.

Postada (*f.*): peça plana de pedra posada horitzontalment a l'interior de la barraca per a servir de sosteniment de diferents utensilis.

Pou (*m.*): cavitat obrada amb pedra seca o morter de forma cilíndrica o quadrada, bastant profunda excavada en el sòl fins a trobar la veta.

Pouetaire (*m.*): persona encarregada d'omplir el pou de glaç amb blocs de gel o neu i de transportar-lo per vendre'l.

Prestatge (*m.*): pedra encastada a una paret que serveix per deixar-hi menjar i els estris més diversos.

Pujador (*m.*): veure **escala**.

Rastrell (*m.*): veure **plec de llibre**.

Reble (*m.*): veure **pedruscall**.

Recer (*m.*): paret de pedra seca adossada a la barraca que atura el vent i on s'hi pot resguardar el pagès i l'animal de tir.

Ribàs (*m.*): marge molt pendent.

Saltador (*m.*): veure **graó**.

Senalla (*f.*): recipient fet de palma o espart, més ample de boca que de baix, emprat per aplegar el raïm i dipositar-lo a la portadora.

Tanca (*f.*): terreny destinat al conreu o al bestiar rodejat de paret de pedra seca.

Tàpia (*f.*): paret feta de pedra i terra pastada.

Tascó (*m.*): objecte de fusta o de metall, de secció triangular, que serveix per a obrir cossos sòlids o per a mantenir estrets dos cossos entre els quals es col·loca.

Taulaplom (*m.*): regle ample que porta senyada una ratlla paral·lela als seus costats i que a un cap porta penjat un fil que acaba amb una peça de metall, i serveix per a comprovar la verticalitat de parets o altres elements de construcció.

Tina (*f.*): construcció de forma rodona o quadrada feta a base de pedra i morter de calç, impermeabilitzada amb cairons o grans rajoles de ceràmica envernissades de color vermellós o marronós. En el seu interior s'hi dipositava el raïm aixafat convertit en most i un cop fermentat es transformava en vi. La capacitat d'emmagatzematge d'una tina és variable, pot oscil·lar entre les quaranta-cinc i les cent càrgues de verema.

Tiràs (*m.*): estri rudimentari de fusta, molt emprat en les rompudes de boscos, consistent en un forcat d'arbre on van subjectades transversalment unes fustes estretes i juxtaposades que formen un postissat damunt el qual s'hi posaven les pedres que s'havien de traginar.

Trencador de pedra (*m.*): veure *picapedrer*. Individu especialitzat en l'ofici de trencar la pedra, al Bages documentat des del XVIII.

Tribú (*m.*): barrina grossa utilitzada pel mestre de cases.

Trona (*f.*): marge o paret circular de poca alçada realitzat al voltant d'alguns arbres, sobretot oliveres; aquest sistema permet que l'arbre disposi de més terra i faciliti el seu arrelament.

Voladís (*m.*): sortint característic de la coberta interior amb què es va tancant la cúpula de la barraca.

Volta (*f.*): estructura arquitectònica de forma còncava que cobreix un espai situat entre els murs de la barraca o tina, formant un sostre o coberta de pedra.

Vinya (*f.*): conjunt de ceps plantats o tros de terra on estan plantats. Al Bages tenim: **vinya espessa**: els ceps es plantaven molt junts entre quatre, cinc o, fins a set pams de distància els uns dels altres i, entre mitjans, entre 8 i 10 pams; **vinya mallola**: vinya plantada de ceps joves, el primer any que són plantats; **vinya a bancals**: vinya plantada deixant un espai suficientment ample entre les fileres de ceps, per poder-hi plantar enmig, cereals, llegums o altres plantes; **vinya a mitjans clars**: es diferencia de la vinya espessa perquè s'hi deixava més espai entre els ceps i la terra es podia conrear amb l'arada i **vinya a doblers**: vinya de nova plantació amb passades dobles de ceps a mitjans clars.

Voladís (*m.*): filada de pedres planeres abans de començar la coberta. És col·locada amb una lleugera pendent cap a l'exterior per a una millor evacuació de l'aigua de pluja.

Xemeneia (*f.*): esclatxa o conducte vertical deixat expressament a la paret interior de la barraca, per donar sortida al fum.

ANNEXE 2

1826. Compte de les obres realitzades en un camp del terme de Manresa.

"Pere Puig trencador de pedra y Pere Joan Sala paredayre los dos de la ciutat de Manresa: de son grat y certa ciencia confessan y en veritat regoneixen a Joan Enrich y Domingo hazendat de dita ciutat, present, que en lo modo avall escrit los ha donat y pagat la quantitat de quaranta sinch lliuras tres sous y un diner en pago y satisfaccio dels jornals y materials per los confessants empleats en tornar un anderroch en lo camp que fou de Maurici Perera situat en la partida del torrent de Predicadors que en lo dia poseheix dit Joan Enric segons apar de son compte que es del tenor seguent:

Compte de treballs fets per Pere Puig trencador de pedra y Pere Joan Sala paredayre en tornar un enderroch fet en lo camp que fou de Maurici Pere que mena Francisco Sola a saber.

En lo any mi vuytcents vint y sinch y dia setzet de janer. Per tretze jornals de trencar pedra a divuyt sous y

nou 12 ll 3& 9

Per quatre jornals de partir la pedra a divuyt sous y nou 3 ll 15&

Per tretze jornals y mig de fer escurar y aportar rochs de la pedrera a deu sous 6 ll 15&

Per quatre lliuras polvora a quinse sous 3ll

Per llosar las einas 16&10

En lo dia trenta de desembre per sis jornals a dotze camins treginar pedra a una lliura sis sous y tres 7ll

17& 6

Per vuyt jornals de fer escurar lo camp a deu sous 4 ll

Per quatre jornals fer paret a quinse sous 3 ll

Per quatre jornals ajudar a fer la paret a deu sous 2 ll

En lo dia sis febrer del mateix any, per mitg jornal en un rech y tragar sis carregas de pedra 10&

Per un jornal de fer paret 15&

Per un jornal ajudar a fer paret 10&

Total 45 ll 3& 1"

25 maig 1826 Notari Gaietà Mas. Manuals 5559 AHCM

ANNEXE 3

1716. Pactes per la construcció d'una tina a Manresa.

"Sobre lo preu fet de una tina fahedora per Joan Espluga mestre de cases ciutada de Manresa en la fabrica de la prempsa de Francesc Oliveres pages ciutada de la mateixa ciutat que la te dit Oliveres situada fora los murs de la pnt ciutat a la vora del torrent dit de predicadors, se son fets y firmats entre dit Joan Espluga de una y lo dit Francesch Oliveres de part altra las capitulacions y pactes infrits y seguents.

Pment per a lo a que avalls ab altre capitol lo dit Joan Espluga de obligar o prometre conve y en bona fe promet al dit Joan Espluga en aquellas cosas pnt que li dona a pagar cent lliuras moneda bar ço es coranta lliures lo die pnt, trenta lliures lo die en que dit Joan Espluga tindra la mitat de la obra de d^a viña y las restants trenta lliuras en continent que lo dit Joan Espluga tindra la mitat de la obra de d^a viña y las restants trenta lliuras en continent que lo dit Joan Espluga haura acabada y perfeta la obra de dita tina tot lo que promet attendre y haura acabada y perfeta la obra de dita tina tot lo que promet attendre y complir lo dit Francesch Oliveres al dit Joan Espluga sens dilacio, no escusa alguna ab obligacio de tots y sengles bens y drets seus.

Conve y en bona fe promet al dit Francesch Oliveres en aquestas cosas pnts que per ditas cent lliures fara y acabara be y correctament segons bona art de mestre de casas en la d^a fabrica de la prempsa de dit Oliveres una tina ben cabada axi que fara en d^a viña, promet esmercera en ella dos cents cairons y bons, tota la pedra, arena, cals y tota las mans, manifeturas axis de mestre de casas com de manobras y tot lo demes que sera necessari y convenient per la recta y total consumacio perfecta de d^a tina sens que dit Oliveres dega posar fer ni gastar per d^a obra cosa alguna ni quantitat alguna mes que las sobreditas cent lliuras y promet acabar perfeta la obra de d^a tina per lo mes de octubre vinent primer vinent.

El mes avant promet lo dit Espluga que abonar y fara bona la obra de d^a tina fins que en aquella se haje fet vi un vegada axi y de tal manera que si la primera vegada que en d^a tina se fara vi, sera trobada aquella bessar o altre qualsevol falta se hauran trobat de forma que la adobara tant perfetament que falta alguna no vinga y totas sengles cosas sobredita promet lo dit Joan Espluga"

27 setembre 1716. Notari Josep Sala. Borradors. AHCM

ANNEXE 4

Diversos documents referents a pous de glaç i neu del Bages.

1726. Contracte per la construcció d'un pou de glaç a Castellgalí.

"Sobre la fabrica de un pou de glas que Joseph Oller del mas te y vol desfer y refer que dit Oller te edificat dins los señorius del mas Oller en lo terme de Castellgali en lo lloch dit lo poals de la riera se han fet y firmat los pactes infrits entre lo dit Josep Oller y Joseph Bach mestre de casas ciutada de Manresa.

Primerament lo dit Joseph Bach per lo que avall ab altre capitol li prometra donar y pagar lo dit Joseph Oller 58 lliuras promet al dit Joseph Oller que per tot lo die 30 del mes de 9bre prop vinent haura desfet totas las parets, que vuy son en dit pou y haura axamplat lo dit pou donantli dos palms de llum mes de la que vuy te y hayra per tot lo dit die fetas novas totas las parets y volta grossa de dit pou y fara en dit pou portella y corredor de aquella y que las fara de tres palms de espes sens disminuir la amplaria de dit pou amb be quedant aquell fetas las parets dos palms mes ampla de la llum que vui te.

Item es pactat que dit Oller haja de aportar a la bassa que alli es tota la arena y calcs que sera menester per d^a obra a gastos seus propis, y que lo dit Bach haja de fer a sos propis gastos la argamasa y amaran la d^a calcs benentés que si las canals, per las quals se han de conduir la aygua per amaran d^a calcs necessitan de alguna refeció o de ferne alguna de nova, donará dit Oller la fusta y claus que seran menester per adobar la que se espallaran y dit Bach las haura de adobar pero si algunas se ne hauran de fer de novas, dit Oller las haura de fer a sos gastos.

Item es pactat que dit Oller donará al dit Joseph Bach tota la pedra que haurá menester per fer d^a obra tant la que es en las parets que vuy son com la demes que se haurá menester de la que ell te en sa heretat, ben entes que dit Bach la haura de arrancar y aportar a la obra a sos gastos y que dit Bach haura de fer a sos gastos tota la escura de bigas y terra que sera menester per fer dit pou de neu y tenint aquell com se ha dit dos palms mes de llum mes de la que vuy te y que dit Oller donará també al dit Bach tota la fusta que haura menester per dita obra ço es los pins que se hauran menester per fer d^a fusta, los quals haura de tallar com y fer la d^a fusta lo dit Bach a sos propis gastos y feta la d^a obra dit Bach haura de netejar lo dit pou llevar les cendres y tota la demes fusta, de que se haura valgut per fer d^a obra y que dará la d^a fusta per dit Bach, de la qual podrá fer a sas liberas voluntats y haja dit Bach de deixar per fet acabat y netejat lo dit pouu ab lo modo sobredit per tot lo die 30 de 9bre prop vinent, axi que en dit die estiga dit pou ab total disposicio per podersi empouar glas.

Item es pactat que lo dit Bach haja de assegurar la d^a obra com ab lo pnt promet assegurarla per lo espai de tres anys comptadors del dit die 30 de 9bre prop vinent en avant, de tal manera que si dins termini se espallará la nova obra que se espallará en tot o en part la referá a sos propis gastos.

Item es pactat que lo dit Joseph Oller del mas per lo que lo dit Bach li ha promés fer y edificar lo sobredit pou ab lo modo y forma sobredit haja de donar com ab lo pnt promet donar y pagar al dit Bach 58 lliures barceloneses ab tres iguals pagas la primera es a saber lo die que dit Bach comensara d^a obra, la segona quan haura fet la mitat de d^a obra y la tercera quan la haura acabada y perfeta del tot.

Tot lo que prometen las ditas parts ço es la una a la altra y la altra altra complir y observar sens dilacio ab lo acostumat salari de pror, restitucio de missio, ab obligacio de sos bens ad invice et vicium mobles e immobles ab totas renunciacions y submissions necessarias, escriptura de ters, obligacio de sas personas y bens."

6 agost 1726. Font: Notari Josep Sala. Borradors. AHCM.

1729. Arrendament de la heretat (pou de glaç) del Castell de Calders.

"Franch Santamans pages del terme de St Vicens de Calders bisbat de Vich per lo temps es a saber de quatre anys que comensaran a correr lo die 15 del corrent mes de maig y finiran lo die 14 de maig del any 1733. De grat lloga eo arrenda a Maurici StPere menor, Jacinto Moliner menor, a Ignasi Raurich, pagesos ciutadans de Man^a pnts y avall acceptants y als seus durant dit temps tota aquella casa mas y heretat dita lo castell de Calders, junt ab lo moli y pou de glas y los quarts de tots los fruyts de las viñas que diferents tenen plantadas en la heretat dita de Santamans. Lo qual arrendament fa ab los pactes següents. Pmo ab pacte que hajau de conresar ditas terras a us y costum de bon pages It ab pacte que vos entrego los sembrats, guarets y restoblas y bohigas y mo hajau de restituhir a la fi de dit temps de la mateixa manera que vos ho entrego sembrats a vostres gastos. It ab pacte que pugau trauger deu quarteras de bohigas so es als primers tres anys nou quarteras y lo ultim any una quartera so es la mitat o una part de la aigua y la altre mitat a la altre part. Item quant al pou de glas hage jo de fer tots lo treball y vosaltres hajau de fer lo picar lo glas y lo profit del glas hage de ser partidur, y lo ultim any de 1733 hajau tambe de tenir la mitat y se hage de mantenir un estany quiscuna part. Preu total arrendament 712 lliures 10 sous."

9 maig 1729. Font Notari Ignasi Casas. Borradors. AHCM.

1673. Pactes per la venda de neu o glaç del pou de la Rectoria de Castelltallat.

"Per raho de la venda de la neu o glas esta de pnt en lo pou de la rectoria de Castelltallat son estats fets los pactes següents. Primerament Pere Aldebo pre y rector de d^a par^a ven als sor don Joan Riu Joan Don Fructuos Febres y Francisco Illa ciutedans de Man^a vuy arrendataris del glas de la pnt ciutat per lo preu de setanta lliures bar^a dexant los del dia pnt en avant tot sol cuydado de la conservatio de dit pou a gastos de dits compradors prometent no vendrerne ni gastar res de dit pou sino es per propi us la qual venda promet cumplir ab restitucio de missione obligacio de sos bens. It dits compradors acceptan dita venda y prometan pagar lo dit preu de 70 lliures de assi al dia de St Joan de juny prop vinent sens dilatatio ab totas obligacions renunciacions necessaries."

6 abril 1673. Font Notari Ignasi Vilades. Borradors AHCM

1702. Venda de càrregues de neu o glaç a Castellar.

"Vendrer conforme ab thenor del present capitol de grat i certa scientia ven a dits Cayetano Corominas, Pere Buada y Bernat Comellas. Pesamos mil carregas de glas y neu ço es set centas carregas de glas de tres centas carregas de neu de pes catorse arrobos quiscuna carrega pesada en lo pou en lo temps se carregara de aquells dos pous de glas y neu sumats so es lo pou de glas en lo terme de terra y lo de neu en lo terme del riu tots de la parr^a de Castellar per preu es a saber de set centas lliuras a raho de set reals moneda Bar^a quiscuna carrega la qual venda fa ab los pacts següents. Primo ab pacte y condicio que dit señor venedor assegura a dits compradors ditas mil carregas de glas y neu de que lo die o fer lo die de tots sants primer vinent. It ab pacte y condicio que lo venedor promet tenir los pans de glas y neu a punt de carregar. It ab pacte y condicio que dits compradors no obstant la present venda tingau facultat que si aparexera de que per tot lo dia que comptarem a nou de abril primer vinent se pujan apartar de la compra sis centas carregas ço es tres centas de glas y tres centas de neu en quant empero a las quatre centas carregas de glas no sen pujan apartar. Item y finalment ab pacte y condicio que dits compradors hajan de pagar lo preu de ditas mil carregas de glas y neu y en son cas de ditas quatre centas carregas de glas ab tres pagas iguals dins sis mesos comptadors del dia primer de maig primer vinent en avant ço es una paga lo die primer de juliol altre lo die primer de setembre y la altra paga lo dia de tots sants . It dit Sr Freixa firma apocha a dits Cayetano Corominas, Pere Buada y Bernat Comellas de quaranta quatre lliuras a compte de la primera paga".

1702. Font Notari Ignasi Vendranes. Borradors. AHCM

ANNEXE 5

Relació d'individus d'ofici vinculat amb l'art de treballar la pedra que apareixen a la documentació notarial i cadastral bagenca.

DATA	INDIVIDU	OFICI	PROCEDÈNCIA
1508	Mas, Antoni	Mestre de cases	Manresa
1513	Rossell, Joan	Mestre de cases	Bar (Tula)
1519	Darlaguer, Domingo	Mestre de cases	Borja (Llemotges)
1519	Gutze, Jaume	Mestre de cases	Sant Pere (Caors)
1520	Vilanes, Guillem	Mestre de cases	Briva (Llemotges)
1521	Dexampavall, Joan	Mestre de cases	Bar (Tula)
1526	Roca, Pere	Mestre de cases	Teraso (Perigord)
1528	Domenyo, Pere	Mestre de cases	Trenyach (Tarba)
1528	Fossat, Franci	Mestre de cases	Nollach (Lomers)
1528	Vimarer, Joan	Mestre de cases	Tula
1528	Lonsar, Antoni	Mestre de cases	Francés
1532	Font, Pere	Mestre de cases	Byna (Rodés)
1542	Duran, Joan	Picapedrer	Puig (Tarba)
1543	Vila, Joan	Mestre de cases	Orliach (Tula)
1547	Arleguer, Miquel	Mestre de cases	Manresa
1551	Riufort, Antoni	Mestre de cases	Caors
1575	Jaques, Antoni	Mestre de cases	Rodés
1562	Cosinou, Pere	Mestre de cases	Casals (Llemotges)
1571	Perdines, Joan	Mestre de cases	Tula
1572	Cantarell, Garau	Mestre de cases	Rodés
1572	Prat, Pere	Mestre de cases	Llemotges
1574	Marguer, Pere	Mestre de cases	Bel-loch (Tula)
1575	Boch, Joan	Mestre de cases	Guanyach (Caors)
1584	Faura, Joan	Mestre de cases	Sant Constanç (Caors)
1586	Marsal, Jaume	Mestre de cases	Santa Boliva (Llemotges)
1587	Del Hort, Joan	Mestre de cases	Sant Constanç (Caors)
1588	Soler, Francesc	Mestre de cases	Sant Bonet (Tula)
1588	Boques, Mateu	Mestre de cases	Comenge
1588	Posa, Francesc	Mestre de cases	Belloch (Tula)
1589	Mateu, Antoni	Mestre de cases	Cort (Tula)
1589	Lavernia, Francesc	Mestre de cases	Sant Germà de Lavèrnia (Llemotges)
1589	Viellas, Antoni	Mestre de cases	Sant Hiriex (Llemotges)
1589	Cuella, Pere	Mestre de cases	Sant Llorenç de Golas (Tula)
1589	De Guillen, Joan	Mestre de cases	Sant Martí de Golas (Tula)
1589	Beynes, Jaume	Mestre de cases	Sant YreixLodegelat (Llemotges)
1590	Fabres, Miquel	Mestre de cases	Muntbert (Sant Flor)
1590	Aleix, Joan	Mestre de cases	Xerties (Llemotges)
1591	Jaques, Anton	Mestre de cases	Conthen (Rodés)
1592	Boria, Francesc	Mestre de cases	Sant Hiriex (Llemotges)
1593	Soler, Joan	Mestre de cases	Sant Joan de Navas (Tula)
1594	Boria, Joan	Mestre de cases	Sant Pere de Golas (Tula)
1594	Boria, Mateu	Mestre de cases	Sant Pere de Golas (Tula)
1594	Senenges, Joan	Mestre de cases	Sant Julià (Tula)
1594	Soler, Bernat	Mestre de cases	Prinasach (Llemotges)
1595	Sinenges, Pere	Mestre de cases	Sant Julià (Tula)
1595	Fabrer, Miquel	Mestre de cases	Sant Flor
1595	Matheu, Antoni	Mestre de cases	Bar (Tula)
1595	Bosch, Joan	Mestre de cases	Guanyach (Cahors)
1595	Camps, Pere	Mestre de cases	Santpedor
1597	Besi, Pere	Mestre de cases	Sant Llorenç de Goles (Tula)
1598	Preciana, Joan	Mestre de cases	Tula
1599	Guillem, Bertran	Mestre de cases	Sant Joan de Golas (Tula)
1603	Cabanes, Domengo	Mestre de cases	Marsan (Auch)
1604	Vilamajor, Antoni	Mestre de cases	Vilamajor (Tula)
1604	Belnes, Antoni	Mestre de cases	Sant Matali (Tula)
1604	Soler, Esteve	Mestre de cases	Naves (Tula)
1605	Joando, Esteve	Mestre de cases	Talamet (Tula)
1606	Firmach, Jaume	Mestre de cases	Muntalt (Auch)
1607-1629	Possa, Francesc	Mestre de cases	Cerles (Tula)
1609	Del Tey, Bernat	Mestre de cases	Goles (Tula)
1609	Serregues, Joan	Mestre de cases	Sant julià (Tula)
1610	Germa, Antoni	Mestre de cases	Muntells (Albi)
1615	Laymon, Antoni	Mestre de cases	Sant Martí de Golas (Tula)
1616	Coma, Pere	Mestre de cases	Golas (Tula)
1616	De Santori, Pere	Mestre de cases	Llaurach (Lomers)

1616	Febres, Miquel	Mestre de cases	Monbern (Sant Flor)
1617	Amblart, Pere	Mestre de cases	Bordeus
1619	Portells, Joan	Mestre de cases	Sant Llorenç de Golas (Tula)
1619	Dorder, Joan	Practicant Mestre de cases	Sant Damià del Vilatge de Anaubo
1622	Camps, Bernat	Mestre de cases	Tula
1623	Massalva, Joan	Mestre de cases	Sant Martí de Marquer (Tula)
1623	Pastells, Jaume	Mestre de cases	Golas (Tula)
1623	Rosseyrol, Antoni	Mestre de cases	Crosach (Tula)
1623	Frexan, Joan	Mestre de cases	Mousen (Tula)
1623	Agramunt, Antoni	Mestre de cases	Sant Martí de Miena (Llomotges)
1624	Luis, Bernat	Mestre de cases	Gulas (Tula)
1625	Portells, Jaume	Mestre de cases	Sant Llorens de Golas (Tula)
1626	Canals, Mateu	Mestre de cases	Segala (Tula)
1626	Senenja, Joan	Mestre de cases	Sant Flor
1627	Bonestany, Francesc	Mestre de cases	Berga
1631	Bori, Pere	Mestre de cases	Manresa
1634	Fins, Pere	Mestre de cases	Manresa
1634	Frexau, Joan +	Mestre de cases	Manresa
1634	Amblart, Pere +	Mestre de cases	Manresa
1634	Bori, Maurici	Mestre de cases	Manresa
1635	Santieri, Pere	Mestre de cases	Lombers
1635	Sanco, Garau	Mestre de cases	Cusach (Clarmon de Aubernia)
1635	Munt, Antoni	Mestre de cases	Agulas (Tula)
1635	Pardines, Fran +	Mestre de cases	Manresa
1636	Baubeis, Pere +	Mestre de cases	Manresa
1636	Bobies, Joan	Mestre de cases	Manresa
1637	Frexau, Joan	Mestre de cases	Francès
1637	Torner, Ramon	Mestre de cases	Laytora
1638	Mascelva, Joan	Mestre de cases	Marquell (Rius)
1639	Bau, Pere	Mestre de cases	Sant Genis (Tula)
1639	Laymunt, Antoni	Mestre de cases	Gulas (Tula)
1641	Bau, Pere	Mestre de cases	Mer (Tula)
1641	Mur, Joan	Mestre de cases	Manresa
1641	Tries, Antoni	Mestre de cases	Manresa
1641	Tries, Josep	Mestre de cases	Manresa
1642	Duran, Joan	Picapedrer	Puig
1644	Estany, Francesc	Mestre de cases	Manresa
1645	Busquet, Pere	Mestre de cases	Francès
1646	Firmat, Joan	Mestre de cases	Manresa
1647	Barau, Pere	Mestre de cases	Monber (Sant Flor)
1657	Duran, Joan	Mestre de cases	Francès
1663	Massalva, Miquel	Mestre de cases	Tula
1664	Closa, Nuvi	Mestre de cases	Manresa
1667	Ber, Joan	Mestre de cases	Ruflach (Sanflor)
1669	Sauses, Lleonart	Mestre de cases	Sant Joan de Coder (Llomotges)
1669	Combillier, Antoni	Mestre de cases	Sant Girals (Tula)
1673	Bordas, Baltasar	Mestre de cases	Manresa
1673	Roca, Manel	Mestre de cases	Sallent
1673	Ala, Valenti	Mestre de cases	Francès
1684	Ver, Joan	Mestre de cases	Manresa
1684	Girifau, Josep	Mestre de cases	Manresa
1684	Usol, Clement	Mestre de cases	Sant Llorenç Çavall
1689	Giralt, Onofre	Mestre de cases	Artés
1690	Calmet, Pere	Mestre de cases	Francès
1691	Garcia, Bartomeu	Mestre de cases	Galicia
1699	Ver, Joan	Mestre de cases	Manresa
1702	Masalva, Joan	Mestre de cases	Manresa
1716	Espluga, Joan	Mestre de cases	Manresa
1726	Oller, Josep	Mestre de cases	Manresa
1726	Bach, Josep	Mestre de cases	Manresa
1733	Padró, Joan	Mestre de cases	Manresa
1733	Salgot, Anton	Mestre de cases	Manresa
1735	Bach, Isidre	Mestre de cases	Manresa
1735	Casas, Jaume	Mestre de cases	Manresa
1735	Duran, Jaume	Mestre de cases	Manresa
1735	Golobart, Francesc	Mestre de cases	Manresa
1735	Montada, Ignasi	Mestre de cases	Manresa
1735	Montada, Domingo	Manobra	Manresa
1735	Padro, Joan	Mestre de cases	Manresa
1735	Padro, Josep	Mestre de cases	Manresa
1735	Periques, Salvador	Mestre de cases	Manresa
1735	Roca, Joan	Mestre de cases	Manresa
1735	Roca, Ramon	Mestre de cases	Manresa
1735	Sancu, Miquel	Mestre de cases	Manresa
1735	Scoria, Jaume	Mestre de cases	Manresa

1735	Torras, Ignasi	Mestre de cases	Manresa
1735	Travesia, Josep	Mestre de cases	Manresa
1741	Alegre, Jacint	Paleta	Avinyó
1741	Bonells, Pere	Paleta	Avinyó
1751	Mas, Miquel	Mestre parets seques	Sallent
1765	Bernada, Raimundo	Paleta	Manresa
1765	Bas, Josep	Paleta	Manresa
1765	Blanch, Josep	Paleta	Manresa
1765	Casas, Valenti	Paleta	Manresa
1765	Casas, Josep	Paleta	Manresa
1765	Comas, Josep	Paleta	Manresa
1765	Casas, Josep	Manobra	Manresa
1765	Duran, Jaume	Paleta	Manresa
1765	Espluga, Joan	Paleta	Manresa
1765	Galobardas, Marc	Paleta	Manresa
1765	Gros, Fermí	Paleta	Manresa
1765	Gual, Mariano	Paleta	Manresa
1765	Gros, Agustí	Paleta	Manresa
1765	Gros, Antoni	Paleta	Manresa
1765	Griera, Antoni	Paleta	Manresa
1765	Muntada, Domingo	Paleta	Manresa
1765	Monserrat, Francesc	Paleta	Manresa
1765	Muntada, Francesc	Paleta	Manresa
1765	Oller, Juan	Paleta	Manresa
1765	Pujol, Pau +	Paleta	Manresa
1765	Pericas, Salvador	Paleta	Manresa
1765	Paricas, Joan	Paleta	Manresa
1765	Roca, Joan	Paleta	Manresa
1765	Rossell, Josep +	Paleta	Manresa
1765	Raurich, Joan	Paleta	Manresa
1765	Sancu, Francesc	Paleta	Manresa
1765	Solemou, Vicenç	Paleta	Manresa
1765	Salgot, Josep	Paleta	Manresa
1765	Sivila, Josep	Paleta	Manresa
1765	Salgot, Antoni +	Paleta	Manresa
1765	Sitges, Francesc	Paleta	Manresa
1765	Siera, Jaume	Paleta	Manresa
1765	Soler, Carles	Paleta	Manresa
1765	Sala, Jaume	Paleta	Manresa
1765	Tatger, Joan	Paleta	Manresa
1765	Traveria, Carles +	Paleta	Manresa
1765	Ubach, Pere	Paleta	Manresa
1766	Mercadal, Domingo	Mestre de cases	Manresa
1766	Golobardas, Franch	Mestre de cases	Manresa
1788	Ardariu, Pere	Paleta	Manresa
1788	Ardariu, Quirse	Paleta	Manresa
1788	Bach, Isidre +	Paleta	Manresa
1788	Bas, Josep	Paleta	Manresa
1788	Blanch, Josep	Paleta	Manresa
1788	Casas, Valentí	Paleta	Manresa
1788	Comellas, Josep	Paleta	Manresa
1788	Calvet, Antoni	Paleta	Manresa
1788	Codina, Domingo	Paleta	Manresa
1788	Claret, Antoni	Paleta	Manresa
1788	Espluga, Maurici +	Paleta	Manresa
1788	Espinalt, Bernard	Paleta	Manresa
1788	Golobardas, March	Paleta	Manresa
1788	Gros, Fermí +	Paleta	Manresa
1788	Gual, Mariano	Paleta	Manresa
1788	Gros, Antoni +	Paleta	Manresa
1788	Grange, Josep	Paleta	Manresa
1788	Graner, Valenti	Paleta	Manresa
1788	Llado, Ignasi	Paleta	Manresa
1788	Llado, March	Paleta	Manresa
1788	Muntada, Joan Ignasi	Paleta	Manresa
1788	Muntada, Francesc	Paleta	Manresa
1788	Muxi, Pau	Paleta	Manresa
1788	Mas, Ramon	Paleta	Manresa
1788	Monserrat, Francesc	Paleta	Manresa
1788	Llado, Geroni	Paleta	Manresa
1788	Oller, Juan +	Paleta	Manresa
1788	Ortega, Josep	Paleta	Manresa
1788	Pujol, Pau +	Paleta	Manresa
1788	Padro, Miquel +	Paleta	Manresa
1788	Paricas, Salvador	Paleta	Manresa

1788	Perramon, Valenti	Paleta	Manresa
1788	Puig, Miquel	Paleta	Manresa
1788	Paricas, Maurici	Paleta	Manresa
1788	Roca, Joan	Paleta	Manresa
1788	Rosell, Josep +	Paleta	Manresa
1788	Raurich, Joan	Paleta	Manresa
1788	Raurich, Francesc	Paleta	Manresa
1788	Sancu, Francesc	Paleta	Manresa
1788	Salgot, Josep	Paleta	Manresa
1788	Sola, Audal +	Paleta	Manresa
1788	Salgot, Pere Joan	Paleta	Manresa
1788	Sitjas, Josep	Paleta	Manresa
1788	Soler, Carles	Paleta	Manresa
1788	Siera, Jaume +	Paleta	Manresa
1788	Serra, Francesc +	Paleta	Manresa
1788	Suanya, Josep	Paleta	Manresa
1788	Subirana, Genis	Paleta	Manresa
1788	Trabaria, Carles +	Paleta	Manresa
1788	Tatger, Joan	Paleta	Manresa
1824	Perramon, Josep	Paleta	Manresa
1824	Gros, Antoni +	Paleta	Manresa
1824	Calvet, Antoni +	Paleta	Manresa
1824	Vall, Benet	Paleta	Manresa
1824	Muntada, Josep	Paleta	Manresa
1824	Riera, Pau +	Paleta	Manresa
1824	Sancú, Francesc	Paleta	Manresa
1824	Comellas, Josep	Paleta	Manresa
1824	Espluga, Maurici	Paleta	Manresa
1824	Lladó, Ignasi	Paleta	Manresa
1824	Casasanpere, Francesc	Paleta	Manresa
1824	Blanch, Benet	Paleta	Manresa
1826	Arderiu, Pere	Mestre de cases	Bages
1826	Calvet, Anton	Mestre de cases	Bages
1826	Puig, Pere	Trencador de pedra	Manresa
1826	Sala, Pere Joan	Paredaire	Manresa
1826	Roqueta, Jaume	Mestre de cases	Bages
1826	Manubens, Francesc	Mestre de cases	Bages
1826	Manubens, Jaume	Mestre de cases	Bages
1826	Martí, Jaume	Mestre de cases	Bages
1826	Vilanova, Francesc	Mestre de cases	Bages
1826	Batllo, Joan	Mestre de cases	Bages
1826	Sellares, Josep	Mestre de cases	Bages
1826	Serra, Josep	Mestre de cases	Bages
1826	Vilanova, Pau	Mestre de cases	Bages
1826	Genobart, Francesc	Mestre de cases	Bages
1826	Gonfaus, Marc	Mestre de cases	Bages
1826	Barris, Francesc	Mestre de cases	Bages
1826	Vilanova, Pere	Mestre de cases	Bages
1826	San, Josep	Mestre de cases	Bages
1826	Tarda, Josep	Mestre de cases	Bages
1826	Sanfeliu, Joan	Mestre de cases	Bages
1826	Manubens, Jaume	Mestre de cases	Bages
1826	Batllo, Joan	Mestre de cases	Bages
1826	Pujol, Felip	Mestre de cases	Bages
1826	Tarda, Anton	Mestre de cases	Bages

ANNEXE 6

Entrevista a un barracaire bagenc

Entrevista realitzada el 13 abril 2006 a un dels darrers barracaires del Bages.

- Com ús dieu? Quin ofici teniu?

Em dic Ton Badia de can Gaudó de Súria (Bages) i tinc 75 anys.

Abans fèiem molts oficis. Feia de pagès a temporades quan sortia això de la pedra feia parets i de vegades feia construcció de coberts. I havia cases de pagès que volien coberts, alguns es feien d'obra i d'altres en pedra. També ens dedicàvem a fer murs. A Súria hi havia 4 o 5 contractistes que feien obres cases i el que fos, però si sortia coses de pedra, ells no feien res i venien amb nosaltres, perquè ho féssim.

- Qui us va ensenyar l'ofici?

El meu pare em va ensenyar l'ofici. Nosaltres vam treballar sempre sols, tots dos. Quan ell em va deixar, perquè era massa gran, vaig anar a treballar les mines de Súria. I després feia córrer la mina i de pagès. Llavors de pedra feia poca perquè no tenia temps.

Abans també espurgàvem bastants arbres, perquè llavors hi havia molta olivera en aquest país. Llavors abans de tirar a la pedra tiràvem tres mesos o més esporgant arbres. Després quan vaig ser una mica més grandet llavors anàvem molt a la pedra i els arbres els vam deixar estar. Guanyàvem més cèntims amb la pedra.

- Teniu coneixement d'altres persones de la demarcació o de fora del Bages que realitzessin aquestes construccions?

N'hi havia alguns, però allò per fer parets o coses, allò pedra bonica, allò que ho deixessin bé, no. No n'hi havia cap més. Aquí van venir després, alguns gallecs que la tocàvem la pedra, però tampoc eren tant fins. En qüestió de murs picaven, però fins no eren.

- Qui encarregava les construccions?

Els amos que volguessin per exemple una barraca, depenen de la feina que tinguéssim ens dedicàvem. Els hi dèiem que prepararessin pedra, perquè encara que prepararessin pedra sembla qui sap que i aquella pedra en 4 o 5 dies marxava tota. Es necessitava molta de pedra.

- D'on trèieu les pedres?

Miràvem de buscar la pedra en els llocs més a prop per no transportar-la. Aquesta mateixa la vam treure d'un cingle ben a prop. L'obríem amb tascons i una massa fèiem foradets. Fèiem uns foradets amb uns punxons i fèiem passar els tascons de ferro i amb una massa el picàvem. Jo tenia, però un altre sistema, enlloc de tascons ho feia amb el mall sol. Això ho fa un que ho sàpiga, un que no ho sàpiga no ho farà. És qüestió de tècnica. Això de la pedra s'ha d'haver fet molt i t'has d'haver pelat els dits fent-ho. Perquè no s'aprèn només perquè t'ho expliquin o ho vegis.

- Amb quines eines les tallàveu?

Poques eines. Les perpalines per moure la pedra, perquè a mans costa massa. Les perpalines les fas córrer. El que necessitem més són perpals i el mall.

- Pel seu transport utilitzàveu algun estri?

El transport si era a prop nosaltres teníem un sistema que fèiem un estiràs. Agafàvem dos trossos d'alzina es feia ajuntar de davant i s'hi posaven uns cargols. Davant s'hi feia un foradet i s'hi posava un cargol gruixut. Més endavant un ganxo per estacar-la i allò s'enganxava amb uns cargols i darrera es feia més ample amb un travesser. L'estiràs es feia tibar per un animal.

- Com fèieu un mur?

Primer es feia un fonament. Depenent de si la paret havia de ser molt alta es feia més o menys. Es baixava una mica més o menys. Si era molt alta després s'havia de baixar més. Si és poc alta amb un pam i mig fins que trobes la una mica dura la pedra n'hi ha prou. Si és un mur de 4 metres o més a la mina. Totes aquelles parets les havien fet nosaltres jo i el meu pare sols.

Quan més alt l'havies de fer una mica més ample, perquè llavors també els feies una mica talús. No pugues plom, pugues una mica talús d'un 3 o 4 % que recules. Llavors vas pujant, vas pujant, perquè sempre ha de tenir una mica de tendència endarrere. Perquè si és aplom una paret molt poc alta, si és a prou alçada llavors porta molt pes i ha d'anar una mica decantada endarrere. No molt. Tampoc és bo tant talús.

Si era qüestió d'omplir el terreny no és bo posar-hi terra, perquè la terra si es mulla empenta. I la terra empenta molt i tira la paret a terra. Ara si posen pedra barrejada aleshores la terra ja no empenta. Sempre omplíem de pedra sola pedra més petita aplanes una mica i avall ja està.

Hi havia rocs que feien més de 100 quilos d'altres que faran 50 o 30, ho havies d'anar trampejant. Enlloc de metro preniem la mida amb els braços. Nosaltres teníem un ull que només veien la pedra ja sabies el forat on havia d'anar. Si anaves a talús no fèiem servir cap plomada ni regles ni res ho fèiem tot a ull. A la mina nosaltres estàvem cansats de treballar pedra de tota manera i allà on s'havien de fer corbes i fondo ens volien fer posar regles. Els hi dèiem que el regle ens feia nosa. Si hi ha el regle que fa racó o fa sortida, rodó, allà on hi haurà un regle sempre quedarà un fondo. Passa una cosa que la pedra no és mai llisa fa bonys i de tot, quan tocarà el regle es quedarà allà i quedarà una mica endarrere no pot anar més endavant. Com treballem nosaltres dos. Jo treballava aquí i el meu pare treballava allà i anàvem posant la pedra i llavors ell vigilava la meua a veure si em quedava bé i jo vigilava amb ell. Perquè es veu més be de lluny que no pas de front es veu així apartant. Jo li deia omplíeu més, val ja està i ell em deia a mi el mateix. Quedava be. Un cop ens van voler posar dos cordills, perquè un lloc venia aplom i un altre en talús i nosaltres vam dir que no volíem cap cordill que ho faríem a ull. Estàvem cansats de fer-ne en punt rodó i endarrere a fondo. Tot igual no pots anar amb cap regle ni res tot ho fèiem a ull. S'ha de tenir manetes.

- Com construïeu una barraca?

Aquestes construccions de pedra aquí en diem barraques. Per construir la barraca, primer has de començar amb el fonament. Les fèiem més o menys quadrades. Feies el fonament, omplies el fonament i quan pujaves una mica del fonament, els quatre caires és el que porta el pes de tota la volta, allà es carrega tot el pes. Pels

cantos s'hi posaven rocs grossos. Perquè els cantos la volta empenya cap al canto, cap baix cap a les puntes. Llavors s'han de posar unes pedres sèries. Llavors ja té aguant i s'ha de començar la volta. Algun cop hi deixàvem algun foradet per si volien fer foc, perquè sortís el fum en un canto de la barraca. Ja t'ho deien i ja ho deixaves una mica de forat com una xemeneia. S'anava pujant la volta i al mateix temps la paret dels quatre caires. Quan tenia l'alçada més o menys de la paret anaves continuant la volta perquè la volta encara puja més i llavors anaves acompanyant de pedra més petita perquè faci contrapès. Perquè la pedra té tendència a anar cap endintre però hi ha d'haver contrapès, perquè l'aguanti fins dalt, fins que tanques. I després quan està tancada a dalt s'hi posa una capa de terra d'argila ben picada vora els quatre caires. A dalt hi posàvem una lloseta i damunt un "tiroliro" a sobre en punxa. Busquem un roc que faci com un escaire en punxa.

- Quanta gent feia falta per construir una barraca?

La barraca la fèiem sempre entre el meu pare i jo. Normalment els que ens feien fer una barraca sempre ens ajudaven com a manobres. De vegades ens trobaven que tenien pedra i quan acabàvem la pedra quan en tingueu una altra arreplagada ja tornarem a venir. Es gastava molta de pedra.

- Quin preu cobràveu per construir una barraca?

Cobraven a tant el dia. Tot i que a la mina cobràvem a preu fet. Durant quasi 4 anys ens vam dedicar a fer murs i demanàvem per mur fet i, a més, ens havien de portar la pedra.

Si calia fèiem servir bastides amb uns puntals d'una bigueta i posaven uns travessers d'una bigueta més prims i amb uns talons per pujar i algun travesseret petit per pujar. Aixecava rocs de 80 quilos que els havia de pujar. Per fer això se n'ha de saber i gastar força.

